

Moderniseringen av husfliden

En undersøkelse av husflidbegrepets endring i perioden 1850-1914

HILDE REGINE JERSTAD

VEILEDER

Trond Bjerkås

Universitetet i Agder, 2023

Fakultet for humaniora og pedagogikk

Institutt for religion, filosofi og historie

Master

Abstract

Husflid has played a historically important role in the Norwegian culture, economy and institutionalizing of the country. In other terms, husflid is and has been a central part of Norway and its history. In different periods, separate sides of the phenomenon has been presented as being the most essential. In the early modern period, the social discourse and discussions, and the blossoming national tendencies were seen as the most relevant. Later in the 19th century, the economic aspects of husflid were seen as the most important. Today, on the other hand, the cultural aspects of husflid are viewed as the most important side of the term. The term itself has therefore changed with the times based on the impact of new impulses and modernization.

In the period between 1850-1914 a major modernization processes were in movement within the nation, which helps to explain the terms changing meaning. To map how the term husflid changed during the period 1850-1914, I have inspected three phenomena that experienced changes during the period. I started by mapping the cultural aspect, where I argued for the change of the term based on the increasing cultural and national awareness. The mapping revealed a contrived cultural heritage, based on the material husflid production. Following this, I surveyed the economic side of the term, and how changes in agriculture affected the need and production of husflid. This disclosed how the economic side of the term changed based on the general bettering of the farmers economic situation, which adjusted their previous need for traditional husflid practices. Lastly, I examined the institutionalization of Norway during the period of 1850-1914. The chapter is split in three, where I further examined the institutionalization of education, association growth and exhibitions. I started by arguing for how the term husflid changed based on the growing education in both husflid and handcrafts. I then looked at the growth of associations in Norway, and thereafter I claim, based on the source material, that the foundation of the husflid associations led to further changes in the term, this claim is even further punctuated in the last part, exhibitions, where I argued for the term's *conclusion* through the anniversary exhibition at Frogner in 1914. The exhibition worked as a rendering of the term's changes during examined the period, and the exhibition objects reflected the general public's understanding of the term husflid at that time.

The term husflid has therefore lost its original meaning, but gained a new one, based on the different modernization processes that affected the period between 1850-1914. This entailed the social changes that further enabled changes in the term. In conclusion, the term became modernized based on the changes in culture, economy, and institutionalization.

Innholdsfortegnelse

Abstract	2
Bildeoversikt:	4
Forord	5
Kapittel 1 Innledning	6
1.1 Introduksjon	6
1.2 Tema, problemstilling og historisk bakgrunn.....	7
1.2.1 Problemstilling og avgrensning	8
1.3 Begrepsforklaringer	10
1.3.1 Det Store Hamskiftet.....	12
1.3.2 Assosiasjonsånd og Foreningsvekst i Norge.....	13
1.4 Tidligere forskning og forskningsstatus.....	13
1.4.1 Kjønnsperspektiv og hvorfor oppgaven er viktig.....	14
1.5 Kildemateriale	15
1.5.1 I Den 17de Mai	18
1.5.1 II Folkevennen.....	19
1.5.1 III Aftenbladet.....	20
1.5.2 Amtmannsberetningene	20
1.5.3 I Norges Offentlige Utredninger (NOU) Husflidskolene	21
1.5.3 II Utstillingsprotokollene.....	21
1.5.4 Bakgrunn for valg	22
1.6 Forskning, teoretiske perspektiver og metode.....	23
1.6.1 Nasjonalismeteor: Gellner og Anderson	23
1.6.2 Jan de Vries og den industrielle revolusjonen.....	25
1.6.3 Hans Try og foreningsvekstperspektivet.....	25
1.7 Metodisk fremgangsmåte.....	26
Kapittel 2: «utlendingen mata oss meir enn maatelegt» - Et økende behov for «det norske»	29
2.1 Norskdom, kultur og nasjon	29
2.2 Nasjonen Norge og den kulturelle diskursen.....	30
2.3 Nasjonalismeteor: Gellner og Anderson.....	33
2.4 Avis og tidsskrift.....	35
2.5 Husflid som nasjonalsymbol.....	42
2.6 Begrepets endring over tid.....	43
2.7 Begrepets Kjønnsperspektiv	44
Kapittel 3: «I Norge ... har Bondekulturen naaet en Højde, hvortil intet tilsvarende findes andetsted» – Husfliden i lys av økonomiske moderniseringsprosesser	45
3.1 Økonomi, hjemmeproduksjon og hamskiftet	45
3.2 Den industrielle revolusjonen	46
3.3 Økonomisk modernisering og hamskiftet	47
3.3.1 Det Store Hamskiftet.....	48
3.4 Amtmannsberetningene	49
3.4.1 Hedemarken amt.....	51

3.4.2 Søndre Bergenhus amt.....	56
3.4.3 Amtenes ulikheter	60
3.5 Begrepets endring.....	61
3.6 Kjønnsperspektiv.....	62
Kapittel 4: «me treng gode husflidslærarkrefter, som skynar kva som maa til» – Vekkelse i husflid, utdanning og forening.....	63
4.1 Husfliden blir institusjonalisert	63
4.2 Utdanning.....	64
4.2.1 Husflid-, håndarbeid- og jordbruksskoler	64
4.2.2 Rosing, Borchgrevink og Grosch.....	67
4.3 Foreningsbølga og «assosiasjonsånden»	70
4.4 En kvalitets- eller en spesialiseringsrevolusjon?	73
4.5 Husflid på utstilling	74
4.6 Påvirkningen av husflidutdanningen	78
4.7 Begrepets endring.....	79
Kapittel 5	81
5.1 Konklusjon.....	81
5.2 Den kulturelle diskursen.....	82
5.3 Den økonomiske moderniseringsprosessen.....	86
5.4 Institusjonalisering	88
5.5 Begrepets endring.....	92
5.6 Kjønnsperspektivet.....	93
5.7 Avsluttende konklusjon.....	95
Referanseliste.....	97
<i>Kildemateriale:</i>	97
Aftenbladet.....	97
Amtmannsberetningene	97
Den 17de mai.....	99
Folkevennen.....	100
Jubileumsutstillingen	100
Utdanning	100
<i>Litteratur:</i>	101

Bildeoversikt:

Figur 1.1	22
Figur 1.2	71
Figur 1.3	76
Figur 1.4	77

Forord

Oppgaven ble skrevet ved Universitetet i Agder, fra høsten 2022 til våren 2023.

Oppgaven ble muliggjort ved hjelp og støtte fra følgende:

Min veileder Trond Bjerkås. Alltid like positiv og støttende. Denne oppgaven hadde verken blitt ferdig eller like god, uten hjelp, veiledning og gode tilbakemeldinger fra Trond.

Mine medstudenter, som gjentatte ganger har lest mine lange innleveringer, matet meg med gode tilbakemeldinger og gitt konstruktiv kritikk. Samt en selvtillits «boost» etter hvert seminar. De to siste årene hadde ikke vært det samme uten.

Avslutningsvis vil jeg takke min mann, Kristoffer, som har støttet, rettlest, og hørt på lange utredninger – han kunne vært foruten. Takk.

Hilde Regine Jerstad
Kristiansand, 19. mai 2023

Kapittel 1 Innledning

1.1 Introduksjon

Ifølge «Norges første sosiolog» Eilert Sundt kunne man på 1800-tallets Norge «glæde sig over en husflid, som opfylder hver stund mellem hovedarbeiderne og sysselsætter hver hånd i familien; det er denne ægte, oprindelige husflid, hvormed hvert hus lægger and på at være selvbjærget».¹ Men var det faktisk slik? Husfliden i Norge har i lang tid spilt en viktig rolle i samfunnet, både økonomisk, kulturelt og institusjonelt. Målet var å være selvberget, og dermed kunne produsere alle nødvendige gjenstander i hjemmet. En slik arbeidskultur resulterte i en befolkning med lite fritid, hvor omtrent all ledigtid ble benyttet til ulik husflidproduksjon. Denne formen for husflid, ofte kalt nyttehusflid, var en nødvendig del av hverdagen for en stor del av den norske befolkningen på 1800-tallet. Men, rundt midten av 1800-tallet begynte det å skje stadig raskere endringer i det norske samfunnet. Forskjellige moderniseringsprosesser fikk innpass i samfunnet, hvor den øvrige befolkningen deltok mer i den kulturelle diskursen, fikk bedre økonomi og utdanning, samt ble i større grad samlet gjennom foreninger – på tross av gamle sosiale rammeverk. Formålet med denne oppgaven er å undersøke hvordan husfliden endret seg i takt med de økonomiske og kulturelle endringsprosessene som preget perioden 1850-1914.

Husfliden inngikk i denne perioden i nye sammenhenger som fikk sin oppblomstring på bakgrunn av de ulike moderniseringsprosessene som fant sted i Norge. Kulturhistorisk fikk husfliden en ny og viktig rolle. Husfliden skulle ikke bare være definert av nytte og hjemmeproduksjon, men heller som en sentral del av den materielle kulturarven i Norge. Husfliden ble da tildelt en ny rolle, som skulle se bedre ut – den førmoderne nyttehusfliden ble utfaset av en finere, mer estetisk bevisst form. Denne prosessen blomstret spesielt på siste halvdel av 1800-tallet, hvor kulturnasjonalismen vokste frem. Samtidig skjedde det en generell samfunnsvid modernisering som endret hva som tradisjonelt hadde blitt sett på som husflid. Kulturnasjonalismen og folkekulturen ble sentrale bevegelser i periodens norskdømsrørsle, noe som gav nytt liv til den tradisjonelle husfliden. En viktig stemme bak rørsla var sosiologen Eilert Sundt (1817-1875), som arbeidet iherdig for å kartlegge og vekke interesse for den norske husfliden. Gjennom dette arbeidet oppkom det en gnist for bevaring av norsk kultur og opprettelsen av den norske nasjonalismen.

---

¹ Sundt et al. 1975: 194.

Den norske nasjonalismen kom i mange former og fasonger. To viktige forkjempere for folkekulturen var Arne og Hulda Garborg, som arbeidet på hver sin måte for den norske folkekulturen. Hulda Garborg arbeidet i form av bevaringen av bunaden, mens Arne Garborg kjempet for nynorsken. Kulturbevaring var en viktig del av norskdomsprosessen på 1800-tallet, og på grunn av denne prosessen ble husfliden en sentral brikke i den materielle kulturarven. Husfliden fungerte dermed som et symbol for Norges kulturhistorie og den nasjonale materielle kulturen.

Gjennom blant annet den ovennevnte norskdomsrørsla fikk husfliden nye perspektiver og vinklinger, noe som videre ble begrunnet gjennom modernisering av utdanning og økonomi. Husfliden hadde vært økonomisk viktig for den norske befolkningen, men gjennom den økte jordbruksskoleringen fikk bøndene både økt kunnskap og inntekt. Dette førte til at den generelle bondebefolkningen kunne kjøpe varer de tidligere hadde produsert, som førte til en nedgang i behovet for nyttehusflid. Den førmoderne nyttehusfliden så dermed liten økonomisk fremgang i perioden mellom 1850-1914. Likevel vokste det frem en rekke nye yrker, som var basert på tidligere hjemmeproduksjon – for eksempel snekker, syerske og smed. Dette ble muliggjort gjennom utbyggelse av skoleverket, hvor sløyd-, håndverk- og husflidskoler og -kurs ble mer utbredt. Befolkningen fikk dermed økt kunnskap og inntekt, og den gamle nyttehusfliden ble dermed gradvis mer industrialisert, og «mistet» husflidbegrepet.

Husflidbegrepet ble dermed benyttet i nye sammenhenger som hadde vokst frem gjennom samfunnets modernisering. Begrepet fulgte med samtidens endringer, og innkapslet deretter nye elementer. De nye elementene ga altså ny mening til husflidbegrepet. Men det var kun gjennom alle de ovennevnte prosessene at en slik endring kunne finne sted. De ulike samfunnsprosessene muliggjorde begrepets modernisering, og samspilte slik at alle endringene fikk samspille og utfolde seg. Det er dette jeg vil undersøke i oppgaven. Jeg ønsker å kartlegge hvordan de økonomiske, kulturelle og institusjonelle moderniseringsprosessene fungerte og samspilte for å skape en modernisering i begrepet husflid.

1.2 Tema, problemstilling og historisk bakgrunn

Oppgaven vil ta for seg hvordan begrepet husflid endret seg over perioden mellom 1850 til 1914. Et *begrep* skiller seg fra et *ord* ved at det alltid er flertydig, skriver den tyske begrephistorikeren Reinhard Kosselleck.² Et begrep vil alltid ha ulike temporale og semantiske

---

² Sandmo & Jordheim 2018: 5.

lag som knytter det til historiske endringsprosesser. Selv om ordet husflid forble uendret gjennom undersøkelsesperioden, endret det seg som begrep, siden det fikk nye konnotasjoner. Dette «nye» var betinget av sentrale moderniseringsprosesser, både kulturelle, økonomiske og institusjonelle. Det er disse sammenhengene denne oppgaven skal undersøke.

Oppgaven vil dermed se på ulike faktorer som kan ha hatt en innvirkning på hvordan begrepet ble oppfattet, og dermed hvordan det endret seg. I praksis betyr dette at jeg vil se nærmere på hvordan husfliden som fenomen, og dermed begrep, gjennomgikk endringer med bakgrunn i kulturelle, økonomiske og institusjonelle faktorer. Husfliden er nemlig et tema som man finner gjentagende gjennom kulturelt, økonomisk og institusjonelt kildemateriale i perioden 1850-1914. Oppgaven skal altså undersøke hvordan det moderne husflidbegrepet ble etablert i perioden.

1.2.1 Problemstilling og avgrensning

1.2.2 Problemstilling

Formålet med oppgaven er å kartlegge og undersøke hvordan det moderne husflidbegrepet ble etablert i perioden 1850-1914. I utgangspunktet har jeg delt oppgaven inn i tre hoveddeler – kultur, økonomi og institusjonalisering. Ved hjelp av denne inndelingen vil jeg kunne kartlegge og følge begrepets endringer gjennom ulike kanaler – og dermed kunne konkludere med et omfattende materiell. Undersøkelsene av det ulike kildematerialet vil belyse endringene og moderniseringen som skjedde generelt i samfunnet i perioden, men også hvordan begrepet husflid ble påvirket deretter. Begrepet har blitt brukt i lang tid og har hatt ulikt innhold, denne kartleggingen vil dermed være med på å forstå hvordan husflidbegrepet har fått den betydningen som det har i dag. I dag kjenner vi husflid gjennom utsalgssteder eller noe som hovedsakelig fungerer som kvinnelig hobbyvirksomhet. Dette er en moderne preget definisjon av begrepet husflid. I førmoderne tid var begrepet preget av nytte og behov, og det var langt fra enkjønna. Det er akkurat dette som skal undersøkes i denne oppgaven – bakgrunnen for at en slik endring av begrepet kunne skje. Med dette som bakgrunn har jeg valgt følgende problemstilling:

Hvordan etableres den moderne husfliden som begrep i perioden 1850-1914? Til denne problemstillingen har jeg følgende spørsmål:

- *På hvilken måte kom husflid til å inngå i en kulturell diskurs knyttet til norskdom og nasjonal identitet i perioden mellom 1850-1914? Og hvordan ble husflidbegrepet selv endret (eller formet) i denne diskursen?*
- *Hvordan ble husflidaktiviteter påvirket av de økonomiske moderniseringsprosessene som fant sted fra midten av 1800-tallet og inn på 1900-tallet?*
- *Hvilken betydning hadde institusjonaliseringen av Norge på forståelsen av husflidbegrepet i perioden 1850-1914?*

1.2.3 Avgrensning

Oppgaven er tidsmessig avgrenset til perioden 1850 til 1914. Avgrensingen er gjort med et ønske om å identifisere samfunnsmessige endringer, som kan være meg på å forklare husflidens begrepsendringer. En god måte å gjøre det på er å undersøke enkelte deler av det norske samfunnet, som vil gi meg et tydelig bilde av omstendigheter som var merkbare i denne prosessen. Dette vil bli gjort på to ulike måter, gjennom tidsmessige avgrensinger og stedsavgrensinger.

Den tidsmessig avgrensing er først av alt bestemt på bakgrunn av det tilgjengelige og relevante kildematerialet. Videre er avgrensingen orientert rundt hamskiftets periodisering, da det var en periode som omfavnet mange strukturelle og økonomiske endringer i det norske samfunnet. Dette gjør at perioden hamskiftet faller inn under, og hamskiftet i seg selv, er svært interessant for oppgaven min. Da det er ønskelig å besvare problemstillingen ut ifra overgangen mellom førmoderne og moderne tid. Perioden hamskiftet innkapsler er rundt 1850-1930, som gjør perioden relevant for oppgaven min. Det å kunne kartlegge endringer i et begrep, i en periode som er kjent for stor endring, er sentralt da det i større grad vil kunne grunnfeste endringenes natur.

Oppgaven følger derimot ikke Hamskiftets avgrensing blindt. Oppgaven er heller avgrenset til 1914, en periode hamskiftet strekker seg over. Bakgrunnen for dette er på bakgrunn av den norske jubileumsutstillingen på Frogner i 1914. Dette var en utstilling som innkapsler husflidens endringer frem til det gitte tidspunktet. Utstillingen skulle representere hva som ble identifisert som norsk husflid, noe som kan fungere veldig avdekkende i forhold til begrepets endring gjennom perioden. For husfliden hadde gjennomgått en rekke endringer på bakgrunn av de ulike moderniseringsprosessene i økonomi, kultur og institusjonalisering. Det å dermed kunne identifisere begrepsendringene gjennom jubileumsutstillingen i 1914, vil kunne virke

svært avslørende. Dette vil jeg analysere nærmere i kapittel 4. Oppgaven er dermed tidsmessig avgrenset til perioden 1850-1914.

Videre er oppgaven delt inn i tre hovedkapitler, Kultur, Økonomi og Institusjonalisering. I hvert kapittel skal jeg undersøke ulike moderniseringsfaktorer som var virkende innenfor det enkelte samfunnsfenomenet. Deretter vil jeg kartlegge endringsmønstre som førte til endringer i husflidbegrepet. Disse inndelingene vil avgrenser oppgaven ytterligere, da det setter søkelys på konkrete samfunnsprosesser. Likevel hjelper denne innsnevringen med å skape et helhetlig og bredt bilde av endringer som påvirket hvordan husflidbegrepet forandret seg. Denne innsnevringen vil med andre ord gjøre endringene i begrepet klarere, og vil dermed kunne besvare oppgavens problemstilling med en mer konkret og pålitelig konklusjon.

Oppgaven har en variert stedsavgrensning. Kapittel 2 og 4 ser på den allmenne norske bondebefolkningen, og er avgrenset til Norge. Kapittel 3 derimot foretar en stedsavgrensning innad i Norge. Kapittel 3 fokuserer hovedsakelig på to amt, Hedemarken og Søndre Bergenus amt. Fokuset i kapittel 3 forblir også på bondebefolkningen, slik som er gjeldende for resten av oppgaven. Men valget av en stedsavgrensning i dette kapittelet, i motsetning til de andre, var for å understreke hvor store forskjeller som befant seg i samme periode, i samme land. Søndre Bergenus amt var et kyst amt, mens Hedemarken amt var et innlands amt. En naturlig konsekvens var at de to amtene hadde svært ulik demografi, og spesielt geografi. Dette ga grunnlag for en antagelse om at amtene hadde store forskjeller, som kunne poengtere ulikheter og likheter på tross og på grunn av miljøforskjeller.

1.3 Begrepsforklaringer

Da selve oppgaven min omhandler endringer i definisjonen av et begrep, vil det være viktig å begynne med å forklare hva husflidbegrepet innebærer. Begrepsforklaringen er sammensatt av ulike begrepsdefinisjoner som jeg har benyttet meg av i oppgaven. Begrepsforklaringen har dermed blitt skapt av en sammenslåing og tolkning av begrepet gjennom ulike kilder. Forklaringen under vil derfor være dekkende, og gjeldende for hele oppgaven.

Begrepet husflid ble i førmoderne tid brukt for å forklare en produksjon som foregikk i hjemmet, til egen bruk eller til salg. Benytter man begrepet i ubestemt form, husflid, referer man ofte til selve husflidsproduktene – som også er en grunnleggende del av husfliden. Om man derimot bruker begrepet i bestemt form, husfliden, referer man ofte til selve fenomenet – det å produsere håndarbeid i hjemmet til egen nytte. I før moderne tid var dette hovedsakelig hva husflid var – nytteproduksjon i hjemmet. Gjennom oppgaven vil det komme frem et tydelig

skifte og skille i begrepet. Det vil oppkomme en overgang mellom husfliden som var kjent som nytteproduksjon, og en ny form, kjent som luksus- eller hobbyhusflid. Luksus- eller hobbyhusfliden omhandler en mer estetisk form, som ikke var like avhengig av nytteaspektet. Disse to typene husflid finner sted i hver sin ende av oppgavens tidsavgrensning, og gjennom denne oppgaven vil overgangen bli undersøkt. Dette vil kunne resultere i en bedre forståelse av hvordan det moderne husflidbegrepet endret seg og ble etablert i perioden 1850-1914.

La meg forklare, hjemmeproduksjon til egen nytte og til salg, ble ofte kalt «nyttehusflid», og referer til den førmoderne husfliden, som var mest utbredt i Norge. Denne typen husflid skiller seg fra den *finere* husfliden som ofte faller under kategorien «luksushusflid» eller «hobbyhusflid». Nyttehusfliden innkapsler hva som kan kalles «den tradisjonelle» husfliden, som omhandlet å produsere gjenstander til egen nytte, og eventuelt til salg. Produksjonen var til gårdens eget behov, og arbeiderne var hele familien. Dette er hva man kan kalle den førmoderne formen for husflid, men til og med denne formen endret seg over tid.

Luksushusflid derimot referer til en finere form av husfliden, som ble produsert hovedsakelig for estetiske behov. Nyttebehovet forsvant dermed i større grad. Denne formen for husflid blir ofte kalt «den moderne» husfliden. Den innkapsler mindre nytteverdi, og er en langt mer dekorativ og raffinert form av husflid. I luksushusfliden ble det altså produsert langt mer estetiske produkter, og *produsenten* selv var mer spesialisert enn hva de hadde vært under den førmoderne nyttehusfliden.

I denne oppgaven er det også viktig å definere hva fenomenet husflid er, og hva begrepet husflid er. Dette er et begrepspar som jeg kommer til å benytte meg mye av gjennom oppgaven, og det krever derfor en grundig forklaring. Fenomenet i dagligtale referer til hva man kan oppfatte med sansene - en betegnelse på den ytre verden.³ I denne sammenhengen blir fenomenet husflid hva mennesket oppfatter og observerer i møte med husfliden. Det viser dermed til hvilken form husflidpraksisen tar, og hvilke handlinger og kulturer som omfavner husfliden. Menneskets bevissthet og inntrykk blir dermed forklarende for hva husfliden er som et fenomen. Fenomenet vil dermed kunne være i bevegelse, og kan *lett* endres ved menneskets forandrende inntrykk og oppfatninger. Dette er noe som jeg vil undersøke senere i oppgaven.

Et begrep derimot omhandler et terms innhold. Det betyr at et begrepet er avhengig av definisjoner og hva som blir uttrykt som emne og ide innad i en definisjon.⁴ Husflidbegrepet

---

³ Tjønneland 2019

⁴ Henriksen 2023

omhandler dermed hva som defineres som husflid, og hva begrepet inneholder. Dette vil være sammenkoblet med fenomenet husflid. Det er fenomenet som grunnfester hva som blir oppfattet som husflid. Begrepet vil dermed alltid være i endring, så lenge fenomenet er i endring. Begrepet innkapsler de ytre endringene, og er definert av dem – men beholder sitt navn. Et eksempel kan være at fenomenet husflid har endret seg. Det blir for eksempel produsert nye produkter med nye produksjonsmetoder, men begrepet husflid omfavner fremdeles dette nye husflidfenomenet. Ut ifra fenomenets endringer blir begrepet tildelt en ny definisjon som følger «blindt» med i prosessen.

1.3.1 Det Store Hamskiftet

Oppgaven faller inn under er en periode kjent ved navnet *Det Store Hamskiftet*. Denne perioden fikk sitt navn fra den norske forfatteren Inge Krokann, gjennom boka *Det Store Hamskiftet i bondesamfunnet* fra 1942. Hamskiftet omhandler en periode med flere økonomiske endringer, som påvirket det overordnede tradisjonelle norske bondesamfunnet. Dette betydde i praksis at den norske bonden ble modernisert og bevegde seg fra naturalhushold til pengehushold. Den økonomiske moderniseringen ble muliggjort gjennom innførelsen av nye håndverkslover og handles- og produksjonsprivilegier. Samtidig ble også ulike kommunikasjoner utbygd, som gjorde det enklere for den generelle befolkningen å kommunisere ved utbygging av veier, jernbane, post og telegraf.⁵ Da den norske befolkningen hovedsakelig bodde på landsbygda i denne perioden, var de ovennevnte endringene revolusjonerende. Mellom 1825-1875 bodde nemlig 87%-76% av den norske befolkningen på landsbygda, noe som endret seg ved det økte moderniserte samfunnet.⁶

Selv om hamskiftet er en periode som det har vært mye diskusjon og uenighet rundt, er det likevel en periode som var preget av samfunnsvide endringer. Historikeren Anna Tranberg er blant annet uenig med Krokanns hamskifte-teori. Krokann forteller om et homogent bilde, hvor endringene skjer over hele landet rundt samme tid. Tranberg derimot viser til et eksempel fra Hedemarken som forteller en annen historie. Her viser Tranberg hvordan deler av Hedemarken hadde gjennomgått et «hamskifte» allerede på 1600- og 1700-tallet.⁷ Dette reflekterer en periode som sannsynligvis var langt mer nyansert enn det som ble fremstilt gjennom Krokanns *Det Store Hamskiftet i Bondesamfunnet*. Andre uenigheter er ofte rundt bakgrunnen for hamskiftet, hvor ulike historikere og samfunnsforskere tillegger andre faktorer

---

⁵ Krokann 1982: 121f.

⁶ Norgeshistorie & Institutt for arkeologi u.å.

⁷ Sprauten & Tranberg 1996: 13f.

enn det Krokann selv gjør. Men på tross av uenighet omkring periodens faktorer, plassering og tidsdatering, er hamskiftet likevel relevant for min oppgave, på bakgrunn av prosessene som virket i samfunnet i perioden 1850-1930.

1.3.2 Assosiasjonsånd og Foreningsvekst i Norge

Assosiasjonsfenomenet fikk gjennombrudd i Norge på 1800-tallet. Assosiasjonene, også kjent som foreninger, var grupperinger basert på ulikt behov og interesse. De spredte seg raskt rundt omkring i Norge på midten av 1800-tallet, og ble fort sett på som en naturlig del av samfunnet. Foreningene hadde dermed klart å bli en viktig del av alle samfunnslag, og innkapslet landets økende samhold på tvers av samfunnsklasser.⁸ Det vokste frem en ny tilhørighet i befolkningen, på tross av tradisjonelle bygde- og familiebånd.

Foreningene skapte en ny type tilhørighet på bakgrunn av interesser og motiver. Hans Try delte interessene og motivene inn i kristelige foreninger, sportsforeninger, sang- og musikklag, og økonomiske lag. John Herstad derimot delte foreningene inn i selskapelige foreninger, kulturelle foreninger, religiøse og humanitære foreninger og yrkes foreninger. Mens Jens Arup Seip heller delte dem inn etter interesser og la dermed til grunn disse kategoriene: økonomiske og yrkes interesser, misjonerende interesser, filantropiske interesser, allmennkulturelle interesser, eller politiske interesser.⁹ Som forstått oppsto det svært mange foreninger, og dermed også måter å identifisere og skille dem fra hverandre. Befolkningen hadde mange og spredte interesser, som taler om ulikt behov innad i en familie eller et bygdetun. Dette viser også til behovet for foreninger, og hvorfor foreningsveksten fikk stor plass i Norge. Foreningene møtte den øvrige befolkningens behov for tilhørighet på ulikt grunnlag, og forsterket interesser og samhold på tvers av samfunnsklasser og -lag.

1.4 Tidligere forskning og forskningsstatus

Oppgavens utgangspunkt omhandler hovedsakelig endringer i begrepet husflid, men for å kunne kartlegge en eventuell endring har jeg tatt utgangspunkt i tre hovedtemaer: kultur, økonomi og institusjonalisering. Med dette utgangspunktet befinner jeg meg i et område som har blitt forsket på tidligere, likevel er det sider av dette temaet som mangler utforskning. Mitt bidrag vil dermed gå ut på å kartlegge begrepet husflid, med et kjønnsperspektiv.

---

⁸ Try 1985: 9.

⁹ Try 1985: 50.

Det kulturelle aspektet av min oppgave i sammenheng med vinklingen på husflid har blitt forsket på tidligere. Dog har det vært mindre fokus på endringen av begrepet husflid. Peter Anker derimot har forsket på nettopp dette, og tok en lignende tilnærming, slik som meg selv. Ankers forskning går ut på å kartlegge forandringer i begrepet husflid, hvor han har et kunsthistorisk perspektiv. Anker ønsker å plassere husfliden inn i en viss håndverks kategori, hvor kunst og kunsthåndverk er sentralt. Han ønsker med det å kunne plassere andre formgivnings- eller håndverksbegreper under husflidbegrepet, og vil ut ifra dette kartlegge husflidens begrepsportefølje. Ifølge Anker er dette et vanskelig arbeid, da husflidens kriterier er annerledes fra andre håndverksbegrep.

Slik jeg ser det er ikke husfliden som begrep frigjort fra kulturelle, økonomiske eller sosiale situasjoner, husfliden og begrepet formes i større grad av samtidens forhold, istedenfor lignende begrep. Videre plasserer også Anker begrepets endringer inn i perioden rundt «det store hamskiftet». Dermed stiller han spørsmålet om husfliden kan være den samme i dag som den var i den «før moderne» tiden med bakgrunn i de store industrielle endringene, som følge av hamskiftet?¹⁰ Dette er også en vinkling jeg bruker.

Signe Faleide Rutlin har også sett på endringen av husfliden, men med et mindre fokus på selve begrepet. Hun hadde et større fokus på kulturelle og økonomiske faktorer som påvirket selve fenomenet husflid.¹¹ Dette ligner på min egen tilnærming, hvor jeg søker etter å kartlegge husflidens endringer gjennom kulturelle, økonomiske og institusjonelle kanaler, og hvordan dette har medvirket en endring i selve begrepet. Dermed viker jeg litt ifra Rutlins arbeid, men bevarer likevel en lignende tilnæringsmåte. Dette er et relativt gjentakende fenomen. Det er mange historikere som har forsket på husfliden som fenomen, og konkluderer delvis med et endret begrep. Likevel fokuserer det ikke hovedsakelig på begrepsdelen av konseptet. Dette er hva min forskning tar seg av. Her mangler det en del forskning som kan kartlegge begrepets endring, men også bakgrunnen for det. Ved siden av dette er mitt fokus enda mer rettet mot begrepets kjønnsperspektiv, og oppgaven vil dermed ta en ny forskningsretning.

1.4.1 Kjønnsperspektiv og hvorfor oppgaven er viktig

Der min oppgave skiller seg fra tidligere forskning omhandler bruken av et aktivt kjønnsperspektiv. Gjennomgående i oppgaven vil jeg benytte meg av et perspektiv som ikke

---

¹⁰ Mohr et al. 1994: 10ff.

¹¹ «Håndverksliv» 1958: 675ff.

har blitt brukt før i noen markant grad i en lignende oppgave. Dette perspektivet gir meg dermed en ny vinkling og gjør at problemstillingen min kan bli utforsket med et nytt grunnlag.

Ved hjelp av å ha et kjønnsperspektiv i oppgaven kan jeg også kartlegge hvordan begrepets «kjønn» endrer seg. Dette er et fenomen som beriker oppgaven min og nytenker forståelsen av begrepet husflid. Det overliggende fokuset vil dermed omhandle hvordan begrepets «kjønn» endrer seg over tid og hvordan det blir formet av utenforstående faktorer. Den ulike husflidproduksjonen har lenge vært delt inn i «kjønna-produksjon», med et tydelig skille mellom *typisk* kvinnelig- og mannlig husflid. Likevel har ikke prosessen fra denne indre inndelingen til et hovedsakelig kvinnelig fenomen blitt sett mye på.

Det å ta i bruk et kjønnsperspektiv i historieforskningen er ikke et nytt fenomen. Det å synliggjøre begge kjønnene i historien ble vanligere og viktigere da kjønnsforskningssfeltet ble etablert på 1980-tallet.¹² Dette feltet faller under kjønnshistorie og har som mål å tildele begge kjønnene deres rettmessige plass i historieskrivingen. Ved å ekskludere ett kjønn forsvinner en mengde med informasjon, dette var også historiker Ida Blom sitt perspektiv. Blom arbeidet ivrig med å innføre et tydeligere kjønnsperspektiv i den norske historieskrivingen og var en av de første norske historikerne som arbeidet mot dette målet.¹³ Målet i seg selv er ikke å fortelle kvinners eller menns historie, men heller å sammenligne kjønnene og forholdene de har til hverandre. Dette fungerer som en utvikling, men også en kritikk av foregående kjønnsnøytrale perspektiver.¹⁴ Historie som skrives med et aktivt kjønnsperspektiv kan dermed operere som et tilløp for nyansert og representativ historie.

Dette er et eksempel jeg også ønsker å følge, da denne vinklingen er med på å berike, men også rettleder, historien vår. Ved å velge å ha et aktivt kjønnsperspektiv som følger oppgaven vil det også være behjelpelig med å forstå husflidens endringer og splittelser, som omhandler blant annet kjønnene og de sosiale oppgavene som følger. Dette vil hjelpe med å se begrepets endringer på flere plan og vil dermed kunne supplere begrepets betydning og endring med en mer mettende avklaring av begrepet husflid.

1.5 Kildemateriale

Undersøkelsene jeg ønsker å gjennomføre i denne oppgaven er av ulik natur og kategori. Hver del av oppgaven benytter egne vinklinger og eget kildemateriale slik at hovedproblemstillingen kan bli besvart best mulig. I praksis er oppgaven og undersøkelsesmaterialet derfor delt i tre

---

¹² Øistad 2015.

¹³ Blom 1992: 316ff.

¹⁴ Hagemann et al. 2020: 13.

hoveddeler for å kunne besvare hvert kapittel best mulig: kultur, økonomi og institusjonalisering. Det ulike kildematerialet vil dermed være viktig for å besvare problemstillingen, Hvordan etableres den moderne husfliden som begrep i perioden 1850-1914?

I første del av oppgaven har jeg anvendt tre aviser som kilde. Her har jeg benyttet meg av avisen *Den 17de Mai* og *Aftenbladet*, og tidsskriftet *Folkevennen*. Ved hjelp av en mediehistorisk¹⁵ tilnærming håper jeg å se kulturelle nyanser og endringsmønstre som former seg gjennom befolkningens meninger og holdninger. Lignende holdninger kommer frem gjennom leserinnlegg i avisene, som kan fortelle om samtidens synspunkter og perspektiver. Det er dermed gjennom leserinnlegg i de tre utvalgte avisene jeg vil kunne kartlegge et endringsmønster innen husfliden. Avisene er valgt på bakgrunn av deres aktive samfunnsdiskurs. Avisen *Den 17de Mai* var en nokså nasjonalistisk, men moderat avis, med stor geografisk utbredning. Den ble utgitt på nynorsk og fungerte som en politisk og kulturell arena for både leserinnlegg og redaktørene, Arne Garborg (1851-1924) og Rasmus Steinsvik (1863-1913).¹⁶ *Folkevennen* på den andre siden hadde folkeopplysning som mål. Ambisjonen til et tidsskrift som *Folkevennen* var å tilrettelegge for at det generelle kunnskapsnivået til samfunnet skulle stige, samtidig som de anerkjente hvem i samfunnet som besitter kunnskap.¹⁷ Ambisjonen til *Folkevennen* derimot var å vekke den norske befolkningen opp fra en åndelig dvale¹⁸, som var hovedsakelig rettet mot bondebefolkningen. Eilert Sundt, som var redaktør mellom 1858-1866, portretterte hovedsakelig «Folkets Kaar og Seder» i et forsøk på å undersøke det norske folket.¹⁹ Avisen *Aftenbladet* var en liberal og satirisk dagsavis. Avisens grunnlegger og redaktør, Ditmar Meidell, hadde som mål å presse frem politiske tendenser, og fungerte som et liberalt talerør under 1800-tallets store industrialiseringsprosesser. For øvrig var avisen en forkjemper for norsk selvstendighet og jevnbyrdighet i unionen med Sverige.²⁰

De tre avisene vil skape et bredt spekter som innkapsler samfunnets meninger. Begge avisene var på sin egen måte samfunnskritisk, og debatten rundt husfliden ble dermed tydelig i utgivelsene. Det vil være berikende for oppgaven å ha et bredt kildemateriale som kan fortelle

---

¹⁵ Mediehistorie omhandler samspillet mellom ulike medier i en gitt epoke. Den helheten som dermed kan dannes på tvers av medieformene utgjør fokuset. Bastiansen & Dahl 2008: 14f.

¹⁶ Hetland & Allkunne 2023

¹⁷ Hylland 2010: 10.

¹⁸ I dette tilfellet refererer en «åndelig dvale» til en befolkning som ikke hadde blitt opplyst enda. Den øvrige norske befolkningen var i en søvnliggende tilstand, hvor de ikke var klar over samfunnsproblemer eller andre overliggende situasjoner. Dette mente *Folkevennen* det var på tide å «våkne opp» fra.

¹⁹ Hylland 2002: 57.

²⁰ «Norsk presses historie» 2010: 24.

om samtidens ulike synspunkter, og dermed kunne analysere hvordan disse synspunktene kunne påvirke den kulturelle betydningen av husfliden.

I andre del av oppgaven har jeg gjennomgått Amtmannsberetningene fra 1851-1915. Denne delen av oppgaven tar for seg økonomiske endringer i perioden, hvor hvordan det spilte inn på husfliden som begrep og fenomen. Beretningene fungerte som en enkeltberetning fra hvert amt, basert på tabellariske opplysninger, samt beskrivelser av den generelle økonomiske situasjonen i den gitte kategorien og amtet.²¹ I gjennomgangen av beretningene skal jeg både kartlegge hvordan husfliden endret seg gjennom økonomiske kanaler, men også hvordan husfliden som næring ble svekket eller styrket i perioden mellom 1851-1915. Dette vil bli gjort gjennom en strategisk gjennomgang av materialet, som dermed vil bli kartlagt og analysert. Hovedsakelig vil jeg analysere underkategorien «binæringer», men jeg vil også undersøke underkategorien «jordbruk og fedrift». Dette vil gi en videre innblikk i ulike endringer som skjedde i perioden, samtidig som den kan vise gjenspeile behovet for husflid. Gjennom analysen og kartleggingen vil beretningene dermed være behjelpelig på å besvare oppgavens problemstilling, ved å se på ulike økonomiske faktorene som spilte inn på husflidens endring.

Den tredje delen av oppgaven omhandler hvilken betydning institusjonaliseringen hadde på forståelsen av husflidbegrepet, og er derfor inndelt i tre hoveddeler: utdanning, foreninger og utstillinger. I perioden 1850-1914 skjedde det en rekke endringer i det norske samfunnet, som plasserte blant annet skolesystemet inn i fastere rammer, med et tydeligere regelverk – samfunnet ble institusjonalisert. Foreningene som vokste frem i perioden hadde en mer uformell institusjonalisering, hvor uskrevne regler og normer ble mer fremtredende. Dette var en gjennomgående begivenhet i perioden, hvor gamle instanser fikk strengere allmenne regler, som rettleidet samfunnet og institusjonene i større grad enn i førmoderne tid.

Inndelingen av kapittelet fører til et mer blandet kildemateriale. I den første delen av kapittel 4, Utdanning, blir *Norges Offentlige Utredninger (NOU) Husflidskolene* benyttet som kildemateriale. Utredningen ble utgitt av Kirke- og undervisningsdepartementet i 1972. Gjennom dette kildematerialet blir bakgrunnen for husflidskolene kartlagt, samtidig som det belyser husflidens overgang fra hjemmeproduksjon til industriproduksjon.

I del 2, Foreningsbølga, vil jeg benytte meg av *Assosiasjonsånd og Foreningsvekst i Norge* fra 1985 av Hans Try. Dette verket gir et godt oversyn og perspektiv på hvordan

---

²¹ *Amtmannsberetninger tilgjengelige på ssb.no - «Oplyste og brave Nordmænd»* u.å.

foreningenes vekst påvirket husflidens omforming i perioden, gjennom det å bli forent i husflidsforeninger.

I siste del, Utstilling, bruker jeg blant annet Direktør Henrik Groschs (1848-1929) *Husfliden paa Jubilæumsutstillingen 1914* og *Katalog over Utstillere i de Permanente Avdelinger paa Frogner* av Norges Jubilæums utstilling 1914. Sammen gir disse kildene et godt innblikk i hvordan husfliden kunne forme og forvandle seg til noe annerledes gjennom institusjonaliserende arenaer. Husfliden som begrep og fenomen fikk her spillerom til å gjenskapes og moderniseres gjennom nye arenaer. Jeg kommer nærmere inn på dette senere.

1.5.1 I *Den 17de Mai*

Avisa *Den 17de Mai* ble startet av Rasmus Steinsvik, ved hjelp av Arne Garborg i 1894. Avisa fungerte i praksis som en forlengelse av avisa *Fedraheimen*, som Steinsvik tidligere hadde vært redaktør for. I motsetning til den anarkiske *Fedraheimen* var *Den 17de Mai* en langt mer moderat avis. Innhold endret seg over tid, men beholdt lenge preget av Steinsvik anarkiske *Fedraheimen*. Likevel var avisen alltid en ressurs for samfunnsdebatt, og dekket et stort geografisk område.

Hulda Garborg, Ivar Mortensson og Halvdan Koth var også tilknyttet avisa.²² *Den 17de Mai* inneholdt alltid en god dose av samtids- og samfunnsdebatt og det var som regel alltid en form for debatt eller diskurs som preget avisa. Husfliddebatten, som havner under kulturarvsdebatten var en av disse. Mange anonyme leserinnlegg ramset opp og ned hva husfliden var, hadde vært eller burde være. Hva den betydde, og hva den bestod av. Da de fleste leserinnleggene var anonyme blir det vanskelig å skille samfunnsklasser fra hverandre, men holdningene består. Analysen min vil dermed fokusere på selve diskursen og ikke ta i betraktning andre faktorer.

Jeg har gjennomgått 45 eksemplarer av *Den 17de Mai*, hvor ordet husflid blir nevnt. Alle treffene var ikke like verdifulle for min analyse, men resterende treff har vist seg å være både nyttige og betydningsfulle. Søket er gjort på Nb.no²³, og ved å begrense søket til mellom 1850-1914 var det enkelt og oversiktlig å kartlegge det aktuelle kildematerialet. Selv om søkeperioden var på over 50 år, var det kun treff mellom 1895 og 1900. Dette var en periode med mye modernisering og dermed mye samfunnsdebatt. Det at husflid og bevaring av kulturarven ble fremtredende i denne perioden er ikke overraskende. Debatten er altså svært

---

²² «Norsk presses historie» 2010: 82.

²³ Nasjonalbiblioteket u.å.

fremtredende i kildematerialet. Debatten diskuterer og analyserer Norges kulturelle arv og identitet, som plasserer husfliden i sentrum.

1.5.1 II *Folkevennen*

Folkevennen var et tidsskrift utgitt av *Selskabet for Folkeoplysningens Fremme*²⁴, i perioden 1852-1900.²⁵ Kvantitativt sett utgav *Folkevennen* 49 årganger, hvorav 17 inneholdt en artikkel om husfliden²⁶. *Folkevennens* mål var å drive med folkeopplysning, som de gjorde gjennom å skape et tidsskrift som var rettet mot allmuen, ikke eliten. Dette var en europeisk ide, men i Norge ble den fremmet av Henrik Wergeland og hans kjærlighet til «Folk, Frihed og Fædreland».²⁷ Ideen om en opplyst allmue var på *Selskabet for Folkeoplysningens Fremme* sin agenda. Dette kom til uttrykk gjennom tekstenes ideologi og innhold. Deres mål var å danne og opplyse folket, noe som de gjorde gjennom utdannende artikler.²⁸ 17 av utgivelsene inneholdt utdannende eller opplysende artikler om husflid og husfliddebatten. En debatt som var spesielt fremtredende i perioden hvor Eilert Sundt var redaktør.

Tidsskriftet hadde flere redaktører i den aktive perioden, hvor Eilert Sundt var en av disse (mellom 1857-1866). Sundt spilte en aktiv rolle i husfliddebatten, og var svært interessert i det norske folkeliv, og dermed den levende norske husflid. For Sundt ble husfliden et middel som kunne fremme den nasjonale sak, samtidig som fliden også bygde befolkningens forstand og innsikt. Sundts forståelse av en sterk husflid kommer tydelig frem i *Folkevennen*, hvor han fremmer husflidutstillinger og deres betydning for norsk kultur og nasjonalitet.

Tidsskriftet forholdt seg delvis til noen *hovedkategorier*, Husflidkategorien var en av disse gjengangerne. Under husflid kapitlene var det et stort fokus på hvordan husfliden fungerte, dens inntekter og produksjonsmønster. Sundt forgreinte også husfliden. Han delte den inn i «den alminnelige» som hørte til og var for hjemmet, og «den spesielle» som produserte for salg. «den alminnelige» husfliden kalte han også «den ubemærkede Husflid» som la til grunn dens alminnelighet. «Den alminnelige» representerer dermed nytthusfliden, mens «den spesielle» refererer til luksushusfliden. Denne inndelingen gjør han allerede i 1865, som viser til et tidlig skille i det originale husflidsbegrepet.²⁹ Dette kommer jeg tilbake til senere.

---

²⁴«Folkeoplysningsselskabet» 2022

Folkeoplysningsselskabets formål var å opplyse folket, spesielt deres folkeånd, utvikling og foredling. Selskapet ble stiftet i 1851 og oppløst i 1899. *Folkevennen* ble utgitt gjennom Folkeoplysningsselskabet.

²⁵ Selskabet for Folkeoplysningens Fremme 1880

²⁶ Artikler som inneholder ordet Husflid, Husfliden, Huusflid, Huusfliden.

²⁷ Hylland 2002: 43.

²⁸ Hylland 2002: 107.

²⁹ Sundt et al. 1975: VIIIff.

Folkevennen hadde også et særlig stort fokus på bøndernes latskap. Det var Sundts inntrykk at de norske bønderne var for late, slik at deres trange kår kun var et resultat av deres latskap. Deres mangel på kveldsarbeid og effektivitet ser Sundt på som bakgrunnen for deres livssituasjon. Men det er nok ikke like ensidig som det ble fremstilt i *Folkevennen*. Likevel er dette et argument som Sundt bruker for å fremme husfliden, men også forklare dens nedgang.

1.5.1 III *Aftenbladet*

Aftenbladet var av en ny sjanger, kalt vittighetsblad, hvor satire og opposisjon til embetsmannsstyret kom i første rekke.³⁰ Dette betydde at *Aftenbladets* utgivelser var preget av liberale holdninger og ideologier. Avisen fremtrådte dermed med en tydelig nasjonal holdning, hvor redaktører som Bjørnstjerne Bjørnson fikk utfolde sine politiske meninger på trykk. Norges nasjonalsang, *Ja, vi elsker dette landet*, ble utgitt i *Aftenbladet*. Men sangen i seg selv ble ikke anerkjent som Norges nasjonalsang før i 2019. Likevel har sangen helt fra utgivelsen i *Aftenbladet* i 1859 og gjennom den første offentlige fremføringen, ved en 50-års markering av grunnloven i 1864, blitt brukt som et symbol på befolkningens ønske om selvstendighet.³¹ Dette reflekterer *Aftenbladets* politiske holdninger, og deres ønske om uavhengighet. I henhold til husfliden, kommer dette frem gjennom et ønske om å være selvdrevne. Hvor landbefolkningen kan produsere og drifte en lønnsom og effektiv husflidproduksjon.

Kvantitativt sett ble det publisert 2789 utgivelser av *Aftenbladet*, mellom årene 1855 til 1881. Avisen var en dagsavis, som betydde at den ble utgitt daglig, men med kun 1-2 sider med innslag. Dette gjør at man får svært samtidsretta informasjon fra kildematerialet, hvor alle nyhetene er oppdatert. Ved å begrense søket på nb.no til perioden 1850-1914 og ved å bruke søkeordet husflid³² får jeg 45 treff. Det er ut ifra dette kildematerialet jeg vil kartlegge hvordan husfliden blir brukt og diskutert gjennom avisen.

1.5.2 Amtmannsberetningene

Amtmannsberetningene var, som nevnt over, beretninger fra hvert amt i Norge. Beretningene inneholdt en detaljert beskrivelse av Norges amts økonomiske tilstand, i individuelle fem års beretninger.³³ De inneholdt beskrivelser av hva som ble sett på som de viktigste og mest relevante inntektskildene, noen av disse var: jordbruk, fedrift, skogdrift, fiskeri, bergverksdrift,

---

³⁰ «Norsk presses historie» 2010: 24.

³¹ Arntzen 2023

³² Husflid, husfliden, husflida, huusflid, huusflids, husflids.

³³ *Amtmannsberetninger tilgjengelige på ssb.no* - «Oplyste og brave Nordmænd» u.å.

fabrikk- og håndverksdrift og diverse binæringer. Endringene i de ovennevnte kategoriene ble gjennomgått ved hver fem års intervall og fungerte som levende beskrivelser av samtidens økonomiske situasjon. Amtmannsberetningene som jeg skal bruke i denne oppgaven dekker perioden 1851-1915. Beretningene fra denne perioden inneholdt lange beskrivelser, samt tabellariske opplysninger om den økonomiske tilstanden i landet i de forrige fem år. Beretningenes jevne utgivelser blir dermed behjelpelig med å skape et svært detaljert bilde av den økonomiske tilstanden. Ut ifra denne informasjonen vil det være mulig å kunne kartlegge og synliggjøre hvordan husflidaktiviteten ble påvirket av økonomiske moderniseringsprosesser mellom 1851-1915, og dermed kunne analysere hvordan dette påvirket husflidbegrepet.

1.5.3 I Norges Offentlige Utredninger (NOU) Husflidskolene

Norges offentlige utredninger, også kjent som NOU-er, er statlige rapporter som bearbeides og fremstilles av arbeidsgrupper utvalgt av regjeringen eller et departement.³⁴ Målet til NOU-ene er å drøfte strategier eller handlingsvalg rundt offentlige tiltak for å løse samfunnsproblemer.³⁵ I NOU-en fra 1972: 12 finner vi en utredning angående Husflidskolene. Her blir det gjennomgått ulike vurderinger over blant annet husflidskolenes historikk, målsetninger og rammer. Kildematerialet inneholder en utredning av hvordan husflidskolene i ble etablert, styrt og endret. Dette er et glimrende utgangspunkt for å kunne kartlegge endringer i begrepet husflid, gjennom hvordan husflid som fag og yrke blir formet til å passe inn på «skolebenken».

1.5.3 II Utstillingsprotokollene

For å kartlegge betydningen av husfliden, på en sammenfattende måte, er jubileumsutstillingen fra 1914 et godt endepunkt. Her ble århundrer med husflidstradisjon og -kultur samlet og utstilt. Alt for å vise den bredest mulige representasjonen av den norske husfliden. Utstillingen fungerer dermed omtrent som en tidskapsel for min oppgave, som er på jakt etter husflidbegrepets endringsprosess og modernisering. Da jubileumsutstillingen opptrer som et endestopp, virker utstillingsobjektene som et rikt kildemateriale – og nesten en fasit – på hva som ble definert som husflid på 1910-tallet. Groschs beretning, *Husfliden paa Jubilæumsutstillingen 1914*, går nokså i detalj når det kommer til utstillingens utforming og begrunnelse. Beretningen inneholder også en beskrivelse av de ulike amtenes husflidkulturer,

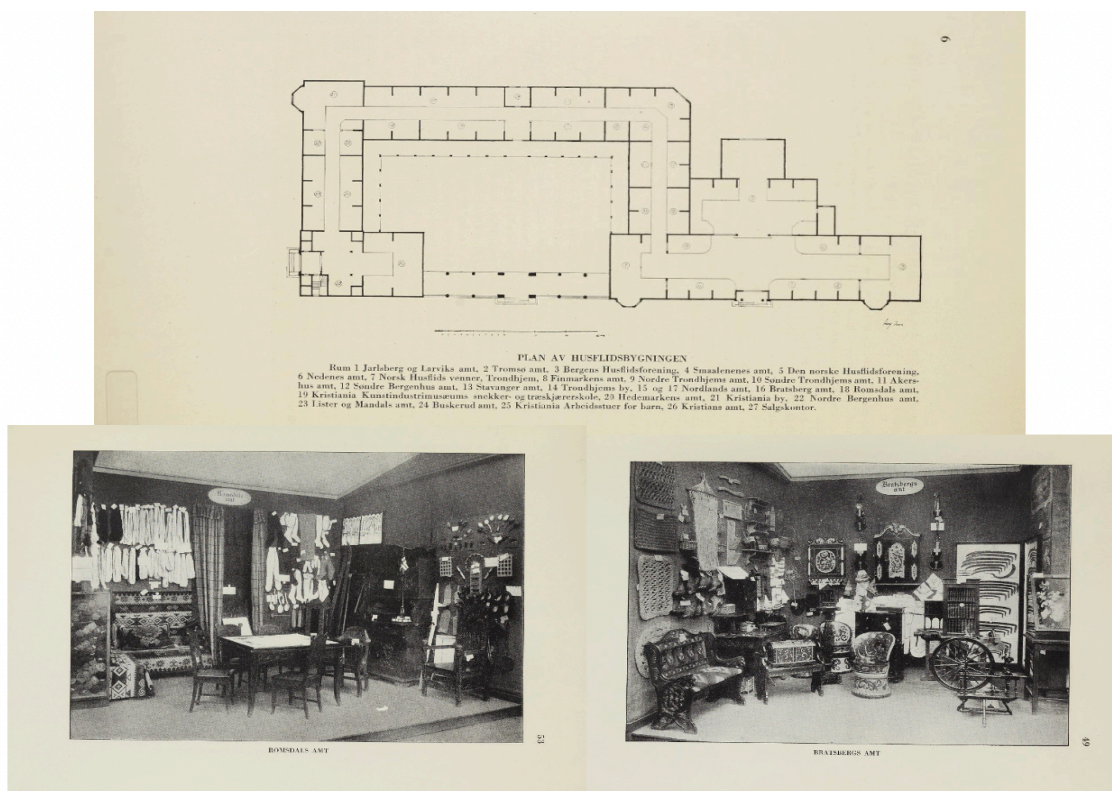
---

³⁴ NOU-ar 2006

³⁵ Hansen 2020

og hvordan husfliden var i forandring i hvert amt. Videre er det en rekke bilder som portretterer ulike rom utstilt og utsmykket med husflidobjekter fra de enkelte amt.

I *Katalog over Utstillere i de Permanente Avdelinger paa Frogner* får jeg tilgang på det ovennevnte kildematerialet. Under *Industriavdeling II (Husflid)*³⁶ ramses hver enkelt utstillerg deres objekter opp, og jeg får dermed muligheten til å analysere betydningen av de kvantitative tallene. I bunn og grunn er dette kildematerialet svært viktig for å kunne kartlegge en endring i husflidbegrepet. Ved hjelp av utstillingsprotokollene får jeg dermed en tilnærmet løsning som kan gjenspeile en endring som har vært i gang fra midten av 1800-tallet.

Figur 1.1 Eksempler hentet fra *Husfliden paa Jubilæumsutstillingen 1914*

1.5.4 Bakgrunn for valg

Flere valg har blitt tatt for å begrense, innsnevre og muliggjøre oppgaven. Valgene som har blitt tatt har ulik begrunnelse, men hovedsakelig har det vært rettet mot å skape en snever nok, men likevel spiss nok oppgave. Valget av *Den 17de Mai*, *Folkevennen* og *Aftenbladet* ble gjort på bakgrunn av et ønske om ulike vinklinger, på samme samfunnsproblem og -debatt, hvor to ulike sosiale sjikt blir representert. Samtidig ble kildematerialet overraskende stort og dekkende, som begrenset utviding, men samtidig beriket fordypelsen. Kapittelets tema, kultur, er også et svært

³⁶ Norges jubileumsutstilling 1914: 115-243.

bredt tema. Det var derfor vært viktig å aktivt begrense kildematerialet slik at det ble en avrundet sammenheng.

Valget om å bruke amtmannsberetningene var ukomplisert, og begrunnet i et ønske om å benytte seg av en hovedsakelig økonomisk preget kilde, som kunne vinkles inn mot min problemstilling. Det har også vært en primærkilde som beretter om den økonomiske situasjonen og husfliden som binæring, samtidig som den dekker oppgavens tidsramme – i samtid. I tillegg viser beretningene til endringer som har skjedd innen husflidsnæringen, som gir et godt innblikk og mulighet for analysing, med tanke på min oppgave.

1.6 Forskning, teoretiske perspektiver og metode

De teoretiske perspektivene som denne oppgaven benytter, er basert på oppgavens ulike vinklinger. Oppgaven er, som nevnt, delt opp i tre hoveddeler, og knytter seg til ulike teoretiske perspektiver for å besvare prosjektets problemstilling. Jeg har benyttet meg av teoretiskere som Ernest Gellner (1925-1995) og Benedict Anderson (1936-2015) og deres moderne nasjonalismeteorier. Bruken av Gellners kulturelle nasjonalismeteorier og Andersons samfunnsfokuserende nasjonalismeteorier gir et nytt perspektiv og en bred forståelseshorisont når jeg ser på de nasjonalistiske fenomenene som preget den norske kulturen i perioden mellom 1850-1914.

Jeg vil også benytte Jan de Vries industriøse revolusjons-teori. De Vries teori omhandler betydningen av befolkningens flittighet og små *industri*, og tar fokuset bort fra den dominerende industrielle revolusjons-teorien. Dette gir et luftigere bilde av samtidens situasjon i Norge, samt gir pusterom for min problemstilling.

Til slutt vil jeg benytte meg av Hans Try foreningsvekst perspektiv. Dette perspektivet setter foreningsveksten på midten av 1800-tallet i fokus, og gir ny mening til utviklingen av museenes utstillingsvekst og husflidutdanningen.

1.6.1 Nasjonalismeteorier: Gellner og Anderson

Ernest Gellner og Benedict Anderson står begge bak hver sin nasjonalismeteorier, som er bygd opp med bakgrunn i ideen om at nasjonalisme og nasjonalidentitet blir etablert ved at et samfunn moderniseres. Når et samfunn moderniseres vil kulturer, holdninger og ideer endres, som kan føre til nye behov som skaper grobunn for nasjonalisme. Denne moderne vinklingen av nasjonalisme teori som Gellner og Anderson har, gjør at de skiller seg fra en rekke andre nasjonalismeteorikere og -teorier. Den mer tradisjonelle måten å tolke bakgrunnen for en

nasjons nasjonalisme henger sammen med å finne grunnlag i historie, kultur og tradisjon. Da blir *alt* som sammenhengene produserer en nasjon, selve bakgrunnen for at en nasjon skal kunne dannes. Det blir en sirkeldefinisjon av en nasjon,

Eric Hobsbawm viser også til en moderne vinkling på nasjonen og nasjonalismeteorien. Nasjonen har i lang tid vært et uklart begrep, som mangler en konkret definisjon. Hobsbawm understreker dette ved å referere til hvordan og når ulike områder definerte seg som nasjoner, og når konseptet om nasjonalisme kom inn i bildet.³⁷ Det var store ulikheter mellom områdene, som gjenspeiler en del av Gellner og Andersons ideer, hvor nasjonen og nasjonalismen ikke er naturlig skapt, men noe som oppkommer gjennom modernisering. Hobsbawm beskriver det som «The basic characteristics of the modern nation ... is its modernity.»³⁸ Gellner, Anderson og Hobsbawm var alle modernister, og fokuserte dermed heller på hva som måtte til for at en nasjonal skulle skapes, isteden for å se på hvilke historiske faktorer som underbygger en «allerede eksisterende» nasjon.

Gellner vektla hovedsakelig sosiale omstendigheter og, følelsesmessige og kulturelle røtter til fortiden i et moderne perspektiv. Mens Anderson vektla samfunnenes ideer og forestillinger om deres folkegruppes tilhørighet til områder, tradisjoner og hverandre. Gellner forklarer videre at nasjonalisme dermed blir en nødvendig konsekvens av de ovennevnte reaksjonene. Nasjonalisme går da ut på hva en befolkning føler i forhold til en nasjon.³⁹ Anderson derimot begynte med å definere hva en nasjon er. Anderson gikk ikke ut ifra at det var en universell definisjon for nasjon, og forsøkte heller å grunnfeste hva en nasjon var før han kunne begynne å snakke om nasjonalisme. Nasjonalisme blir dermed en reaksjon på nasjon – du kan ikke ha nasjonalisme uten en nasjon. Anderson kalte nasjoner for «forestilte samfunn», som innebærer at de er menneskeskapt gjennom en forestilling av samhold og tilhørighet.⁴⁰

Ifølge både Gellner og Anderson er nasjonalisme tilknyttet kulturen og tradisjonene i en nasjon, men de grunnlegger det ikke gjennom tradisjoner og historie. De vektlegger heller moderniseringsprosesser og endringer som et samfunn opplever, og hvordan kulturer og tradisjoner blir påvirket av dette. Det er ikke selve tradisjonen eller kulturen som er bakgrunnen for at en nasjon eller nasjonalisme kan blomstre. Nasjonalisme blir dermed svært interessant i sammenheng med å kartlegge hvordan husfliden blir brukt til å grunnfeste den norske identiteten og kulturen. Nasjonalismeteoriene til Gellner og Anderson vil dermed være et viktig

---

³⁷ Hobsbawm 1990: 14ff.

³⁸ Hobsbawm 1990: 14.

³⁹ Gellner 1998: 25.

⁴⁰ Det Nordiske historikermøte et al. 1997: 8.

hjelpemiddel ved kartlegging og identifiseringen av hvordan husflid inngikk i en kulturell diskurs knyttet til norskdom og nasjonal identitet i perioden mellom 1850-1914.

1.6.2 Jan de Vries og den industriøse revolusjonen

Teorien om den industriøse revolusjonen supplerer den langt levende teorien om den industrielle revolusjonen. Jan de Vries, en økonomisk historiker, mente at den industrielle revolusjonen hadde fått stått på egne ben for lenge, og ønske å belyse sider av den økonomiske historien som ofte hadde blitt oversett. De Vries vektla dermed den industrielle revolusjonens oppkomst, og hvordan det mest sannsynlig lå til grunn en mer «jordnær» og personlig endring, som hadde sin vekst i den allmenne befolkningen. Dette betydde at endringer i husstandens oppførsel, grunnet i et ønske og behov for forbruk og etterspørsel etter varer, var en av bakgrunnene for fremveksten av en økonomisk endring.⁴¹ De Vries ønsket dermed ikke å kalle dette en industriell revolusjon, da det tok plass i befolkningens hjem, men heller en industriøs revolusjon – som la til grunn folkets flittighet og hjemmeproduksjon.⁴²

De Vries ønsket ikke å forkaste begrepet den industrielle revolusjonen, men han ville at den ekte historien skulle fremtre. Det var dette teorien om den industriøse revolusjonen handlet om. Den industrielle revolusjonen kom til Norge på midten av 1800-tallet, en periode og tid som allerede hadde blitt påvirket av hjemmeproduksjon, husflid og mangesysleri. Derfor er det viktig å ha de Vries teori om den industriøse revolusjonen i bakhodet ved kartleggingen av hvordan husflidaktiviteten blir påvirket av økonomiske moderniseringsprosesser, i Norge. Da det vil være viktig å se på situasjonen fra et industriøst blikk, hvor den *revolusjonerende* industrien ikke kommer i forgrunnen, men at det industriøse får et selvstendig rampelys – spesielt da vi vet at den industriøse produksjonen i Norge var fremtredende til langt ut på 1800-tallet.

1.6.3 Hans Try og foreningsvekstperspektivet

Foreningsveksten i Norge fant hovedsakelig sted på midten av 1800-tallet. Populariteten fortsatte å vokse enda mer utover siste halvdel av 1800-tallet. De ulike foreningene samlet den norske befolkningen på nye måter og på tvers av befolkningsgrupperinger. Tidligere, i før moderne tid, var det vanligere for en befolkning å hovedsakelig holde seg til familiære forhold, men midten av 1800-tallets samfunnsendringer endret dette. Store deler av befolkningen flyttet,

---

⁴¹ de Vries 2008: 42f.

⁴² de Vries 1994: 256.

enten til byene eller til utlandet. Dette gjorde det vanskeligere å drive gårdsdrift som tidligere, som førte til en mindre bondebefolkning, og dermed et behov for felleskap utad – foreningene fungerte delvis som en reaksjon på dette. Samtidig var foreningene også en reaksjon på de overveldende endringene i samfunnet, som førte til et økt behov for samhold og felleskap i alle samfunnsklasser. I begynnelsen styrte ikke foreningene fritt, de ble delvis *styrt* av staten eller andre større foreninger. Dette betydde at foreningene måtte følge visse synspunkter som fungerte rettleidende. En av disse synspunktene var at medlemmer av foreninger måtte ha som formål å ivareta allmenne interesser, ikke bare foreningen eller medlemmene sine interesser.⁴³

Det teoretiske perspektivet på foreningsvekst vil dermed kunne være med på å forklare hvordan både den norske utdanningen og utstillingsveksten tok av som viktige deler av samfunnet og husfliden. Foreningsveksten kan da plassere de overnevnte fenomenene i et samtidsbilde, som også vil forklare foreningsveksten.

1.7 Metodisk fremgangsmåte

Gjennom oppgaven skal jeg benytte meg av flere analytiske tilnæringsmåter ved undersøkelsene av det empiriske kildematerialet. Oppgaven er allerede delt inn i tre hoveddeler, Kultur, økonomi og institusjonalisering, hvor hver del har en egen metodisk tilnærming. Kapittel 2, 3 og 4 har alle ulikt kildemateriale, teoretiske tilnærming og metodisk fremgangsmåte. Både den teoretiske tilnærmingen og den metodiske fremgangsmåten er basert på kildematerialet, men det er ikke bare å «velge» et kildemateriale. man må starte med å finne et materiale som sier noe om fortiden og dermed kan man begynne å tolke kildematerialet. Metoden fungerer som et redskap som skal hjelpe med å besvare et spesifikt fenomen og disse fenomenene kan plasseres inn i tre hovedtendenser, politisk hendelseshistorie, sosial strukturhistorie, og kultur- og mentalitetshistorie.⁴⁴ Denne oppgaven faller et sted mellom sosial strukturhistorie og kultur- og mentalitetshistorie, dog lener den mest mot strukturhistorie.

I Kapittel 2 Kultur er kildematerialet aviser og tidsskifter. Det empiriske kildematerialet og ved min tilnæringsmåte faller dette kildematerialet under sosial- og mentalitetshistorie, hvor det handler om å kartlegge hvordan fortidens mennesker oppfattet verden. I denne delen av oppgaven har det blitt brukt metoden diskursanalyse, hvor man leter etter betydningen i teksten uten å vektlegge forfatter. Dette er noe som skjer relativt automatisk i aviser, da det ofte ikke er oppgitt hvem forfatteren er.⁴⁵ I denne sammenhengen innebærer dermed

---

⁴³ Try 1985: 17f.

⁴⁴ Andresen et al. 2015: 93.

⁴⁵ Andresen et al. 2015: 114.

diskursanalysen å finne betydningen og sammenheng mellom de ulike innleggene uten å vektlegge forfatters mening eller bakgrunn. Likevel er dette utfordrende, da kildematerialet i seg selv er utvalgt med bakgrunn i avisenes ulike holdningsbakgrunn. Imidlertid er hvert innlegg lest i en selvstendig form, hvor tekstens språk får fremtre, mens avisen eller tidsskriftets holdninger kommer i bakgrunnen. Språket i innleggene blir dermed innblikket i de sosiale og kulturelle holdningene som preget samtiden.

Ved gjennomgangen av avisene *Den 17de Mai* og *Aftenbladet*, og tidsskriftet *Folkevennen* skal jeg begynne med å finne hvert leserinnlegg som inneholder ordet husflid.⁴⁶ Dette gjør jeg ved å gjennomføre et avgrensede søk på Nb.no, hvor jeg avgrenser avisene til perioden 1850-1914 og deretter søker «husflid». Videre vil jeg gjennomgå hvert leserinnlegg og dermed kartlegge meninger og holdninger som kan forstås gjennom innleggets språkbruk. Samtidig gjennomføres det en sammenligning mellom innleggene i det spesifikke verket, samt en sammenligning mellom verkene. Denne komparasjonen gjør det mulig å skape et sammenhengende bilde av den generelle diskursen som påvirket avisbildet mellom 1850-1914.

I Kapittel 3 Økonomi er det amtmannsberetninger som blir brukt som kildemateriale. Denne delen av oppgaven faller under en blanding av både kultur- og mentalitetshistorie og sosial strukturhistorie. Den blandende tendensen omhandler kildematerialets iboende kvantitative tendenser, men ved deres kvalitative fremstilling og formidling. Dette fører til en blanding mellom to hovedtendenser, som bevarer et hovedfokus på de kvalitative delene av kildematerialet.

Amtmannsberetningene skal gjennomgås systematisk. Dette vil bli gjort ved å gjennomgå alle amtmannsberetningene fra 1851-1915⁴⁷ og dermed kartlegge endringene som skjer mellom hver femårs beretning. Det blir dermed naturlig å benytte seg av en sammenligningsmetode, hvor hver beretning blir sammenlignet med den forrige beretning. Gjennom amtmannsberetningene har jeg også valgt å fokusere på to ulike områder, Hedemarken amt og Søndre Bergenhus amt. Det vil dermed også blir gjennomført en sammenligning mellom de to områdene, som vil kunne kartlegge andre underliggende forskjeller og holdninger som påvirket de to områdene i perioden mellom 1851-1915.

Amtmannsberetningene i seg selv er rike på samtidsinformasjon. Dette er til min fordel, da jeg ønsker å kartlegge endringer i perioden mellom 1850 og 1914. Det å kartlegge endringene

---

⁴⁶ Husflid, husfliden, huusflid, huusfliden, husflida.

⁴⁷ Hver amtmannsberetning beretter om en periode på fem år. Dette betyr at beretningene ikke skiller spesifikt mellom årstall innad i hver beretning. Da amtmannsberetningene ikke starter i 1850 eller slutter i 1914, slik som oppgaven min gjør, blir jeg nødt til å benytte meg av et kildemateriale som skiller ett år. Dette påvirker ikke resultatene i oppgaven.

som skjer i amtene er grunnleggende i beretningene, noe som gjør min oppgave enklere. Likevel blir det et stort arbeid å undersøke hver beretning for å finne tegn på husflidens endring, som både begrep og fenomen. Samtidig som det skal sammenlignes med tidligere beretninger og det andre amtet. Ved å benytte meg av en komparativ tilnærming vil gjøre det lettere å kunne identifisere likheter og forskjeller, som igjen kan *forklare* hvilke endringer som har funnet sted.⁴⁸

Kapittel 4 institusjonalisering har en indre tredeling. Denne inndelingen utforsker flere identifiserbare samfunnsendringer som var med på å forme institusjonaliseringen i Norge i perioden mellom 1850-1914. Denne inndelingen er utdanning, foreninger og utstillinger, og alle delene har et eget kildemateriale og dermed egne metoder.

Kildematerialet til utdanningsdelen av kapittel 4 er hovedsakelig en NOU fra 1972 av kirke- og undervisningsdepartementet, omhandlende husflidskolene. Dette kildematerialet er en offentlig utredning. I dette tilfellet benytter jeg meg av de delene av materialet som omhandler perioden jeg undersøker. I praksis vil jeg derfor gjennomføre en grundig gjennomgang av materialet og kartlegge de relevante delene. Jeg vil derfor bruke en kvalitativ tilnærming.

Når jeg undersøker foreningsveksten som oppblomstret i Norge rundt midten av 1800-tallet, benytter jeg også en kvalitativ tilnærming. Her vil jeg se på sekundærkilden, *Assosiasjonsånd og foreningsvekst i Norge: Forskningsoversyn og perspektiv* fra 1985, av Hans Try. Jeg vil benytte kildematerialet til å identifisere visse endringer og faktorer som kan ha påvirket husflid som begrep og/eller fenomen.

Ved utstillingsdelen har jeg valgt å benytte jubileumsutstillingsprotokollen som min primærkilde. Denne kilden gir meg en god oversikt over deltakerne og utstillingsobjektene, som igjen kan gi meg en beskrivelse over hvilke endringer som har skjedd frem til dette punktet. Jeg har derfor valgt å gjennomføre en kvantitativ undersøkelse av kildematerialet, som vil kunne gi meg konkret statistikk som forteller hvilke endringer som har skjedd. Oppgavens kildemateriale vil dermed bli presentert kvantitativt, hvor jeg da vil gjennomføre en statistiskstudie av jubileumsprotokollene.

---

⁴⁸ Andresen et al. 2015: 102ff.

Kapittel 2: «utlendingen mata oss meir enn maatelegt» - Et økende behov for «det norske»

2.1 Norskdøm, kultur og nasjon

På midten av 1800-tallet opplevde Norge en vekst i nasjonale tendenser. Norge, som enda var i union med Sverige i denne perioden, søkte etter autonomi og frihet – som ble uttrykt gjennom en romantisering av «det norske». Husfliden ble i dette tilfellet brukt som en viktig del av den materielle kulturarven og representerte en viktig del av den norske kulturen. Den norske husfliden fikk dermed en viktig betydning i Norges kulturarv, men på hvilken måte inngikk den i den kulturelle diskursen knyttet til norskdøm og nasjonal identitet i perioden mellom 1850-1914? Hvordan dette skjedde skal jeg se nærmere på i dette kapitlet. Ulikt håndarbeid hadde lenge blitt brukt som tegn på norskdøm og det har vært med på å forme hva vi i dag kaller den norske nasjonal identiteten.

For å forstå hvorfor husfliden inngikk i en kulturell diskurs, knyttet til den norske nasjonale identiteten, må vi få en bedre forståelse av hva husflid som fenomen innebar. Husfliden var en viktig del av den norske husholdningen, og da spesielt bondebefolkningen. Den fungerte lenge som den viktigste produksjonen av nytteredskap. Familier produserte selv de nytteredskapene de behøvde, og drev gårdsdrift og binæringer ved hjelp av deres allsidige produksjon. Denne formen for husflidproduksjon, den førmoderne husfliden, var svært omfattende på midten av 1800-tallet. Samtidig var det også en mer moderne husflid som overtok ved hjelp av ulike moderniseringsfaktorer i perioden, som endret hva som tradisjonelt hadde blitt kategorisert som husflid.

På begynnelsen av 1800-tallet var ikke husflid tilknyttet et spesifikt kjønn. Begrepet var ukjønn, og innebar både *kvinnelig*- og *mannlig*husflid. Dette betydde i praksis at *hele* Norges befolkning var preget og berørt av husflid som konsept. Senere utviklet husfliden seg i to retninger, kunsthåndverk og (hus-)industri.⁴⁹ Nytteelementet hadde vært grunnleggende i husflidens opphav. Men ved begrepets splittelse, og dermed endring, kan det antas at begrepet mistet sin originale definisjon. Husfliden ble dermed noe kulturelt, noe som måtte pleies for å vokse. Husfliden var ikke lenger bygdefolkets sysler, men byfolkets romantisering av norskdøm og nasjonal identitet.⁵⁰ Husfliden, som vi kjenner den i dag, ble altså sterkt preget av by-elite. Husfliden endret seg, og endte opp med å handle mer om fortjeneste og salg, og mindre om

---

⁴⁹ Engelstad et al. 1950: 3.

⁵⁰ Engelstad et al. 1950: 14.

produksjon til egen nytte. Den gamle husfliden forsvant dermed jevnt ut fra de norske hjem, og tidligere kjente teknikker og kunnskap ble glemt. Dette skal jeg se nærmere på i kapittel 4.

Selv om «den gamle husfliden» forsvant ut av de norske hjem på midten av 1800-tallet, var det likevel en stor del av den norske befolkningen som interesserte seg for hva som skjedde med husfliden, selv etter nytteperspektivet *forsvant*. Avisene *Den 17de Mai* og *Aftenbladet*, og tidsskriftet *Folkevennen* gir et godt innblikk i husflidsdiskursen. Et gjennomgående poeng i avisene var bevaring av norske tradisjoner. Husfliden ble deretter tillagt mye av denne tyngden. Utad var det viktig for mange at den norske produksjonen av husflid ikke forsvant, imidlertid handlet dette hovedsakelig om nytte delen av husfliden. Ideen var at nordmenn burde kunne produsere nytteverktøy osv. selv, uten å måtte kjøpe utenlandske produkter. Et annet viktig poeng som tas opp, omhandler nordmenns lathet. Norge hadde mange lange, mørke og kalde kvelder, som burde utnyttes.

2.2 *Nasjonen* Norge og den kulturelle diskursen

For å kunne se på den kulturelle diskursen Norge befant seg i på midten av 1800-tallet, må Norge som en nasjon defineres. Nasjon og definisjonen av en nasjon er nemlig sentralt i nasjonalismen. Ifølge enkelte moderne nasjonalismeteorikere kaller man ikke en folkegruppe for en nasjon før de har, eller krever, sin egen stat. Harald Hårfagres *samling* av Norge til én stat på slutten av 800-tallet, kan vel dermed defineres som opprettelsen av Norge som en nasjon. Men det er ikke så enkelt. Definisjonen av en nasjon er komplisert, objektiv og full av kriterier. En nasjon må nemlig bestå av en gruppe med felles språk, historie, tradisjoner, kultur, territorium og religion.⁵¹ Men svært få grupper omfavner alle de ovennevnte kriteriene. Øystein Sørensen (1954) introduserer dermed en subjektiv innfallsvinkel, som omhandler *subjektive* kriterier og fokuserer heller på nasjonal bevissthet og *identitet*, i motsetning til de objektive kriteriene. Ernest Renan (1823-1892) er et kjent navn bak den subjektive definisjonen. Han så på en nasjon som en daglig folkeavstemning, hvor en bestemt gruppe var klar over deres tilhørighet til et nasjonalt felleskap, ved å opptre som om de hørte til i et slikt felleskap. En slik definisjon blir fort innholdsløs om den legger til grunn gruppens autonomi, men ser bort ifra alle objektive kriterier som kultur og tradisjon. Sørensen introduserer dermed historiske prosesser som et kriterium for at en gruppe skal kunne defineres som en nasjon. En slik definisjon innebærer at en nasjon må ha gjennomgått bevisste politiske og ideologiske grep.⁵² En nasjon

---

⁵¹ «Jakten på det norske» 2007: 11f.

⁵² «Jakten på det norske» 2007: 12f.

dannes dermed ikke bare av å bli samlet, slik som Harald Hårfagre gjorde på 800-tallet, men av ulike objektive kriterier og subjektive bevisstheter som utvikles i en historisk prosess.⁵³

Anne-Lise Seip (1933) introduserer den kulturelle dimensjonen ved nasjonalismen, og deler den inn i kulturell og politisk nasjonalisme. De to sidene av nasjonalisme jobber sammen med hverandre, samtidig som det er likevel viktig å definere dem hver for seg. Seip beskriver kulturnasjonalisme som et mål i seg selv, mens den politiske vinklingen fungerer som «et middel i kampen for kulturelle mål»⁵⁴. Den nasjonale kulturen dannes altså ikke av seg selv, men blir som regel påvirket og formet innenfor politiske og kulturelle rammer. Dette samspiller med Ernst Gellners nasjonalismeteorier, som plasserer kultur som samfunnets grunnmur. Det samspiller også med Benedict Andersons nasjonalismeteorier, som legger til grunn at en nasjon ikke oppstår av seg selv, men må skapes.

På lik linje som vi må definere hva en nasjon er, må vi også kartlegge hva kultur er, og hva den norske kulturen inneholdt rundt 1850-tallet. Med utgangspunkt i Gellners nasjonalismeteorier, kan man se tydelige tegn på hvor viktig kultur er som en byggestein for en stat. Ifølge teorien er kultur og organisasjon grunnleggende for dannelsen av en stat, men også for dannelsen av nasjonale følelser. Begrepet kultur har mange, og ofte diffuse, definisjoner. Kultur kan omtrent være *hva som helst* innenfor menneskelige samfunnsrammer. I dag bruker vi begrepet nettopp slikt. Begrepet er kompleks, og brukes for å forklare *alt* mellom himmel og jord. Gjennom begrepets opphav kan vi få en mer konkret forståelse av kultur. Det stammer fra det latinske verbet *colere*, som betyr å pleie, bearbeide og dyrke jorda og naturen, samt dekorere gjenstander. Men ifølge filosofen Hans Fink hadde begrepet en dobbeltbetydning allerede fra starten - det betydde også å ære gudene. Så, helt fra starten av inneholdt begrepet to definisjoner som fokuserte på dyrkelse og forbedring.⁵⁵ Kultur som begrep har altså endret seg gjennom tidene. Likevel er og har det vært et viktig begrep og fenomen, som har fungert i samspill med det overordnede samfunnet. Selv om de ikke er synonymer, er kultur en viktig del av et samfunn og blir ofte sett på som selve innholdet i et samfunn. Arne Martin Klausen (1927-2018) definerer dermed kulturbegrepet slik: *de ideer, verdier, regler, normer, koder og symboler som et menneske overtar fra den foregående generasjon, og som man forsøker å bringe videre –*

---

⁵³ «Jakten på det norske» 2007: 14.

⁵⁴ «Jakten på det norske» 2007: 95.

⁵⁵ Klausen 2006: 20.

*oftest noe forandret – til den neste generasjon.*⁵⁶ Denne definisjonen kan nok diskuteres, men ideen består: Kultur er noe vi mennesker skaper og bevarer.

Så, hva bestod den norske nasjonale kulturen av? Johan Sebastian Welhaven (1807-1873) mente at Norges nasjonale kultur ikke bare var noe som skulle finnes i den *norske* historien, men at det også var noe vi kunne skape. Han stilte spørsmålet, hva er «ægte Norskhed»? Den intellektuelle eliten ønsket å svare, eller finne svaret, på dette spørsmålet. Dette skapte en spenning mellom tradisjon og fornyelse. Samtidig skapte det en felles konsensus om å gjenvinne kraften Norge hadde hatt før dansketida. Problemet var da å lokalisere hva denne kraften hadde bestått av, og dermed forme en nasjonal identitet og kultur i henhold til det. Gudleiv Bø (1939) introduserte ideen om at den norske nasjonale identiteten hadde dype røtter i de norske naturforholdene⁵⁷, mens kulturnasjonalisten, Arne Garborg (1851-1924), hadde som mål å gjenopprette bygdekulturen. Hulda Garborg (1862-1934) deltok også i det nasjonale identitetsprosjektet. A. Garborg fokuserte på dannelsen av bygdefolket, mens H. Garborgs fokus var mer rettet mot gjenskapelsen av bunaden.⁵⁸ Målet for arbeidet deres var å gjeninnføre *kulturen* til bygdene. Den intellektuelle eliten i Norge hadde dermed *skapt* den (moderne) norske kulturen. Den fungerte som et ønske om å gjenopprette en «tapt gullalder».⁵⁹ Den norske bonden og det tradisjonelle som fulgte med ble fremhevet, og den immaterielle kulturarven ble frontet. Det var altså flere måter å svare på Welhavens spørsmål. Flere ting kunne være «ægte norskhed». Likevel var det ett fremtredende fenomen som utpekte seg: bruken av husflid som et tegn på den norske kulturarven.⁶⁰ Jeg skal nå se nærmere på hvordan denne diskursen så ut i praksis.

Gjennom ideen om den «tapte gullalderen» ønsket den norske eliten å deponere hva som nå ble sett på som *norsk*. Tanken om at Norge burde samles over en felles nasjonal kultur var fremtredende på 1800-tallet, og en slik diskurs var utbredt i store deler av landets kulturelle og politiske landskap. Norges kulturarv var nemlig på agendaen for den nasjonale eliten. Ønsket om å konstruere en norsk nasjonal kultur, som omfavnet bondekulturen, utgjorde en betydelig del av de nasjonalromantiske strømningene som tok Norge med storm på 1800-tallet. Ifølge Arne Garborg var Norge, så sent som på 1870-tallet, fortsatt bare et geografisk eller politisk begrep. Han la til grunn at nordmenn trengte et felles norsk «kulturspråk» om de skulle bli en

---

⁵⁶ Klausen 2006: 26f.

⁵⁷ «Jakten på det norske» 2007: 112.

⁵⁸ «Jakten på det norske» 2007: 142.

⁵⁹ «Jakten på det norske» 2007: 96.

⁶⁰ «Jakten på det norske» 2007: 142.

nasjon.⁶¹ Denne diskursen var sentral i norske aviser den siste halvdel av 1800-tallet, som igjen førte til en utbredt debatt om Norges kulturarv, og dermed husfliden. Kultur, kulturarv og nasjonalisme var altså store spillere innenfor den norske samfunnsdebatten på siste halvdel av 1800-tallet. Mye av denne diskursen skjedde på det offentlige planet, gjennom leserinnlegg i aviser og tidsskrifter.

2.3 Nasjonalismeteor: Gellner og Anderson

Mennesker har alltid vært utrustet med kultur. Ifølge Gellner er dette noe som gis uttrykk for gjennom felles uttrykksmåter, som klesstil og kroppsspråk. Ulike samfunn skaper ulike kulturer, som videre skaper et rikt kulturelt mangfold. Det kulturelle mangfoldet vi finner i de menneskelige samfunnene er spesielle og skiller oss fra andre arter. Menneskers mulighet til kultur hviler ikke på genetiske forutsetninger, som det ville gjort for andre pattedyr, men skapes og endres av den menneskelige evnen til å overføre trekk og aktiviteter gjennom generasjoner.⁶² Kulturens betydning kan dermed begrunnes som en viktig del av samfunnet, som til en viss grad er iboende. Gellner tillegger kultur en viktig rolle i oppbyggingen av et samfunn. Kulturer fungerer som byggesteiner og blir dermed universelle og tidløse. Kultur og organisering er derfor aldri tilfeldig i menneskelige kretser.⁶³

Gellners måte å plassere kultur og organisasjon som samfunnets byggesteiner har ikke enstemmig enighet blant nasjonalismeteorikerne. Den *vanligste* nasjonalismeteorien går ut på å vise hvordan nasjonalismen er et universelt, tidløst og gyldig prinsipp – hvor det er et naturlig ønske for mennesker å leve blant sine egne, og ikke bli styrt av mennesker fra en annen kultur. Denne teorien legger til grunn at stater og nasjonalisme alltid har eksistert, men at de var i dvale, dette kalles dvaleteorien.. I dvaleteorien tillegges nasjonalismen en svært viktig rolle for menneskets realiseringsevne. I motsetning til dvaleteoriens allestedsnærværende egenskaper fremmer Elie Kedourie (1926-1992) i Gellner, «at nasjonalismen hverken er universell eller nødvendig»⁶⁴. Gellner aviser de to ovennevnte motpolene og mener at svaret ligger et sted mellom de to ekstremene.

Gellner skiller menneskeheten mellom nasjonalisme-disponerte og nasjonalisme-resistente grupper. Denne inndelingen legger til grunn mangelen på en iboende og universell stat og nasjon. Likevel er det mange som reagerer på ideen om at deres nasjonalisme blir

---

⁶¹ «Jakten på det norske» 2007: 12.

⁶² Gellner 1998: 15f.

⁶³ Gellner 1998: 17ff.

⁶⁴ Gellner 1998: 24.

reduisert til å være følelsesmessige manifestasjoner av sosiale omstendigheter. Følelsene det *nasjonale* medbringer trenger ikke å være falskt eller fremprovosert. Nasjonalismen er kanskje ikke universell, men den er heller ikke tilfeldig. Gellner kaller det en nødvendig konsekvens av sosiale forutsetninger, og anerkjenner de meningsfulle røttene nasjonalisme har.⁶⁵ De intense følelsene en nasjon kan medbringe utgjør en viktig del av Gellners nasjonalismeteor.

Nasjonalisme er et vanskelig begrep å definere. Hugh Seton-Watson (1916-1984) konkluderte med at ingen vitenskapelig definisjon av begrepet nasjon var foretatt, men likevel eksisterte fenomenet.⁶⁶ På tross av Seton-Watsons konklusjon, forsøker Anderson og definerer fenomenene nasjon, nasjonalist og nasjonalisme, slik: «Det er et forstilt, politisk felleskap – og det blir oppfattet som både begrenset og suverent.»⁶⁷ Andersons definisjon omhandler hva han kalte *imagined communities*, forestilte samfunn. Bakgrunnen for denne definisjonen tok utgangspunkt i sannheten om at enhver nasjon består av innbyggere som kun kjenner et mindretall av sine medborgere, og må derfor forestille seg et felleskap med resten av befolkningen. Andersons grunnoppfatning var at menneskers identifisering med en nasjon verken oppsto naturlig eller spontant i mennesker. Nasjonalismen fungerer ikke som et produkt som oppstår av forestillinger, men det må skapes ved hjelp av ulike midler. Det skriftlige ordet kan fungere som et slikt middel. Det kan blant annet være med på å spre følelsen av et felleskap. En slik forestilling kan imidlertid ikke skje med mindre det allerede finnes et grunnlag for et dypere samfunnsmessig behov.⁶⁸ Et slikt felleskap må altså ha grunnlag for å bli skapt, og deretter må det *fysisk* bli skapt. Da oppstår et forestilt felleskap – en nasjon.

1800-tallet i Vest-Europa var starten på nasjonalismens tidsalder.⁶⁹ Nasjonen erstattet religionens funksjon om å trøste samfunnet, fordi storsamfunnet ikke fant den samme trøsten i det religiøse lenger. Men nasjonalisme var ikke et produkt av religiøse nedgangstider, eller en etterfølger. Nasjonalisme må behandles som et fenomen av samme type som religion. Enhver stat trenger noe som knytter medborgerne sammen, om det enten er religion eller nasjonen i seg selv. Det er derfor ofte viktig for en ung stat å fremstilles som gammel, og at den har en ubegrenset fremtid. Nasjonalismen får dermed en iboende evne til å gjøre kontingent til noe skjebnesvangert.⁷⁰

---

⁶⁵ Gellner 1998: 25.

⁶⁶ Anderson 1996: 17.

⁶⁷ Anderson 1996: 19.

⁶⁸ Det Nordiske historikermøte et al. 1997: 8.

⁶⁹ Anderson 1996: 23.

⁷⁰ Anderson 1996: 24.

Både Gellner og Anderson mente at nasjonalisme var noe som vi mennesker skaper selv. En nasjon og nasjonalisme vil ikke kunne brått oppstå, men den skapes og kultiveres – på samme måte som kultur skapes for å tjene sin gitte hensikt. Gjennom den følelsesmessige tyngden som nasjonalisme innebærer, kombinert med røtter i det modernistiske nasjonalisme synet – vil Gellner og Andersons nasjonalismeteorier kunne gi en nyansert innfallsvinkel på den norske kulturen, tilknyttet husflidens modernisering mellom 1850-1914.

På midten av 1800-tallet var Norge i en overgangsfase, med et behov for en egen norsk identitet. Landet hadde *nylig* blitt selvstendig fra Danmark og behovet for en ubegrenset norsk nasjonal identitet og kultur var markant. Generelt gjennomgikk Norge mange endringer, på flere plan, som igjen *krevde* en viss solidaritet og samhørighet som kunne legitimere og bevare den nye norske staten. Slik som Gellner forklarer det, avles det frem et samhold gjennom skapelsen av nasjonalismen og nasjonen. Som videre skaper det Anderson kaller et *forestilt samfunn*, hvor nasjonen og kulturen ble generert og dyrka for å skape felleskap og samhold.

2.4 Avis og tidsskrift

For å få innblikk i fortidens offentlige diskurser er aviser en god kilde. Avisene fulgte hendelsesforløpene i «nåtid», dette gav dem mulighet for å berette flere perspektiver umiddelbart, uten for mye spekulasjon eller påvirkningen av nye kontekster.⁷¹ Forskjellige aviser har ulike vinklinger og grupper som deltar i diskursen. Med det i tankene, vil kildene hovedsakelig bli lest som levninger, istedenfor som beretninger. Men er mange tydelig meninger og tanker som påvirker avisinnleggene, det blir dermed mest pålitelig å se på avisene som beretninger av fortidige meninger, og ikke som levninger av en fortidig sannhet. Kildemateriale som nå skal gjennomgå gir innsyn i den kulturelle debatten som fant sted fra midten av 1800-tallet, og frem til 1914. Kildene er sterkt preget av tidsånden, samt gruppene som var mest fremtredende i diskursen. Det er tydelig at leserinnleggene bærer et sterkt behov av å bevare og ivareta den norske kulturen gjennom bygdekanaler. Dette er noe som gjennomsyrrer store deler av kildematerialet.

2.4.1 Den 17de Mai

Den 17de Mai inneholder en del ulike holdninger og forventninger til hvordan husfliden burde se ut. Den tidligste kilden fra *Den 17de Mai*, som nevner husflid, er fra august 1865. Her skriver «N.» om diverse feriekurs som husflidsforeningen har holdt. Videre står det om hvordan

---

⁷¹ Isaksen 2011: 7.

forfatteren mener at «ein byggjer alle desse tusunde heimar ved aa gjera kvar heim til ein heim for husflid». ⁷² Forfatter av innlegget er dermed positiv til husfliden som konsept, og ser verdien av å bevare husfliden og videreføre dens kunster. Men dette er ikke den eneste holdningen som frontes i avisa. I 1896 skriver «E.A.» om hvordan «utlendingen mata oss meir enn maatelegt» ⁷³. Her er forfatteren skuffa over husflidens forfatning. Forventingene til «E.A.» legger til grunn at nordmenns varer og produksjon burde være gode nok til å kunne «brødfø» befolkningen. I dette tilfellet handler leserinnlegget om produksjonen av feler, men det generelle hjemmearbeidet og håndverket trekkes også inn. Ideen er dermed at den norske kvaliteten er god, men kvantiteten er for lav. Allerede her ser vi hvordan husfliden er betydningsfull for den norske identiteten, og hvordan utenlandshandel og storproduksjon *skader* eller *truer* den norske husfliden, og dermed den norske identiteten.

Finnes det tydeligere tegn på at den norske identiteten var knyttet til husfliden? Frida Hansen (1855-1931) var en av de første kvinnelige kunstnerne fra Norge som opplevde internasjonal oppmerksomhet. Hennes videreutvikling av den tradisjonelle norske vevtradisjonen gav henne en rekke internasjonal berømmelse, i motsetning til den norske reaksjonen. Arbeidet hennes ble både kritisert og hyllet. I Norge ble verkene hennes *oversett* da de sto i motsetning til identitetsarbeidet som foregikk i landet på denne tiden. Likevel lot hun seg også påvirke av det nasjonale, og hadde en sterk stemme i kulturarvsdebatten. ⁷⁴ Et leserinnlegg fra *Den 17de Mai* fra 1899 inneholdt en kommentar til Hansens bok, «husflid og kunstindustri i Norge». Kommentaren går ut på hvordan Hansen har rett i at husfliden står for forfall, både økonomisk og kunstnerisk. Hansen tillegger husfliden en svært stor økonomisk rolle, som i praksis fungerte som folks sikreste inntekt. Videre står det om hvordan dette har falt fra hverandre. På dette punktet var det ikke lenger husfliden som var folkets hovedinntekt, og husfliden fikk dermed en helt ny rolle i de norske hjem. Befolkningen brukte hovedsakelig ikke husflid til nytte lenger, og produksjonen var blitt til hva forfatteren kaller «krimskrams». ⁷⁵ Hansen selv kritiserte hvordan den tekstile nytteindustrien, samt andre nyttige sider av husfliden, var blitt forsømt. ⁷⁶ Her kommer det dermed frem hvordan husfliden hadde endret seg fra starten av 1800-tallet og mot slutten av 1800-tallet. Husflidproduksjonen, ifølge forfatteren og Hansen, hadde ikke den samme økonomiske tyngden eller nytteverdien lenger, og mistet dermed den *gamle* karakteristikken som var utbredt rundt første halvdel av 1800-tallet.

---

⁷² «Den 17de mai 1895.08.22» 1895

⁷³ «Den 17de mai 1896.06.09» 1896

⁷⁴ *Frida Hansen – En ledestjerne innen europeisk tekstilkunst* u.å.

⁷⁵ «Den 17de mai 1899.05.23» 1899

⁷⁶ «Den 17de mai 1899.06.15» 1899

I samme år frontet «Vestmannalaget» en lignende teori. Den gamle nytteindustrien var minkende, og den vide hjemmeproduksjonen ble stadig mer spisset og spesialisert. Men det var ikke bare nytteindustrien som var blitt forsømt, det var også kvaliteten på husfliden som var avtagende. Den nasjonale sansen for husflid visnet bort, og (spesielt) byfolket så på utenlandske varer som det fineste man kunne få tak i.⁷⁷ «Vestmannalaget» mente dette var med på å ødelegge den norske kulturen og forbindelsen mellom husfliden og det nasjonale. Andre innlegg støttet også denne ideen om at nordmenn burde kjøpe mer norske varer, og produsere mer husflid. Den tradisjonelle nasjonalvide husflidproduksjonen var altså synkende, men folkets holdninger tilknyttet husflidens verdi reflekterte en oppblomstrende norsk nasjonal identitet. Blant annet nynorskforkjemperen Arne Vestrum (1858-1937) sammenlignet husfliden med måldebatten, hvor *slagordet* «det må da være norsk» var sentralt.⁷⁸ Dette gjenspeiler en nasjonal ideologisk vekkelse som innebar opphøyelsen av det norske og det nasjonale.

Gjennom *Den 17de Mai* ser man tydelige tegn på en nasjonalidentitet som knyttes til husflid og håndarbeid. Likevel omhandler flere av innleggene mangelen på husflid og husflidprodukter. Et innlegg fra Bernhard Sudmann fra 1899 hadde fokus på den *svake* husfliden, og dermed verdien av å lage eget. Sudmann presiserte videre hvor viktig det var at produktene og produksjonen var norsk. Om den norske husfliden produserte mer, og bedre, ble «me fri alt dette stygge, kleine juks og kram fraa utlande».⁷⁹ Sundmann ønsket å vekke oppmerksomhet over den norske husflidproduksjonen, og gi den æren han mente den fortjente. Husfliden blir her et symbol på hva som er norsk. Det å fronte norske varer og produksjon blir fremtredende hos blant annet Sundmann. Dette tyder på at husfliden som begrep ble vektlagt en nasjonal rolle, samt en kulturell betydning. Husfliden blir dermed mer eller mindre en del av den nasjonale identiteten og ble omgjort til et tegn på norskdom. Sundmanns negative holdning til husflidens avtagende rolle er ikke grunnfestet i frustrasjon på grunn av en svak husflid, men en sorg på bakgrunn av husflidens potensiale. Husfliden fungerte som et symbol på norskdom og nasjonalkultur gjennom Sundmanns øyne, og ved å bytte den ut med «juks og kram» fra utlandet ble en viktig del av den norske kulturarven vasket bort.

Følgelig ser man hvor stor og betydningsfull rolle husfliden ble tillagt i den norske kulturarven. Husfliden ble sett på som en av Norges viktigste kilder til å ivareta den norske materielle kulturen. Dette kan man blant annet se gjennom behovet for å ivareta husflidens «renhet». Gjennom en rekke leserinnlegg får man derfor inntrykket av at husfliden var en viktig

---

⁷⁷ «Den 17de mai 1899.12.22» 1899

⁷⁸ «Den 17de mai 1899.12.22» 1899

⁷⁹ 05.06.1899

del av befolkningens kultur og identitet, likevel ble mye av dette samfunnsansvaret tillagt bonde- og bygdebefolkningen. Bondebefolkningen ble kritisert for deres manglende bevaringsevne, da husfliden gradvis ble mer kommersialisert og kapitalistisk. Bondebefolkningens behov for husflid ble stadig mer begrenset utover siste halvdel av 1800-tallet. I praksis betydde dette at den tradisjonelle førmoderne husfliden forsvant i større grad. Senere skal jeg se nærmere på hvordan denne siden av diskursen utfoldet seg, men først skal jeg utforske tidsskriftet *Folkevennen*. Her blir husfliden sett på som en viktig, kreativ og ressursrik del av den norske kulturarven. Konseptet blir mer eller mindre idealisert og frakobles deretter nytteverdien, som det originalt hadde. I *Folkevennen* blir leseren kjent med en sløv bondebefolkning, som på bakgrunn av deres inaktivitet blir syndebykk for husflidens avtagende oppførsel.

2.4.2 *Folkevennen*

Folkevennen hadde et stort fokus på hvordan husfliden fungerte, i form av inntekter og produksjonsmønster. Interessant nok, hadde *Folkevennen* også et særlig stort fokus på latskapen til bondebefolkningen. Tidligere arbeidet bøndene i større grad med binæringer, men i perioden før (og under) hamskiftet var det vanlig for bønder å drive gården, samt ulike sysler for å tjene nok til livets opphold. I mange tilfeller var det også for å mette tørsten på *luksusvarer*.⁸⁰ Det norske samfunnet beveget seg dermed fra å være et selvbergingssamfunn til å bli et pengesamfunn. Husfliden og -industrien var også en del av denne endringen. Bøndene hadde lenge drevet med husflid som nytte, men i denne perioden skjedde det en endring i fenomenet. Husflid som nytteproduksjon forsvant i større grad, og ifølge *Folkevennen* var dette *kun* bøndene sin feil. Bøndene var nemlig late og så på husflid som skammelig.⁸¹ Forfatteren tillegger bondebefolkningen en felles «latskap» som definerer deres livsstil. Gjennom *Folkevennen* blir bøndenes arbeidsmoral, hvor de prioriterer primærnæringen sin, fremstilt i et negativt lys. Det var forventet at all fritid burde benyttes til å bedrive husflid. Ved å drive med husfliden på fritiden, mente forfatteren at bøndene kunne havne i en bedre økonomisk situasjon. De kunne f.eks. unngå å bruke penger på hva forfatteren mente var dyrere og dårligere varer. Folkets trange kår var dermed deres egen feil, grunnet deres overdådighet og mangel på husflidsarbeid.⁸²

---

⁸⁰ Engelstad et al. 1950: 31.

⁸¹ Selskabet for Folkeoplysningens Fremme 1852: 171f.

⁸² Selskabet for Folkeoplysningens Fremme 1852: 172.

I en utgivelse av tidsskriftet fra 1862 tar Eilert Sundt utgangspunkt i boka «træ og utskjærings-arbeide til husflidens fremme i Norge» av Peter Christians Asbjørnsen (1812-1885). Sundts poeng er at deler av den mannlige husfliden var så bra at den nesten ikke kunne kalles husflid lenger. Husfliden bevegde seg dermed drastisk mot en splittelse, hvor industri og kunst ble de nye hovedretningene. Som et resultat av dette ble den tradisjonelle husfliden gradvis mindre vanlig. Den norske husflidproduksjonen var dermed i stor endring. På bakgrunn av endringsprosessene som fulgte av hamskiftet, skjedde det en spesialiseringsekspløsjon. Dette kommer jeg nærmere tilbake til i kapittel 4.

Produksjonen til binæringene var gradvis mer avtagende under hamskiftet, og det var ikke det samme behovet for de tradisjonelle husflidsystemene som garn, agn og sildetønner som det hadde vært tidligere.⁸³ Disse systemene *forsvant* (delvis) rundt hamskiftet, når gårdsdriften ble primær- og eneste næring for mange. Behovet for husfliden som nytteproduksjon forsvant dermed i stor grad bort. Likevel var det mange som enda drev med husflid, selv om mange påstod at gammel husflidsskikk var gått bort.⁸⁴ Befolkningen som fortsatte å drive med husflid spesialiserte seg ofte, og ble primært håndverkere istedenfor bønder.

I mange gammeldage bygder, som Sundt kaller dem, hadde allmuen små kår og måtte derfor brødføse ved hjelp av husflidproduksjon.⁸⁵ Veving og strikking, eller spøting, var viktige og utbredte håndarbeid som kvinner flest drev med. Gjennom Sundts innlegg påpeker han den kulturelle og nasjonale verdien som den gamle husfliden ble tildelt. Han trekker blant annet frem vevens urnorske bakgrunn og knytter den til sagatiden. Sundt vektlegger en kvalitet og stolthet til arbeidet som han mente var verdt å ivareta.⁸⁶ Stoltheten og det urnorske er hva han ønsker å tillegge den «nye» husfliden som vokser frem i denne perioden.

I *Folkevennen* tok husfliddebatten en ny form. Husfliden hadde lenge fungert som en viktig sidenæring og inntektskilde for bondebefolkningen, samtidig som det også var en god måte for yngre kvinner å skape en egen inntekt, samt «tage deres eget kjønn i forsvar».⁸⁷ Men i *Folkevennen* kan man se tegn på hvordan de øvre samfunnsjiktene tillegger bøndene et slags bevaringskrav over husfliden. Dette ble en viktig del av *Folkevennens* diskurs. Bøndene måtte ikke forsømme husfliden, på tross av bondebefolkningens primærnæringer. *Folkevennen* hadde et fokus på å bevare husfliden, og frontet betydningen av en sterk og markant husflidproduksjon. Selv om det ikke nevnes spesifikt, er dette noe som skulle *definere*

---

⁸³ Selskabet for Folkeoplysningens Fremme 1862: 364ff.

⁸⁴ Selskabet for Folkeoplysningens Fremme 1862: 366.

⁸⁵ Selskabet for Folkeoplysningens Fremme 1864: 547.

⁸⁶ Selskabet for Folkeoplysningens Fremme 1865: 59ff.

⁸⁷ Selskabet for Folkeoplysningens Fremme 1864: 547.

nordmenn og deres identitet – strevsomhet. P.A. Larsen skriver at god strevsomhet er noe som kan utrette mye, og er noe alle burde kunne delta med, uansett alder. Nordmenn, spesielt fra bygdene, burde klare å utnytte all tid og alle ting, slik at deres omtanke og vanskeligheter kan overvinnes og skape ny tilfredsstillelse.⁸⁸

Folkevennen tillegger mye av den dårlige husflidproduksjonen til bondebestandens og bygdefolkets latskap. Bøndene blir altså sett på som late, tross deres strevsomme arbeid. Det kan virke som om *Folkevennen* har et til dels forvrengt syn på arbeidsmengden og -tyngden som preger bøndenes primærnæring. Likevel kan det *antas* at tanken var god. Ønsket om å bevare (og/eller skape) den norske kulturen var grunnleggende i *Folkevennens* anmodninger og påstander. Men som tidligere nevnt er kultur og kulturarv noe som skapes. Det er tydelig at eliten, i dette tilfellet *Folkevennen*, tillagte husfliden og, dermed bondestanden en viktig kulturell rolle. Bevaringen av husfliden som en grunnleggende del av den norske kulturarven ble fremtredende i perioden. Da husfliden i sin tradisjonelle form tilhørte bondekulturen, ble de også tildelt ansvaret for å bevare den – og dermed også skylden for å ikke bevare den.

2.4.3 *Aftenbladet*

Aftenbladet har en gjennomgående positiv holdning til husfliden og dens former, men opprettholder likevel en relativt kritisk tone til husflidens tilstand. Gjennom kildematerialet ser man dermed tegn til et ønske om en opparbeiding av husfliden, og et fokus på å sørge for at den ble utbredt og lønnsom. Avisens nasjonale tendenser får dermed skinne gjennom, og betegner deres holdninger og meninger gjennom kildematerialet. Avisen hadde en iboende liberal ideologi, mens kildematerialet reflekterer en mer moderat holdning, i hvert fall i forhold til husfliden. Generelt refererer *Aftenbladet* positivt når det omhandler husflid. Dette kan også gjenspeile den kulturelle og nasjonale betydningen begrepet ble tildelt i denne perioden.

Gjennomgående i *Aftenbladet* er det mange utstillinger som angis. Det skrives om husflidsprodukter, men også hageprodukter, gårdsredskaper og -produkter som utstilles. I disse tilfellene blir husfliden presentert som en positiv del av utstillingen som fortjener mer oppmerksomhet. Samtidig er det ofte fokus på at husfliden trenger ny inspirasjon, og at husflidsdelen av utstillingen kan være hjelpelig med dette.⁸⁹ Husfliden som ikke ble utstilt, ble i denne settingen tildelt en svakere og mindre estetisk rolle som ble presentert som noe som ikke nådde opp til standarden. I andre utstillinger, kommer det frem at husfliden er god, men

---

⁸⁸ Selskabet for Folkeoplysningens Fremme 1900: 374.

⁸⁹ *Aftenbladet* 1855.10.22 1855

underrepresentert. Den burde hatt en egen utstilling, hvor folk virkelig kunne sett hva som ble produsert og hvilken kvalitet den hadde.⁹⁰ Selv om avisen opprettholdt en positiv tone til husfliden, ble kvaliteten likevel et gjennomgående tema. Denne positiviteten stammer mest sannsynlig fra ønsket om å opprettholde eller forbedre den husfliden som allerede fantes i bygdene. Denne måten å skrive om husfliden kan også gjenspeile samtidens ønske om å bevare og kultivere husfliden som kulturarv og inntektskilde. Leseren sitter dermed igjen med følelsen av at husfliden må reddes, noe som også er et gjennomgående tema i avisen.

I et av avisinnleggene fra 1863 kommer det frem at Raulands Prestegjeld sliter økonomisk. *Aftenbladet* ga derfor en innbydelse til å danne et fond til dem, med formål om å kunne fremme husfliden. Dette ville forhåpentligvis kunne forebygge og lindre nød, samtidig som det også kunne befordre lykke og velvære i deres lidende befolkning.⁹¹ Det reflekterer et ønske om å bevare husfliden. *Aftenbladet* er dermed positive til en utbredelse av nyttehusflid, slik at den øvrige befolkningen har noe å livnære seg av. Videre kan det tyde på at dette er et forsøk på å bevare og fremme den norske kulturen, gjennom husfliden. En lignende situasjon skrives det om i 1867, hvor en gruppe menn ønsker å danne en forening for å drive og spre husfliden i bygdene. De arbeidet nært med *Selskapet til Fremme av Kvindelig Haandverksdrift*, hvor et av hovedmålene var å spesielt fremme husflidsarbeid på vinteren.⁹² Her ser man gjenspeil fra *Folkevennen*, hvor et av idealene for husflidproduksjon var å bruke den ledige tiden nyttig.

Det skrives om flere områder i Norge som har arbeidsomme og flittige beboere. De arbeider godt, er renslige og har en lyst til jordbruk og husflid.⁹³ Ved å skrive slike saker fremmer det en ideologi, som også er gjenkjennelig i både *Folkevennen* og *Den 17de mai* – ideen om at en god arbeidsmoral og villighet til arbeid blir fremhevet. I disse tilfellene blir spesielt landbruksarbeid fremhevet som noe positivt. Dette gjenspeiler også *Folkevennens* fokus på bøndernes lathet, og hvordan de burde utnytte ledig tid bedre for å unngå latskap og dårlig råd. Selv om *Aftenbladet* ikke er like direkte som *Folkevennen*, er det likevel tydelige tendenser som samsvarer med hverandre. Dette taler om et tankesett som var utbredt i siste halvdel av 1800-tallet.

Aftenbladet fremstiller husfliden i et generelt positivt lys, samtidig som samfunnsproblemer og -modernisering får plass. Det er en gjennomgående indirekte ideologi

---

⁹⁰ *Aftenbladet* 1862.06.06 1862

⁹¹ *Aftenbladet* 1863.05.20 1863

⁹² *Aftenbladet* 1867.08.20 1867

⁹³ *Aftenbladet*, mandag 2. april 1860 u.å.

som fremmer ideen om et selvstyrt samfunn som må kunne forsørge seg selv. Ofte ser avisen også på utenlandske husflidsituasjoner, og sammenligner den norske husfliden med for eksempel islandsk eller svensk husflid. Dette viderefører *Aftenbladets* ønske om en styrket nasjonal, norsk stat. Norsk husflid blir dermed enda viktigere, i form av å representere noe norsk. I denne sammenhengen blir husflidsprodukter som bunaden mer fremhevet enn tidligere. Dette betegner en åpenbar bevegelse mot ønsket om å bevare og styrke det «typisk» norske.

2.5 Husflid som nasjonalsymbol

Gjennom *Folkevennen* ble husflid som fenomen og begrep en viktig del av samfunnsdebatten som foregikk i Norge på midten av 1800-tallet. *Skapelsen* av Norge som stat og nasjon var viktig i samtidsdiskursen, og følgelig ble det viktig med spørsmålet om hva som faktisk var *norsk*. Husfliden, som hadde vært en trofast produsent av norske varer ble tillagt en langt større betydning enn før. Den ble et symbol for norskdom og nasjonal identitet. Bunaden er et svært godt eksempel på dette. Hulda Garborg arbeidet ivrig med å gjøre bunaden om til et nasjonalt symbol. Nordmenn, spesielt ungdommen, hadde lenge beveget seg mot «byklæde» og tok gradvis avstand fra de tradisjonelle klærne.⁹⁴ Men uansett hvor attraktive byklærne var, var hverdagsbunaden fremdeles praktisk, varm og enkel. Garborg ønsket å vise hvor allsidig og tradisjonsrik både hverdagsbunaden og høytidsbunaden var for nordmenn. Dette fungerte også som et argument og poeng for draktens nasjonale tendenser. Folkedrakten blir i dag sett på som et svært viktig og sentralt symbol på norskdom. Den har blitt en svært sentral og viktig del av den nasjonale identiteten. Bunaden vi kjenner i dag er et resultat av arbeidet blant annet Hulda Garborg gjorde. Bunaden er et kurert og assortert produkt, skapt for å fungere som et nasjonalt symbol. Selv om folkedrakten i dag absolutt fungerer som et nasjonalt symbol, og har en viktig plass i folks nasjonale identitet, er det viktig å anerkjenne at til og med bunaden er *avla* til å være et symbol på norskdom.

Det å ha noe som var norsk var spesielt viktig i denne perioden. Det skulle helst være urnorsk, og ha røtter til mange hundre år tilbake i tid. Som Gellner skriver, var det viktig for en stat å fremstå gammel, slik at dens eksistens hadde en form for symbolsk autoritet.

Koblet opp mot Gellner og Andersons nasjonalismeteorier, kan vi se hvordan det å skape det nasjonale var viktig og ble benyttet bredt. Ideen om å skape et Norge som ikke bare hadde en lang historie, men også en rik kultur ble fremtredende i denne diskursen. I *Folkevennen* arbeidet de iherdig med å dyrke det de hadde kategorisert som norsk kulturarv, og tillagte

---

⁹⁴ Garborg & Arneberg 1992: 2f.

bevaringsansvaret på bøndene. I *Den 17de Mai* fremhevd de derimot verdien av husfliden og, hva tapet av tradisjonen kunne medføre. I *Aftenbladet* fikk husfliden en diskre rolle som beskytter av den materielle kulturen på bygdene. Samtidig fremmet alle utgivelsene i *Aftenbladet* også verdien husfliden hadde for Norge og nordmenn. Spesielt med tanke på kvalitet og verdien av den norske husfliden, i motsetning til den utenlandske.

2.6 Begrepets endring over tid

Husflid som både begrep og fenomen har en lang tradisjon i Norge. Til og med den dag i dag er husflid en viktig del av den norske kulturen og tradisjonen. I vår samtid forbinder vi gjerne husflid med Norsk Flid Husfliden butikkene som både selger og produserer produkter som er *MadeInNorwayNow*.⁹⁵ Butikkene samarbeider med Husfliden, og har gjennom 20 år opparbeidet seg et troverdig rykte når det kommer til å selge og produsere rotnorsk design og tradisjon. Nå er det dette husflid betyr for den generelle befolkningen – norske kvalitetsvarer som selges gjennom husflidsbutikkene. Definisjonen av husflid er nok ikke like samtidsrettet.

Gjennom historien har betydningen av husfliden, som både begrep og fenomen, endret seg. Husfliden ble lenge betegnet som nytteproduksjon i hjemmet, som fungerte som binæring til den brede befolkningen. Men rundt midten av 1800-tallet endret nordmenns nyttebehov seg drastisk, og gjennom ulike moderniseringsprosesser befant Norges befolkning seg i et pengestyrkt samfunn. Denne prosessen er kjent under navnet *Det Store Hamskiftet*. Dette var en periode mellom ca. 1850-1900 som var preget av en samfunns vid økonomisk, utdannings og kulturell modernisering.⁹⁶ For noen betydde dette at husflidproduksjonen ble større, og fungerte mer som en *industri* enn som den tradisjonelle husfliden. For andre betydde industrialiseringen jobber utenfor hjemmet. For mange bønder betydde moderniseringen en effektivisering av den tradisjonelle gårdsdriften, som videre betydde større inntekt og mindre behov for husflid.

Husflid sto dermed ovenfor en splittelse. Flere av innleggene i *Den 17de Mai*, *Folkevennen* og *Aftenbladet* skiller husfliden mellom den «gamle husflid» og «den nye husflid». Selv om få bruker de ovennevnte begrepene, er det et tydelig skille mellom hva som definerer dem begrepene. «Den gamle husflid» preges av behovet for nytteproduksjon og binæringer, mens «den nye husfliden» preges av kulturarv og et mer kunstneriske preg. Da husfliden endret seg, var det flere som mente at det ikke fantes en husflid lenger, men P. A. Larsen var svært imot dette. Beviset for at husfliden levde i beste velgående var mengden

---

⁹⁵ Norsk Flid u.å.

⁹⁶ Jerstad 2022: 2

produkter som ble produsert i de forskjellige landsdelene – produkter som både var til nytte og til pryde.⁹⁷ Dette beskriver også splittelsen begrepet gjennomgikk i samme periode. Husfliden opplevde en splittelse mellom industri og kunst, som ble de to nye hovedretningene. Begrepet hadde dermed beveget seg bort fra «den gamle husfliden», som i større grad omhandlet nytteverdien av produksjonen. Dette tok ikke bort ifra at produksjonen også var estetisk, selv om estetikken da kom annenrangs. I «den nye husfliden» var derimot estetiske produkter fremragende, og utsmykking og detaljer var viktig for å få anerkjennelse. Nytteperspektivet hadde dermed forsvunnet i stor grad, i motsetning til «den gamle husfliden».

2.7 Begrepets Kjønnsperspektiv

Begrepet husflid har vært gjennom mange endringsprosesser. En av dem har vært innenfor selve begrepet. Husflid som begrep inneholder mange vinklinger som problematiserer et tidvis «enkelt» begrep. Husflid er splittet mellom det å være moderne og tradisjonelt, gammel og ny, levende og døende, kunstnerisk og nyttig, osv. Husfliden ble et samlebegrep for utrolig mange vinklinger, som fremdeles skulle være noenlunde det samme. Enda en vinkling som kommer tydelig fram, er mellom begrepets kjønnsmessige tilhørighet.

Var og er begrepet husflid et kjønnlig begrep? Et konsist og enkelt svar kan være; nei, det har ikke alltid vært kjønnlig, men ja, det har blitt kjønnlig. Dette er imidlertid for enkelt. Likevel er det en sannhet i den ovennevnte påstanden. Fra starten av var ikke begrepet hovedsakelig koblet mot hverken kvinner eller menn. Kvinner drev med hva vi kan kalle «kvinnelighusflid», mens menn da drev med «mannlighusflid». Dette er et enkelt skille å gjøre, da kvinner og menn hadde ulike oppgaver som var tilknyttet deres kjønn. Begreper er fortsatt ikke kjønnlig, men det har en indre inndeling i kvinnelig- og mannlighusflid. Det er også viktig å nevne at noen former for husflid var helt ukjønnlig. Dette kommer jeg nærmere inn på senere.

---

⁹⁷ Selskabet for Folkeoplysningens Fremme 1900: 344.

Kapittel 3: «I Norge ... har Bondekulturen naaet en Højde, hvortil intet tilsvarende findes andetsted» – Husfliden i lys av økonomiske moderniseringsprosesser

3.1 Økonomi, hjemmeproduksjon og hamskiftet

Husflidaktiviteten i Norge på midten av 1800-tallet var, som nevnt tidligere, i endring. Tradisjonelle samfunnsmonster ble påvirket av ulike moderniseringskrefter, noe som førte til en endring i hjemmeproduksjonen. Dette var en periode utsatt for en mengde moderniseringsprosesser, hvor økonomiske endringer var fremtredende og endret hvordan husfliden tidligere hadde blitt drevet. Endring i denne perioden var et produkt av ulike samfunnsprosesser, hvor en av disse prosessene var overgangen fra naturalhushold til pengeøkonomi. Samfunnet som tidligere hadde vært preget av gårdsbruk og mangesysleri, ble i denne perioden mer avhengig av inntekter i form av penger. Den alminnelige grunnen var å skaffe seg varer de ikke produserte selv, betale skatt, eller investere i gårdsdriften.⁹⁸ Det er dette fenomenet Inge Krokann har kalt *Det Store Hamskiftet*. Denne perioden ble en konsekvens av de økonomiske moderniseringsprosessene som fant sted rundt midten av 1800-tallet. Periodens moderniseringsprosesser er allerede godt kartlagt, og hadde ulike innvirkninger på samfunnet, men *hvordan ble husflidaktiviteter påvirket av de økonomiske moderniseringsprosessene som fant sted fra midten av 1800-tallet og inn på 1900-tallet?*

Industrien i Norge var lenge svak og produserte lite, både av verdi og sysselsetting. Den generelle befolkning var hovedsakelig knyttet til jordbruket⁹⁹. På midten av 1800-tallet begynte det å skje endringer i den norske økonomien. Det skjedde blant annet en endring i de tradisjonelle produksjonsmønstrene, med en økende etterspørsel som var hovedgrunlaget. Nye, ofte *eksotiske*, varer ble også etterspurt i større grad og av en større del av befolkningen. Dette førte til at flere metoder og oppfinnelser ble innført for å dekke konsumeres behov.¹⁰⁰ Den økende etterspørselen fungerte dermed som agens for endring i både økonomiske og sosiale forbruk. Perioden både før og etter den industrielle revolusjonen var preget av husholdets arbeid. Den industrielle revolusjonen fant ikke sted før midten av 1800-tallet i Norge. Dette betydde at både den industriøse og den industrielle revolusjonen tok sted mye senere enn det de Vries refererer til i teorien. Ragnhild Hutchinson viser til husholdet som en sentral faktor i De Vries teori. Husholdningene nedprioriterte å produsere varer som ikke var etterspurt,

---

⁹⁸ J. E. Myhre 2018: 78fff.

⁹⁹ Dørum 2021

¹⁰⁰ Qvamme 1965: 130.

samtidig som de økte produksjonen, og ble *industriøse*.¹⁰¹ Gjennom amtmannsberetningene kommer det frem at slike modifiseringer i produksjonen ble gjort, for å dekke konsumeres behov.

3.2 Den industrielle revolusjonen

Den industrielle revolusjonen. En verdenskjent revolusjon med store og raske fremskritt innen industri, produksjon, eksport og kommunikasjoner. Dette var en periode som endret den vestlige økonomiske historien for alltid. Eller var det faktisk slik? Den økonomiske historikeren Jan de Vries mener at bakgrunnen for den industrielle revolusjonen heller var en mer «jordnær» endring, som skjedde over tid – en industriøs revolusjon. Bakgrunnen for den industrielle revolusjonen tillegger de Vries å være menneskers behov for forbruk, og dermed inntekt og arbeid.¹⁰² De Vries mente at denne periodens etterspørsel og tilbud etter arbeid både påvirket og omdisponerte husholdningens produksjon og ressurser. Grunnlaget for hele den industrielle revolusjonen, ifølge de Vries, var endringen i husstandens oppførsel og den økende etterspørsel etter nye varer.¹⁰³ Videre deler de Vries retningene befolkningen kunne ta for å bli mer *avhengig* av markedet; spesialisering innenfor land- og jordbruk, protoindustriell produksjon, lønnet arbeid og kommersielle tjenester.¹⁰⁴ Dette førte til en befolkning med høyere inntekt som også var svært avhengig av markedet.

Den industrielle revolusjonen som begynte på begynnelsen av 1600-tallet, i Storbritannia, økte altså forbrukernes etterspørsel etter varer og tjenester, men også arbeid. Den nye økonomisk pregede velde som befolkningen levde i, har de Vries sett på som konteksten for at den industrielle revolusjonen kunne blomstre.¹⁰⁵ Ifølge de Vries måtte den industrielle revolusjonen «de-revolusjoneres». Med dette mener han at den industrielle revolusjonen har fått stå på egne bein for lenge, og at det er tid for å bryte ned den tidligere oppfatningen av perioden. Imidlertid ønsker ikke de Vries å rive ned hele konseptet, men han ønsker å «clean the temple of the false god of the take of»¹⁰⁶, slik at en mer reell og sann historie får fremtre. Den industrielle revolusjonen kunne nemlig ikke blomstre av seg selv, men krevde flere utestående prosesser som hjalp til en slik betydningsfull endring.

---

¹⁰¹ Hutchison 2019: 12.

¹⁰² de Vries 2008: 42f.

¹⁰³ de Vries 1994: 256.

¹⁰⁴ de Vries 2008: 71.

¹⁰⁵ de Vries 2008: 177.

¹⁰⁶ de Vries 1994: 251.

Det å rense et begrep er en utfordring. Verdenshistorien er full av historiografiske merker, som gir struktur og sammenheng til våre historiske narrativ.¹⁰⁷ Det er dermed mange faktorer og koblinger som også endrer seg om et begrep justeres. Men, i dette tilfellet er det et svært viktig begrep som behøver en utvidelse. Denne utvidelsen gjør at begrepet kan inkorporeres i flere internasjonale settinger, og innkapsler dermed en bredere betydning. Den (originale) industrielle revolusjonen fant sted i Storbritannia, men på bakgrunn av begrepets altopplukende tendenser har resten av det økonomisk historiske verdensbildet blitt påvirket. Det er derfor svært viktig å ha den industriøse revolusjonen i tankene, ved identifisering og kartlegging av hvordan husflidaktiviteten ble påvirket av økonomiske moderniseringsprosesser i Norge.

3.3 Økonomisk modernisering og hamskiftet

Hvordan så husflidaktiviteten ut før, under og etter moderniseringsprosessen? Samfunnet, slik som samtiden kjente det, var i endring. Disse endringsprosessene bevegde samfunnet mot hvordan vårt samfunn er i dag, et forbrukersamfunn. Endringene i samfunnet og produksjonsmønstrene førte til at nytteverdien i produksjonen forsvant i større grad. Befolkningen produserte gradvis mindre nytteobjekter, og fokuserte heller på å produsere for å mette et økende sosialt forbruk. Dette førte til en økning i produksjon og salg av såkalte luksusvarer. Luksusvarer ble stadig vanligere kost for Norges befolkning. Produkter som sukker, kaffe og tobakk opphørte som unødvendige luksusvarer, og ble til nødvendigheter for den generelle befolkningen.¹⁰⁸ Dette beskriver hvordan etterspørsel og produksjon var de viktigste drivkreftene bak utviklingen i økonomien. Ifølge Hutchinson kan vi dermed konkludere med at det skjedde en økonomisk vekst i Norge i løpet av 1700-tallet. Økt eksport og produksjon, høyere levealder og befolkningsvekst var noen av tegnene på økt inntekt og levestandard. Likevel var det ikke en rask eller enkel prosess.¹⁰⁹ Det var ikke før på 1800-tallet at Norge begynte å se seriøse lovendringer som påvirket det økonomiske. Dette omhandlet blant annet endringer i lovgivning og handelsprivilegier. I forkant av lovendringene hadde samfunnet allerede overstått en rekke sosiale endringer.¹¹⁰ Denne perioden, rundt midten av 1800-tallet, definerte Inge Krokann som *Det store Hamskiftet*.¹¹¹ Begrepet var knyttet til gjennombruddet

---

¹⁰⁷ de Vries 1994: 249.

¹⁰⁸ Hutchison 2019: 83.

¹⁰⁹ Hutchison 2019: 115f.

¹¹⁰ Jerstad 2022: 4.

¹¹¹ Sandvik 2018: 72ff.

av ny teknologi og innføringen av frihandelsprinsippet, samtidig som kommunikasjon og transport ble revolusjonert.

3.3.1 Det Store Hamskiftet

Perioden hamskiftet faller inn under, har vært svært mye diskutert. Inge Krokanns egen definering og tidsavgrensning gjelder perioden fra 1850-1930. Dette er mange historikere og samfunnsforskere uenige i. Ulike faktorer blir vektlagt, noe som endrer dateringen av et eventuelt hamskifte. En annen stor del av denne diskusjonen, eller uenigheten, går ut på om endringene i perioden i det hele tatt kan kalles et hamskifte. Dette er begrunnet med at faktorene som måtte være til stede for at et hamskifte kunne skje, ikke var gjeldene for hele nasjonen samtidig. Noen områder hadde allerede gjennomgått de nødvendige endringene, mens andre var langt unna. Problematismen av *Det Store Hamskiftet* reflekterer 1800-tallets samtid, men gjør den ikke uinteressant for meg. Hamskiftet refererer like mye til en periode som sto ovenfor en rekke moderniseringsprosesser, som den identifiser periodens viktige endringer.

Helt enkelt var hamskiftet overgangen fra naturalhushold til pengehushold, men en slik endring skjer ikke uten en rekke faktorer. Krokann fokuserte på bondeøkonomien, og hvordan bøndene mistet den «tradisjonelle» tilknytningen til gårdene og bygdesamfunnet gjennom innlemmelse og avhengighet av storsamfunnet. Bøndene ble mer samfunnsbevisste, og deltok gradvis mer aktivt i samfunnsdebatter, politikk og foreningsliv. Samtidig ble kommunikasjonene utbygd, og den generelle befolkningen fikk tilgang på veier, jernbane, post og telegraf. Dette førte til en forenkling av import og eksport. Bøndene kunne dermed, ved avskaffelsen av handelsprivilegiene, selge og kjøpe friere. På samme tid var det også en stor utvandring til Amerika, men også fra bygd til by. Dette førte til en bondebefolkning som mistet den tradisjonelle tilknytningen til bygdesamfunnet, og ble derfor lettere påvirket av nye impulser. Denne endringen skjedde på bakgrunn av de nye kommunikasjonskanalene, samt uttynninga av bygdebefolkningen. Foreningene ble de nye samlingspunktene i perioden, som samlet folk på bakgrunn av meninger og interesser – fremfor deres opphav. Hamskiftet fungerer dermed som en samlebetegnelse for en tidsperiode med svært mange samfunnsomfattende endringer. Selv om Krokanns ide om et utbredt og nasjonalt hamskifte blir diskutert, står endringsprosessene likevel på egne bein. Dette var en periode med stor omlegging, og kanskje spesielt på det økonomiske planet, men også det sosiale og kulturelle. Likevel, som Krokann ikke adresserer, var nok dette en endringsprosess som ikke kunne omfavne hele Norge i like

stor grad og til samme tid. Det vil derfor være viktig å identifisere ulikheter fra forskjellige landsdeler, da det vil kunne reflektere samtidens ulikheter.

3.4 Amtmannsberetningene

For å få en dypere forståelse for hvordan husflidaktiviteten ble påvirket av de økonomiske moderniseringsprosessene skal jeg se nærmere på amtmannsberetningene i perioden mellom 1850-1914. Dette vil forhåpentligvis kunne gi et innblikk i hvordan husflidaktivitetene ble påvirket av endringer i produksjon og prosesser i perioden. Gjennomgangen vil dermed kunne gi et tydeligere bilde av de gradvise endringene som formet periodens moderniseringsprosesser.

Med en gjennomgang av amtmannsberetningene håper jeg også å kunne kartlegge hvilken betydning den økonomiske situasjonen hadde på husflidaktivitetene fra 1850 og frem til 1914. Hovedfokuset i dette kapittelet har vært på to amt, Hedemarken amt og Søndre Bergenhus amt. Disse to områdene er valgt på bakgrunn av deres ulikheter. Hedemarken amt og Søndre Bergenhus amt er to områder med særdeles mange motsetninger som omfatter deres geografi, demografi og økonomi. Amtene stilte dermed ulikt når det kom til deres forutsetninger og tradisjoner. Disse ulikhetene vil tjene til nytte for min oppgave, da jeg er på jakt etter å kartlegge påvirkningen som moderniseringen i det økonomiske bildet hadde på husflidens aktiviteter.

Amtmannsberetningene dekker et stort tidsmessig område og gir en tydelig oversikt over de økonomiske endringene. Beretningene kartlegger også kulturelle og sosiale endringer som påvirket området og den økonomiske tilstanden, som produksjonsmønster og forflytting. Beretningene dermed vil forhåpentligvis kunne hjelpe med å besvare spørsmålet om hvordan husflidaktiviteten ble påvirket av ulike moderniseringsprosesser som var fremtredende i perioden.

Under kategorien binæringer, i amtmannsberetningene, står det skrevet om husfliden. De ulike amtmannsberetningene vektlegger husflidens betydning ulikt. Amtmannsinstruksene av 1685, som var en opplisting av ulike krav som amtmennene måtte overholde, kan forklare den forskjellige vektleggingen som vi ser i kildematerialet. Kravene i amtmannsinstruksene var nemlig brede og lett å mistolke. Dette førte naturligvis til alternative tolkninger av instruksjonene, og dermed svært ulike beretninger.¹¹²

Beretningene kartlegger hvilke produkter som ble produsert, samt hvor stor fremgang eller nedgang amtet hadde opplevd i den siste femårs perioden. Det blir også informert om hvilke

---

¹¹² Flo 2014: 16f.

eventuelle endringer som hadde skjedd, som for eksempel hvorfor de sluttet å produsere et visst produkt. Ved å identifisere slike endringer i produksjonsmønsteret kan jeg kartlegge om det har skjedd endringer i amtets husflid, enten generelt eller økonomisk.

Detaljnivået er også svært ulikt mellom beretningene. Et eksempel på dette kan være amtmannsberetningen fra Hedemarken amt, 1851-1855. Her tillegges husfliden liten økonomisk betydning. Husfliden hadde altså ikke endret seg betydelig i perioden, og i tillegg hadde artikkelskaren blitt innskrenket. Det blir imidlertid ikke gitt noe utfyllende informasjon om hvorfor eller hvordan denne nedgangen fant sted, og heller ikke hvilke artikler det omhandlet. Det ville vært nyttig informasjon for oppgaven, da det eksempelvis kunne fortalt om et nedskalert behov for ulike husflidsprodukter. I Søndre Bergenhus Amt møter vi derimot et større detaljnivå. Her skriver amtmannen om husflidens endringsprosess, og hvordan den *nå* kunne fungere som en særegen og fortlørlig inntektskilde. Videre informeres det detaljert om hvilke varer som ble produsert og solgt. Dette bestod hovedsakelig av lerret, vadmél og sengeklær.¹¹³

Disse eksemplene, fra Bergenhus og Hedemarken amt, er ikke representative for de resterende amtmannsberetningene, men det gir et innblikk i beretningenes mangelfullhet og sammenlignbarhet. Et ulikt detaljnivå er dermed å forvente, selv om beretningene har tydelige kategorier og punkter de skal følges. Det er også et tydelig menneskelig preg over beretningene som spiller inn på deres objektivitet. Det kan også være viktig å bemerke at amtene er svært ulike, spesielt geografiske og demografiske. Amtene sto derfor ovenfor ulike utfordringer, og det viser seg å være viktige faktorer i møte med både deres økonomiske situasjon og de pågående endringsprosessene.

I Hedemarken amt finner man noen av Norges beste jordbruksområder¹¹⁴, i motsetning til det varierte kystlandskapet som finnes i Søndre Bergenhus amt.¹¹⁵ Da utgangspunktene var så ulike, forklarer det behovet for ulik produksjon og spesialisering i amtene. For eksempel, det å være helt avhengig av jordbruket var mer utfordrende for innbyggerne i Søndre Bergenhus amt, enn for innbyggerne i Hedemarken amt. Det å sammenligne amtene vil dermed fungere som en effektiv måte å se de ulike sidene av de økonomiske moderniseringsprosessene. Videre i oppgaven skal jeg undersøke dette ved å sammenligne amtene fremgang i jordbruket, samtidig som jeg kartlegger husflidens endringer. Tanken er at Søndre Bergenhus og Hedemarken amts ulike geografi og demografi kan overføres til deres økonomiske situasjon

---

¹¹³ *Norges økonomiske tilstand aarene 1851-1855* 1858: 11.

¹¹⁴ Thorsnæs 2022a

¹¹⁵ Thorsnæs 2022b

mellom 1850 og 1914. På den måten er amtmannsberetningene verdifulle for oppgaven, selv om de er svært ulikt forfattet.

3.4.1 Hedemarken amt

I amtmannsberetningen fra 1851-1855 for Hedemarken amt beskrives husfliden som en binæring, som ikke hadde gjennomgått noen merkbare endringer fra forrige beretning. Likevel hadde det skjedd en stor innskrenkning av artikler som ble produsert. Dette begrunnes ved at produkter som f.eks. rep kunne kjøpes både billigere og av bedre kvalitet fra fabrikkutsalgs eller andre håndverkere. Dette var en utbredt trend som preget perioden der husfliden begynte å miste sin nytteverdi på grunn av økte inntekter og salg. Hedemarken amt bevegde seg dermed stadig mot et mer kommersialisert produksjonsmønster, hvor produksjon for salg ble en ny standard.

Etableringen av fabrikker var også et fremtredende aspekt i amtets økonomi i perioden 1851-1855. Det var en økt sysselsetting og tilpassing av marked og produksjon. Videre kan man også se en effektivisering av gårdsbruket som førte til økte inntekter, og dermed stigende kjøpekraft. Dette førte til at standarden for husflid endret seg på Hedemarken. Befolkningen hadde ikke lenger et like stort behov for hjemmeproduksjon, da deres arbeid resulterte i en overgang fra naturalthushold til pengehushold allerede på 1850-tallet. Eksempelet beretningen gir, går ut på hvordan hjemmespunnet garn og vevd tøy gradvis forsvant fra Hedemarken amt. Eksempelet viser også hvordan den vanligste og viktigste kvinnelige husfliden, spinning, ble mer uvanlig. Fabrikker og laug tok over denne produksjonen, noe som videre førte til at flere begynte å kjøpe produkter de tidligere hadde produsert selv. Dette fenomenet rammet hovedsakelig de urbane strøkene, mens de mer rurale strøkene i amtet enda produserte en mengde husflid selv.¹¹⁶

I Amtmannsberetningen fra 1856-1860 får man stort sett det samme bildet. Husfliden var for det meste uforandret fra forrige femårs beretning, og antall husflidartikler som ble produsert ble stadig mer innskrenket. Store deler av amtets innbyggere produserte ikke lenger varer de kunne kjøpe billigere. Dette førte til en endring i den tradisjonelle husfliden. Husfliden hadde primært vært til hjemmets nytte fram til nå – men denne begrensningen sto nå ovenfor et skifte. På bakgrunn av et økende industrielt og økonomisk drevet samfunn, ble husfliden på Hedemarken stadig mer økonomisk preget.¹¹⁷ Husfliden ble stadig mer påvirket av etterspørsel og tilbud, og ble deretter mer spesialisert. Gjennom beretningen kan man se at husfliden

---

¹¹⁶ *Kongeriget Norges oekonomiske tilstand aarene 1856-1860* 1863: IV.

¹¹⁷ *Norges Oeconomiske Tilstand Aarene 1856-1860* 1863: IVf.

gjennomgikk nettopp dette, en spesialisering.¹¹⁸ Selv om mengden husflidartikler som ble produsert var avtagende, var husfliden likevel ikke i nedgang. Dette er et viktig poeng, da vi ser at husfliden ikke avtok selv om mengden produkter gjorde det. Dette betydde at husfliden ble påvirket av de økonomiske moderniseringsprosessene som virket i samfunnet på denne tiden, og at produksjonen ble mer markedsrettet og ikke like nyttedrevet. Man ser også tegn på hva de Vries kaller den industriøse revolusjonen, om hvordan kjøpekraften og produksjonen endres og omdisponeres på bakgrunn av tilbud og etterspørsel. Husfliden som fenomen har, i 1856-1860, allerede endret seg og faller inn under de Vries teori om det industriøse.

Ifølge amtmannsberetningen fra 1861-1865 skjedde det heller ingen stor forbedring av husfliden i denne perioden.¹¹⁹ Hedemarken amt hadde likevel hatt en stødige økonomisk vekst de siste 5 årene, hvor blant annet jordbruket opplevde store endringer. Nye jordbruksmaskiner revolusjonerte jordbruket, og dette resulterte i et betydelig overskudd i amtet. Husflidaktivitetene vitnet derimot lite endring.¹²⁰ Fremgangen i jordbruket fungerer likevel som en fin pekepinn på amtets kjøpekraft, spesialisering og behov for husflid. Med bakgrunn i dette kan vi anta at behovet for bondebefolkningens husflid avtok. Hovedsakelig på bakgrunn av den økte generelle økonomiske standarden. En lignende situasjon kan skimtes i amtmannsberetningen fra 1866-1870, hvor det hadde skjedd et betydelige fremskritt i fedrift og jordbruk i den siste femårs perioden. I store trekk var dette på bakgrunn av at den generelle befolkningens utdanningsnivå steg. I praksis betydde dette at blant annet bøndene kunne drive jordbruket mer effektivt og med større omhu.¹²¹ Betydningen av dette kommer jeg mer inn på senere i kapitlet. Det er likevel viktig å nevne den økonomiske betydningen som økt kunnskap hadde på jordbruket. På lik linje som utdanning endret husflidens produksjonsmønstre, og var med på å gjøre den mer spesialisert og markedsrettet.

I perioden mellom 1861-1870 ble produksjonen av ulike nyttegenstander stadig mer kommersialisert og skled dermed ytterligere ut fra den tradisjonelle husflidproduksjonen som tidligere hadde funnet sted i hjemmet. Den økende mengden fabrikk- og håndverksdrifter, som jernstøperier, spikerfabrikker, mekaniske verksted og ljåsmeder, dekket den øvrige befolkningens behov for å selv produsere disse, og lignende produkter. Likevel antas det at husfliden sto på samme sted som i de forrige 3 beretningene, men med ett unntak: mennene.

---

¹¹⁸ *Norges Oeconomiske Tilstand Aarene 1856-1860* 1863: VI.

¹¹⁹ *Beretning om Rigets Oeconomiske Tilstand Aarene 1861-1865* 1867: IV. 8.

¹²⁰ *Beretning om Rigets Oeconomiske Tilstand Aarene 1861-1865* 1867: IV. 1.

¹²¹ *Amternes Økonomiske Tilstand 1866-1870* 1873: IV 3.

Den mannlige befolkningen manglet lyst og evne til å anvende deres ledige tid. Dette samsvarer med Eilert Sundts kritikk i *Folkevennen*. Der Sundt ga bøndene skylden for den avtagende husfliden. Dette kan også forklares gjennom de Vries teori om den industriøse revolusjonen og sammenhengen med den industrielle revolusjonen. Et tegn på den industriøse revolusjonen var at befolkningen ønsket å tjene mer penger, slik at de kunne ha større kjøpekraft. Dette betydde også at folk måtte jobbe mer for å oppnå nettopp dette. I overgangen fra et industriøst samfunn og til et samfunn stadig mer preget av det industrielle kan vi se at den nye mekaniske fremgangen gjorde gårdsarbeidet mer profitabelt, samtidig som befolkningen kjøpte produkter de tidligere hadde produserte selv. Den mannlige husfliden ble dermed mindre nødvendig, og går imot Sundts idé om at den norske husfliden døde ut på bakgrunn av bøndenes latskap.

Den mannlige husfliden, som hovedsakelig hadde vært preget av nytterredskaper, var som overnevnt avtagende, mens det gradvis gikk bedre med den kvinnelige husfliden mellom 1866-1870. Det var en økning i antall skoler som ble åpnet og kurs som ble holdt, noe som resulterte i bedre kunnskap og mer spesialisering. Gjennom skolering ble det dannet et større søkelys på hvordan de nye produksjonsmønstrene skulle se ut. Fokuset var på en mindre bred artikkelskare, men med en større og mer målrettet kvanta.¹²² Dette er et tydelig tegn på en modernisering av husfliden, som kan forklares gjennom de økonomiske moderniseringsprosessene. Den tidligere produksjonen fokuserte på produksjonen av en mengde ulike varer, da dette var nødvendig for driften av et hushold. Husflidaktivitetene hadde dermed endret seg, på samme måte som vi ser i amtmannsberetningene fra 1851-1860, produktskaren var kraftig redusert, men produktene var enda hovedsakelig nyttepreget.

1871-1875 beretningen skriver fortsatt om at husfliden står på samme sted. Menn drev stadig mindre med husflid, og stadig bedre og mer effektive jordbruk. Bruken av maskiner som treske-, hakke- og høstemaskiner ble gradvis mer alminnelig og stod bak store deler av fremgangen.¹²³ Husfliden derimot, hadde nesten ikke endret seg. Noen steder hadde fremgang, mens andre steder hadde nedgang. Gjennomsnittlig sto husfliden stille. Heller ikke i amtmannsberetningen fra 1876-1880 var det noen spesiell endring i husfliden, utenom en stadig modernisering av jordbruket. I motsetning til hvordan jordbruksarbeidet ble gjennomført mer metodisk, fortere, billigere og med de nødvendige tidsriktige redskapene, ble ikke husfliden drevet med samme effektivt.¹²⁴ Mennene produserte simple varer, mens kvinnene ferdiggjorde

---

¹²² *Amternes Økonomiske Tilstand 1866-1870* 1873: IV 8.

¹²³ *Amternes Økonomiske Tilstand 1871-1875* 1879: IV 1.

¹²⁴ *Amternes Økonomiske Tilstand 1876-1880, Bind I* 1884: IV 3.

hverdagsstoff. Husfliden ble altså ikke drevet i noe betydelig omfang i Hedemarken amt.¹²⁵ På tross av nedgangen i husflidens aktiviteter sto den på samme sted, men noen sprekker begynte å bli synlige i den *stillestående* næringen.

I amtmannsberetningen fra 1881-1885, hadde det *endelig* skjedd en merkbar endring i husfliden, dog negativ. Husfliden hadde hatt tilbakegang. Selv om husfliden hadde holdt seg stabil fra 1851 frem til 1885, hadde det samtidig foregått en stabil interessenedgang i bakgrunnen. Ungdommene ønsket nemlig ikke å drive med husflid lenger. Interessen ble likevel forsøkt vekket gjennom skoler og kurs som skulle bevare både kunnskap og tradisjoner.¹²⁶ Her kan man skimte den tidsaktuelle kulturarvs debatten, hvor behovet for å bevare noe urnorsk var på agendaen. Det å bevare husfliden hadde blitt viktig i den nasjonale kulturarvsdebatten, og det å sørge for at tradisjonen ikke falmet bort var derfor særdeles viktig. Bakgrunnen for økningen i skoler og kurs ble dermed en reaksjon på nettopp dette.

I amtmannsberetningen fra 1886-1890 fortsatte nedgangen av husfliden, samtidig som den også ble kontinuerlig simplere. Spesielt den mannlige husfliden ble stadig mer middelmådig og begynte å forsvinne i større grad. Dette kan videre forklares ved effektiviseringen av jordbruket, da økte inntekter og effektivisering av driften minsket behovet for den tradisjonelle mannlige husfliden. En viktig del av husfliden ble dermed visket bort i det daglige livet til bøndene på slutten av 1800-tallet. Dette sto i motsetning til den kvinnelige husfliden som ikke var like avtagende.¹²⁷ Likevel hadde husfliden videre nedgang i årene 1891-1895 og 1896-1900, og ble stadig mer innskrenket. På det hele var varene som ble produsert av lavere kvalitet, og ble sett på som mindre fine. Dette var en svak periode for husfliden. Både interessen og kvaliteten var både lav og synkende, samtidig som den mannlige husfliden omtrent var ikke-eksisterende.

Etter 15 år og 3 amtmannsberetninger, opplevde husfliden igjen fremgang i 1901-1905. Dette var blant annet på grunn av en arbeidskomité som ble grunnlagt av landhusholdningsselskapet i 1900. Komiteen arbeidet for å hjelpe husflidens fremgang – noe de klarte, til en viss grad. Ved hjelp av staten startet de flere arbeidsskoler, som snekker- og vevskoler, for å bevare husfliden og amtets gamle arbeidstradisjoner. Samtidig drev de også utvalg i Hamar som skulle hjelpe med omsetnings- og produksjonsmulighetene.¹²⁸ Dette var med på å åpne husfliden opp igjen for en ny generasjon, men på en ny måte. Husfliden var ikke

---

¹²⁵ *Amternes Økonomiske Tilstand 1876-1880, Bind I 1884: IV 8.*

¹²⁶ *Amternes Økonomiske Tilstand 1881-1885 Bind I 1890: IV 14.*

¹²⁷ *Amternes Økonomiske Tilstand 1886-1890 Bind I 1894: IV 26.*

¹²⁸ *Amternes Økonomiske Tilstand 1901-1905, Bind I 1911: IV 15.*

lenger den tradisjonelle husfliden, drevet av nytteverdi, slik som vi ser i amtmannsberetningene fra 1851 – den var nå en mer moderne husflid, som heller var preget av estetikk, luksus og omsetning.

Amtmannsberetningen fra 1906-1910 reflekterer mye av det samme som forrige beretning. Likevel klarte ikke amtmannen O. Aas å formulere en formening om husfliden har hatt fremgang eller tilbakegang i perioden. Husfliden mellom 1906-1910 var mye formet av den nye skoleundervisningen og kursingen som nå hadde overtatt det tradisjonelle mangfoldige husflidsarbeidet. Aas kaller det nå for håndarbeid, og refererer til faste skoler som underviste i spesifikt arbeid. Det samme arbeidet som før hadde blitt gjort på bakgrunn av gårdens nyttebehov. Nå var dette arbeidet egne håndarbeid, som hadde bestemte skoler og kurs tilegnet det individuelle håndarbeid.¹²⁹

Videre er også amtmannsberetningen fra 1911-1915 relativt lik de forrige fem årene. Amtmannen P. O. Johannsen repeterer mye av Aas sine punkter, og referer til vanskeligheten ved innsamling av statistikk av den «egentlige husflid, den hjemlige til eget bruk», da dette er alt for uregelmessig, spredt og mangfoldig. Denne informasjonen forklarer også hvorfor ingen av amtmannsberetningene har spesielt detaljerte husflidsberetninger.

Videre skriver Johannsen om nedgangen i jordbrukernes kveldsarbeid, og refererer spesielt til den mannlige husfliden. Den økte inntekten innen det effektiviserte jordbruket blir brukt som en begrunnelse for dette utkommet. Samtidig vektlegges også annet sesongarbeid, som skogs- eller fabrikkarbeid, som bedre inntektskilder enn husflid. Likevel besto det en mengde av husflidarbeidere lengst inn i distriktene. Det var også i de områdene husfliden beholdt sin popularitet og opplevde fremgang i perioden 1911-1915, selv om den ble både drevet og undervist på nye måter.¹³⁰ Det at husfliden ble drevet på nye måter taler om et fenomen som var i endring – fenomenet husflid var ikke lenger det samme. Det er ikke før i amtmannsberetningen fra 1911-1915 at denne endringen blir adressert. Det blir da poengtert en endring i begrepet, som lenge har vært tydelig gjennom fenomenet og hvordan de behandler husfliden. Man kan dermed påstå at fenomenet hadde endret seg i lang tid, men at begrepet hadde hengt igjen i beretningene.

Gjennom kildematerialet, amtmannsberetningene, kan vi gjentatte ganger se at det skjer svært små endringer innenfor husfliden, men likevel forandres elementer rundt den. Om vi kun ser på amtmannsberetningene fra Hedemarken amt kan vi anta at husflidaktivitetene omtrent

---

¹²⁹ *Amternes Økonomiske Tilstand 1906-1910, Bind I 1915: IV 15.*

¹³⁰ *Amtenes Økonomiske Tilstand 1911-1915, bind I 1924: IV 12f.*

ikke endret seg før århundreskiftet, men om vi ser på de omkringliggende samfunnsfenomenene som var virkende i perioden, finner vi tegn på husflidens endringer. Det var tydelige moderniseringsprosesser i gang i Norge på midten av 1800-tallet og landet var i en overgangsfase mellom den industriøse og det industrielle. Befolkningen arbeidet mot et mer pengerettet samfunn som gav dem en inntekt til å dekke deres økende materielle behov. Husfliden, i dens tradisjonelle, førmoderne definisjon, var et *offer* for dette fenomenet. Gjennom en tid med så store endringer i samfunnet, som resulterte i et mer pengerettet samfunn, ble husflidaktivitetene direkte berørt av den økonomiske moderniseringen. Selv om det beskrives i amtmannsberetningene at det var liten endring i husfliden mellom hver beretning, kan man likevel se en stor endring. Den husfliden vi møter i 1851-1855 beretningen er svært ulik fra den husfliden vi møter i 1911-1915 beretningen. Det hadde altså skjedd en endring innen husfliden, selv om beretningene ikke refererer til en slik endring direkte.

Amtmannsberetningene i Hedemarken amt skriver hovedsakelig om en husflid som er i tilbakegang, samtidig som det skrives om en husflid som blomstrer. Igjen reflekterer dette problemet med å kartlegge husfliden, da den var svært utbredt og spredt. Likevel taler dette om en levende husflid, som var spredt omkring i landet, som også ble påvirket av de økonomiske moderniseringsprosessene. Husfliden i Hedemarken amt hadde dermed endret seg som følge av moderniseringen. Husfliden var ikke lenger nyttehusflid, men var endret til noe mer moderne- hobby- og luksushusflid.

3.4.2 Søndre Bergenhus amt

Gjennom amtmannsberetningen fra 1851-1855 blir husflidens funksjon beskrevet. Husfliden fungerte som en grunnleggende funksjonell del av befolkningens hverdag, og for den øvrige befolkningen fungerte den hovedsakelig ikke som en inntektskilde. Husfliden fungerte nemlig primært til egen nytte. Likevel fungerte også husfliden, for en mindre del av befolkningen, som en binæring hvor produksjon og salg ga gode inntekter.¹³¹ Amtmannsberetningene fra 1856-1860, 1861-1865 og 1866-1870¹³² forteller om en lignende situasjon. Husfliden beholdt sin tradisjonelle natur og sto bak en stor del av egen produksjon av klær og redskaper. Selv om det *alltid* hadde vært en viss transaksjon innen husfliden, var den fortsatt alminnelig, men i økning.

Økningen av produksjon for salg ga antydning til at deler av den tradisjonelle husfliden var i oppløsning, hvor gamle produksjonsmønstre forsvant i det gradvis moderniserende

---

¹³¹ Norges økonomiske tilstand aarene 1851-1855 1858: XII. 11.

¹³² Amtmannsberetningen fra 1866-1870 beskriver ingen endringer i husfliden gjennom de siste fem årene, og refererer dermed til de forrige 5 årene som en oppsummering.

samfunnet. Tidligere hadde svært få produsert husflidartikler utenfor bygdens behov. Likevel hadde produksjonen av kister og skrin, spinning og binding av nøster og garn vært merkbar, og hadde resultert i en svært betydelig brutto inntekt – selv om de hovedsakelig ikke eksporterte utenfor bygdens ramme. På tross av bygdens eksportrammer, vokste den industrielle produksjonen i denne perioden, og det ble dermed mer tidsbesparende å kjøpe bearbejdede råmaterialer, som de tidligere hadde brukt mye tid og energi på å lage. Husflidaktiviteten hadde dermed endret seg, og produksjonen av råmaterialene forsvant gradvis fra husholdene. Dette, i samspill med en mer kommersielt rettet produksjon, resulterte i salg med god profitt som også dekket husholdets eget nyttebehov. Det kan altså tyde på at den generelle holdningen i Søndre Bergenhus Amt omhandlet å produsere mest mulig selv, med et unntak av råmaterialer. Dette resulterte dermed i at befolkningen unngikk å kjøpe varer fra håndverkere så langt de klarte.

Selv om husholdets nytteproduksjon holdt seg stabil i perioden mellom 1851-1870, var likevel husfliden på vei til å endre seg til noe som hovedsakelig omhandlet inntekt. Deler av befolkningen tjente nemlig godt på å lage og selge diverse husflid objekter. Produksjonen handlet dermed ikke kun om husholdningens behov, men skiftet til å omhandle eventuelle gode inntektskilder.¹³³ Ifølge de Vries teori, faller dette inn under overgangen mellom det industriøse norske samfunnet, til begynnelsen på en overgang til det industrielle. Hvor den økende interessen for tilbud og etterspørsel, samt pengeinntekt, ble betydelig i det norske samfunnet.

Amtmannsberetningen fra 1871-1875 viser til videre fremskritt i håndverksdriften og en nedgang i husfliden, samtidig som at det var en stadig økning i befolkningens utdanningsnivå. Med denne informasjonen kan man anta at det var en økning av spesialisering i befolkningen, som dermed innskrenket artikkelskaren. Husfliden fikk da en nedgang på bakgrunn av håndverkets fremgang, og befolkningens behov for husflid minsket. Siden befolkningen kunne få tak i nytteredskaper og tøy for en billig penge kan vi anta at det var liten grunn for å bruke kveldens *fritid* på å produsere (ofte dårligere) varer selv. Tross forutsetningene hadde Søndre Bergenhus amt en stabil husflid, og da spesielt den mannlige husfliden. produksjonen av redskaper var enda var svært viktig, da amtet enda ikke hadde gjort noen store fremskritt innen jordbruket.¹³⁴ Her kan vi se en sammenheng mellom jordbrukets fremgang og husflidens betydning. Det at jordbruket ikke gjorde en merkbar fremgang i amtet, resulterte i en mindre inntekt, som igjen førte til at den generelle befolkningen enda måtte produsere nyttehusflid.

---

¹³³ *Rigets Oeconomiske Tilstand Aarene 1861-1865* 1867: XII. 35.

¹³⁴ *Rigets Oeconomiske Tilstand Aarene 1861-1865* 1867: XII. IIIff.

Husfliden, av den mer tradisjonelle typen, gjorde det dermed godt i Søndre Bergenhus amt i perioden mellom 1871-1875, siden behovet enda var til stede.

Amtmannsberetningen fra 1871-1875 har en diskre endring i definisjon av begrepet husflid. Det beskrives ikke i selve beretningen, men det kommer frem at husfliden ikke er den samme som den tidligere var. Tidligere var «alle» gårdbrukere en smule skomaker, en smule snekker, en smule smed – alt til eget bruk. Men denne tradisjonen var avtagende, og dermed var også nyttehusfliden avtagende. Den nye husfliden omfattet produksjonen av færre gjenstander, med mindre nyttefokus.¹³⁵ Amtmannsberetningen fra 1876-1880 gjenspeiler den samme endringen i begrepet som i amtmannsberetningen fra 1871-1875.¹³⁶ Begrepet husflid har altså endret natur. Det at selve begrepets innhold ble byttet ut betyr at alle endringer som vi følger i husfliden før 1880 ikke er direkte endringer i den *samme* husfliden. Selv om husflid begrepet har gjennomgått en endring, er det tydelig at dette ikke er et bevisst valg. Denne endringen skjedde gradvis, og den har klart å vri husfliden til å bli noe nytt og mer *tidsriktig*.

Den «nye» husfliden var fremdeles i en gradvis endring mellom 1881-1885 og 1886-1890. Noen herreder i amtet gjorde fremgang, mens andre produserte smått til eget bruk, og beholdt hovedsakelig den «gamle» husfliden. En stor faktor bak husflidens endringer kom fra innføringen av ulike husflidskoler. Dette skapte både et oppsving i interessen for husflid, men gjorde den også mer markedsrettet og spesialisert.¹³⁷ Husflidskoler, men også håndverk- og jordbruksskoler gjorde det mulig for begge kjønn å bli erfarne og dyktige innenfor visse yrker. Som sett på tidligere, var økningen av utdanning med på å øke både lønninger og ferdigheter. Dette førte til et minkende behov for nyttehusflid. Gårdsbrukene trengte ikke lenger å produsere alle redskaper og klær selv. Det stadig mer moderniserte og utdannede samfunnet førte til at det var lettere å kjøpe disse produktene, billigere og bedre.¹³⁸ Samtidig forbedret og effektiviserte det utdaterte jordbruket seg i amtet ved hjelp av innføringen av metallredskaper.¹³⁹ Effektiviseringen og spesialiseringen av jordbruket førte dermed til et enda mindre behov for produksjon av nytteredskaper, da redskapene kunne kjøpes bedre og billigere. Dette er en stor endring fra 1871-1875, hvor nyttehusfliden var svært fremtredende, i motsetning til det vi ser her mellom 1885-1890.

Nedgangen i produksjon av nytteredskaper fortsatte i 1891-1895. Det var et generelt oppsving i kvalitet og kvantitet av andre husflidvarene, men det var hovedsakelig ikke

---

¹³⁵ *Amternes Økonomiske Tilstand 1871-1875* 1879: XXI 13.

¹³⁶ *Amternes Økonomiske Tilstand 1876-1880, Bind II* 1884: XXI 20.

¹³⁷ *Amternes Økonomiske Tilstand 1881-1885, Bind II* 1890: XXI 22.

¹³⁸ *Amternes Økonomiske Tilstand 1881-1885, Bind II* 1890: XXI 7.

¹³⁹ *Amternes Økonomiske Tilstand 1881-1885, Bind II* 1890: XXI 3.

nyttevarer som ble produsert. Alt dette viser til faktumet om at den mannlige husfliden var i nedgang. Mennenes produksjon besto hovedsakelig av redskaper som de trengte til jordbruket. Men da flere tidsriktige maskiner og redskaper ble anskaffet, som plog og harve, ble behovet for den mannlige husfliden kraftig redusert.¹⁴⁰

Husfliden var likevel i fremgang i perioden. De siste ti årene hadde fungert som en vugge for etableringen av flere håndverk- og husflidskoler, som videre hadde ført til en mer kvalitetspreget produksjon. De siste ti årene var også preget av flere «husflid» utstillinger, hvor de utstilte *fine* gjenstander, som sto i motsetning til det de produserte før. Det var nemlig få utstillingsgjenstander som kom fra «den gamle husfliden», altså typiske nyttegjenstander og bearbeidede råstoff. Utstillingsgjenstandene ble nærmest sett på som «luksusgjenstander», og lignet mer på det vi i dag kjenner som husflid. Dette var en fremtredende endring i hva husfliden en gang var. Gjenstandene som ble produsert, utstilt og kalt husflid, var svært ulike fra hva som ble produsert og kalt husflid på 1850-tallet. Selv om nyttehusfliden ikke hadde forsvunnet helt, var det ikke lenger det som ble sett på som «husflid».¹⁴¹

I amtmannsberetningen fra 1901-1905, 1906-1910 og 1911-1915 kommer det fram at husfliden fortsatte å ha fremgang. Husflidens interesse vokste ved hjelp av ulike kurser,¹⁴² og spesielt ved hjelp av utstillinger som stilte ut husflidsproduktene. Oppmerksomheten som fulgte utstillingene, fungerte som en motivasjon til videre produksjon av husflid.¹⁴³ Men det var imidlertid ikke den tradisjonelle nyttehusfliden som ble utstilt. Det var hovedsakelig den kvinnelige husfliden, og da især produkter fra den mer moderne husfliden. Noen nyttegjenstander fant likevel veien inn til utstillingene.¹⁴⁴ Deretter ser man tydelige tegn til hva som har skjedd med husfliden: Husflidaktivitetene opplevde en endringsprosess på grunn av samfunnets økonomiske modernisering. Behovet for «den gamle husfliden» minsket betraktelig gjennom århundret, og med økningen av utdanning og opplæring, samt det florerende behovet for kulturarv, ble husfliden endret til å passe sin samtid.

Husfliden, eller hva som ble definert som husflid, hadde endret seg svært mye i perioden mellom 1850 til 1915. Gjennom behov og etterspørsel hadde befolkningen i Søndre Bergenhus Amt endret produksjonsmønster, og deretter de tradisjonelle husflidaktivitetene. Aktivitetene var i en gradvis endring i perioden, samtidig som at samfunnet rundt også endret seg betraktelig. Husfliden handlet ikke lenger om å være til nytte for husholdningen. Nytte aspektet av husfliden

---

¹⁴⁰ *Amternes Økonomiske Tilstand 1896-1900 Bind II* 1905: XXI 4ff.

¹⁴¹ *Amternes Økonomiske Tilstand 1891-1895, Bind II* 1899: XXI 19.

¹⁴² *Amternes Økonomiske Tilstand 1911-1915, Bind II* 1924: XII 37.

¹⁴³ *Amternes Økonomiske Tilstand 1906-1910, Bind II* 1915: XII 45.

¹⁴⁴ *Amternes Økonomiske Tilstand 1901-1905, Bind I* 1911: XII 63f.

ble svakere og andre elementer, som hvilken kulturell tyngde husfliden holdt, ble fremmet. Behovet for å tjene penger på husfliden forsvant gradvis da den generelle befolkningen ble brødfødd av jordbruket eller håndverk, siden utdanning og kurs økte befolkningens kunnskap og evner. Husfliden handlet stadig mer om å skape fine gjenstander som kunne utstilles. Dette kommer jeg mer tilbake til i kapittel 4. Men på grunn av de pågående moderniseringsprosessene i det norske samfunnet mellom 1850-1915, endret det hvordan den norske befolkningen utnyttet det de hadde. Ved økt utdanningsnivå, og dermed kunnskap, kunne den generelle gårdbrukeren utnytte jorda i større grad. Dette resulterte i at de ikke hadde et like stort behov for binæringer, slik som tidligere. Som resultat kunne husfliden utvikle seg til å bli noe kulturelt, som skulle bevares, istedenfor kultiveres.

3.4.3 Amtenes ulikheter

Det er ikke én spesifikk forklaring bak den store forskjellen mellom de to amtene. Men innføringen av plog og harve kan være en viktig faktor. Dette var nemlig to revolusjonerende verktøy for jordbruket - som bøndene i Søndre Bergenhus amt brukte lang tid på å ta i bruk. Hans Try beskriver den store forskjellen mellom Østlandet og Vestlandet ved å se på benyttelsen av jordbruksmaskiner, og hvordan Østlandets modernisering gjorde det mulig for dem å gjøre flere økonomiske fremskritt.¹⁴⁵ Det Vestlandske jordbruket hang etter, og det kan besvare deres behov for husflid, i motsetning til Hedemarken amt. Likevel er det viktig å nevne at de store geografiske forskjellene på amtene vanskeliggjorde en likhet i jordbruket. Søndre Bergenhus amts ujevne kystterreng, samt mengden myr, gjorde det vanskeligere og mer tidskrevende å drive et effektivt jordbruk. I motsetning til Hedemarkens store og flate landskap. For Hedemarken amt resulterte effektiviseringen av driften i et betydelig overskudd som ga muligheten for eksport av en mengde råvarer, og behovet for binæringer tørket derfor gradvis ut.¹⁴⁶

Hedemarken amt hadde, hva man kan kalle, en sann endring etter Hamskiftets standard. Søndre Bergenhus amt hadde på den andre siden en mer langvarig prosess, som var preget av amtets geografiske utfordringer. Det er ikke før i amtmannsberetningene fra 1901-1905 at det er en tydelig forbedring i jordbruket i Søndre Bergenhus amt. Flere jordbruksmaskiner ble kjøpt inn, og jordbruket ble drevet med økt interesse og planlegging.¹⁴⁷ For unge kvinner derimot, var interessen og attraktiviteten av å jobbe på gård forsvunnet. Flere jenter ble lokket av mer fritid

---

¹⁴⁵ Try 1995: 11.

¹⁴⁶ *Rigets Oeconomiske Tilstand Aarene 1861-1865* 1867: 8.

¹⁴⁷ *Amternes Økonomiske Tilstand 1901-1905, Bind II* 1911: XXI 17.

og kortere arbeidsdager i byene, og forsvant stadig mer fra gårdsarbeidet.¹⁴⁸ Likevel var det fremgang i husfliden, og interessen økte. Husflidsforeningen for Bergen by og stift sto bak mye av den økte interessen. De sto blant annet også bak en mengde kurser, som nytteveving og kurvarbeid.¹⁴⁹ Kvaliteten på varene var voksende, og mange av de kvinnelige gjenstandene som ble utstilt var kjent som luksusvarer.¹⁵⁰ Husfliden som ble drevet i hjemmet var altså av høy kvalitet i Søndre Bergenhus amt. Husflidsproduktene ble hovedsakelig solgt direkte fra produsenten eller ved hjelp av Husflid foreningen for Bergen by og stift.¹⁵¹ Hedemarken amt hadde også fremgang i husfliden mellom 1901-1905. De arbeidet aktivt for å hente opp igjen husflidens kvalitet og arv. De ønsket å fortsette amtets gamle arbeidstradisjoner, lette omsetning og et skape marked. Dette ble gjennomført av Hedemarkens Husflidkomité. Med støtte fra amtet, banker og samlag ble det gjennomført flere – deriblant skreddersøm, plantefarging og kurvarbeid, samtidig som det ble også opprettet snekker- og vevskoler.¹⁵²

3.5 Begrepets endring

Begrepets endring i denne sammenhengen er veldig spesiell. I kapittel 3.4.2 har vi allerede kartlagt at Søndre Bergenhus sitt husflidbegrep faktisk endret seg. Men hvordan har husflid begrepet endret seg, og hvilke faktorer spilte inn? Amtmannsberetningene er en god kilde til de økonomiske aspektene av husfliden fra midten av 1800-tallet og til starten av 1900-tallet. Likevel er beretningene skrevet av mennesker, med deres egne subjektive meninger og tanker. Det vil alltid påvirke et hvert prosjekt som anvender lignende kilder. Problemet med amtmannsberetningene oppstår, i dette tilfellet, ved en endring av begrepet i den ovennevnte perioden.

Husflid som begrep og fenomen var nemlig ikke stillestående i perioden. Begrepet ble påvirket av de ulike samfunnsprosessene som tvang frem endringer i et gammelt begrep. Dette betydde at den husfliden som jeg undersøker og kartlegger i 1851 ikke er den *samme* som blir beskrevet i 1915. Dette er en naturlig overgang, hvor et begrep blir påvirket av utenforstående faktorer, som endrer begrepets innhold. I dette tilfellet har Hedemarken amt beholdt den gamle definisjonen av husflid, mens Søndre Bergenhus amt har begynte å bruke en ny definisjon ved siden av den gamle. Søndre Bergenhus har dermed strukket begrepet, slik at det skal passe de nye faktorene, mens dette er noe Hedemarken ikke gjør. I Hedemarken amt

---

¹⁴⁸ *Amternes Økonomiske Tilstand 1901-1905, Bind II* 1911: XXI 31.

¹⁴⁹ *Amternes Økonomiske Tilstand 1901-1905, Bind II* 1911: XXI 63.

¹⁵⁰ *Amternes Økonomiske Tilstand 1901-1905, Bind II* 1911: XXI 64.

¹⁵¹ *Amternes Økonomiske Tilstand 1901-1905, Bind II* 1911: XXI 65.

¹⁵² *Amternes Økonomiske Tilstand 1901-1905, Bind I* 1911: VI 15.

beholdt begrepet sin tradisjonelle definisjon, hvor husflid omhandler hjemlig nytteproduksjon til eget bruk – og eventuelt litt salg. I motsetning endrer Søndre Bergenhus begrepet til å omhandle den nye industrielle siden av husfliden, og dette inkluderer dermed også det håndverket som kommer ut fra skoler og kurser. Resultatet blir dermed den nye moderniserte husfliden. Dette kan også forklare hvorfor husfliden har en generell fremgang i Søndre Bergenhus, da den industrielle delen av husfliden blir inkludert, i motsetning til Hedemarken hvor husfliden hovedsakelig er i nedgang.

3.6 Kjønnsperspektiv

Husfliden i Hedemarken og Søndre Bergenhus amt har et tydelig kjønna skille ved at både kvinnelig- og mannlig husflid blir nevnt og forklart. Dette er noe som viser husflidens tradisjonelle og naturlige fordeling. Dette er en fordeling som ikke forsvinner, men som blir stadig mer unødvendig når det hovedsakelig er den kvinnelige husfliden som blir fremhevet. Før 1861-1865 hadde ikke husfliden en spesielt kjønna tilstedeværelse, men etter dette får den kvinnelige husfliden en mye større rolle og fremtoning. Den mannlige husfliden forsvinner ikke, men den havner i bakgrunnen og praktiseres i mindre grad. Det er dermed så enkelt som å anta at denne *trenden* fortsatte mot vår samtid – hvor husflid ofte er sammenkoblet med det kvinnelige håndarbeidet, mens den mannlige husfliden er koblet opp til håndverk og sløyd.

Kapittel 4: «me treng gode husflidslærarkrefter, som skynar kva som maa til» – Vekkelse i husflid, utdanning og forening

4.1 Husfliden blir institusjonalisert

Hvilken betydning hadde fremveksten av de ulike institusjonene for forståelsen av husflidbegrepet i perioden 1850-1914? Det ble opparbeidet bedre utdanning, flere foreninger og utstillinger som muliggjorde en rekke endringer innen husflidbegrepet og -fenomenet. Gjennom utdanningen fikk flere mulighet til bedre lønnet arbeid, og gjennom foreningsveksten fikk flere nye samhold. Ulike interesser ble styrket og nye sosiale bånd ble formet på tvers av gamle samfunnslag. Dette ga plass til en ny form for husflid som utviklet seg i perioden 1850-1914. Institusjonaliseringen fungerte dermed som en prosess som førte til nye holdninger og forståelser. Dette betydde at husfliden, gjennom utdanning, foreninger og utstillinger, fikk nye sider som endret tidligere forståelser og oppfatninger.

I vår samtid har kvinnens og mannens rolle i samfunnet og familien blitt stadig mer tvetydig. Den norske befolkningen er i dag mye mindre preget av tidligere sosiale forventningsnormer, og handler i større grad ut ifra individuelle ønsker og ideer som er uavhengig av forventninger og tradisjonelle kjønnsroller. Dette samfunnsfenomenet er relativt nytt, og stammer fra likestillingskampen som, i Norge, startet på 1800-tallet.¹⁵³ Utdannede kvinner og kvinner som arbeidet utenfor hjemmet økte på midten av 1800-tallet. Rundt denne perioden var Norge midt i en moderniseringsprosess som påvirket flere sosiale plan, der utdanning var ett av dem. Perioden i seg selv var preget av en interesse for kvinnens sosiale stilling, og ved den økte skoleringen med utgangspunkt i å være hjelp til selvhjelp, fikk kvinner en voksende mulighet til å bli økonomisk selvstendig. Rundt denne perioden ble omgangsskolen byttet ut med allmueskolen, slik at alle barn skulle ha muligheten til å få en grundig og holdbar undervisning i faste skolehus.¹⁵⁴ Samtidig ble det også utviklet skoler for videre utdanning, slik som håndarbeid, husflid og jordbruk. Samfunnet opplevde dermed en generell modernisering, som videre førte til at befolkningens utdannings- og kunnskapsnivå steg.

I tidligere tider var det kvinner som hadde hovedansvaret for husarbeidet, barnestell og deler av jordbruksarbeidet, mens mennene drev ulikt sesong- og jordbruksarbeid. Dette betydde i praksis at den norske befolkningen hadde lite fritid, spesielt på sommerhalvåret da det lange lyse døgnet måtte utnyttes. Utover 1800-tallet begynte deler av befolkningen å spesialisere og

---

¹⁵³ Østlie 2020

¹⁵⁴ Norgeshistorie & Institutt for arkeologi 2020

utdanne seg innenfor bestemte arbeid. For kvinner var dette blant annet, spinning, strikking, veving og søm.¹⁵⁵ For menn var det mange som utdannet seg innen jordbruk, eller annet håndverk. I teorien betydde dette at det kvinnelige jordbruksarbeidet ble delvis overflødig. Bøndenes jordbruk ble bedre og mer effektivt gjennom den økte utdanning. Den generelle moderniseringen som preget kulturen og økonomien på 1800-tallet var også med på å prege effektiviseringen av jordbruket. Samfunnsendringene som fulgte med moderniseringen, førte videre til en forbedring av varene som ble produsert. Dette er noe man kan kalle en kvalitetsrevolusjon. Behovet for kvinnelig arbeid i gårdsbruket forsvant gradvis bort, og kvinner flest søkte dermed arbeid utenfor gårdsdriften. Rundt samme tid ble også laugsordningene opphevet i 1839¹⁵⁶, noe som gjorde det mulig for kvinner å blant annet produsere søm av klær uavhengig av et laug. Som resultat kunne kvinnene fritt etablere seg som håndverkere. Det skjedde dermed en kjønna fordeling i byene, hvor kvinner sydde til kvinner og barn, mens skreddere (som var menn) sydde mannsklær. Dette var en sosialt og kulturelt betinget fordeling som ikke var like fremtredende i de rurale områdene. På landet vokste det hovedsakelig frem én ny yrkesgruppe – syersken. Dette var kvinner som spesialiserte seg for søm.¹⁵⁷ Opplæring innen søm ble dermed gradvis mer viktig, da dette ble arbeidet og inntektskilden til et økende antall kvinner. Tidligere hadde det vært vanlig å lære gjennom de tradisjonelle kanalene, slik som sylære – hvor *elev* lærte faget gjennom å delta i en vanlig arbeidssituasjon. Men, som nevnt, endret dette seg mot slutten av 1800-tallet da egne håndverks- og håndarbeidsskoler ble opprettet.¹⁵⁸

4.2 Utdanning

4.2.1 Husflid-, håndarbeid- og jordbruksskoler

Husfliden har spilt en viktig rolle for den norske befolkningen så lenge det har vært mennesker her.¹⁵⁹ Den var og er preget av enhver samtid, og endres deretter. Husfliden har derfor opplevd flere endringer slik som vi har sett på tidligere, i kapittel 2 og 3. Husfliden gikk fra å være noe *alle* bedrev, til å bli noe kun de spesialiserte håndverkerne arbeidet med. Tidligere hadde hjemmet vært stedet for både produksjon og opplæring, men gjennom modernisering som

---

¹⁵⁵ Jensen et al. 1982: 5f.

¹⁵⁶ Laug som hadde en mester, som var blitt mester før 1839, fikk fortsette driften frem til 1866. Da ble det pålagt at alle laug skulle oppløses innen utgangen av 1869.

Haugland & Dolven 2021

¹⁵⁷ Jensen et al. 1982: 8f.

¹⁵⁸ Jensen et al. 1982: 12f.

¹⁵⁹ Kirke- og undervisningsdepartementet & Haga 1972: 9.

preget midten av 1800-tallet, førte til endringer i de tidligere produksjonsmønstrene. Det oppstod dermed et behov for undervisning utenfor hjemmet.

På 1600- og 1700-tallet hadde undervisningen hovedsakelig bestått av private og religiøse aktører, og det var ikke før senere, mot 1800-tallet, at statlige aktører ble involvert. På de religiøse *skolene* var målet med håndarbeid, ikke bare selve produktet, men også en opplæring i ånden. Hvor ideer som «oppdragelse til arbeid er en velsignelse for folket» og «mens hans hender arbeider øves hans ånd» var fremtredende, og viktige pekepinner på hvordan opplæring og praksis ble gjennomført på de kristne skolene. Det var nemlig viktig å utvikle *elevenes* skapertrang, samtidig som deres ånd og vilje blomstret.¹⁶⁰

Med lignende idealer om skapertrang og åndsblomstring, vokste håndarbeidsmetodikk frem i 1850-60-årene gjennom tyske Rosalie Schallenfolds. Ideen hennes var at håndarbeid som fag måtte ta «sikte på å utvikle forstand, form- og fargesans og ikke bare manuell ferdighet.»¹⁶¹ Tanken om at faget ikke bare skulle omhandle ferdighet, men også vektlegge det estetiske, minner om husfliden vi kjenner i dag. Schallenfolds mente også at faget måtte ha en tilkobling til de allerede etablerte skolefagene, slik at elevene ble utrustet med et helhetssyn, selvstendig tenkning og planlegging. Norge hadde også sin egen «Rosaile Schallenfolds» - Marie Rosing, som utgav håndarbeidspedagogikkboken *Haandarbeide som Skolefag: Veiledning for lærerinner* i 1880. Denne boken skulle, ifølge Rosing selv, fungere som en selvhjelpsmetode for lærerinner innen håndarbeid. Gjennom Schallenfolds og Rosings metodikkbøker fikk generalisering sitt innpass på skolebenken. Det at lærerinner *nå* kunne bruke lignende maler, gjorde husfliden mer allmenn og ordinær. På bakgrunn av dette har perioden blitt karakterisert som starten på en nedgang i Norges vide husflidsskare.

Håndarbeidsfaget var fremdeles i sin startfase på midten av 1800-tallet, og ble ikke et obligatorisk fag i byene før skoleloven av 1899 trådte i kraft, og dermed seinere i landsfolkeskolen.¹⁶² Skoleloven av 1889 omskapte allmueskolen til å bli en folkeskole, som videre la grunnlag for videre utdanning. Denne endringen hadde bakgrunn i en økonomisk, nasjonal og åndelig utvikling i befolkningen, som reflekterte samtidens moderniseringsprosesser. Et av målene var å grunnlegge en grunnskole som skulle være felles for hele den norske befolkningen. Dette skulle samle elever fra alle sosiale klasser, og på den måten hindre sterke sosiale skiller.¹⁶³ Skolen ble ved den nye skoleloven av 1889 delt inn i tre

---

¹⁶⁰ Kirke- og undervisningsdepartementet & Haga 1972: 9.

¹⁶¹ Kirke- og undervisningsdepartementet & Haga 1972: 8.

¹⁶² Kirke- og undervisningsdepartementet & Haga 1972: 9.

¹⁶³ R. Myhre 1998: 40f.

avdelinger, 7-10, 10-12 og 12-14, og mange av de gamle formalfagene, lesing, skriving og regning, ble styrket. I motsetning til formalfagene ble ferdighetsfagene, gymnastikk, håndarbeid og tegning, nedprioritert – og ble kun obligatorisk i byskolene. Ved landsfolkeskolene skulle bare ett av ferdighetsfagene tas med, så lenge omstendighetene tillot det.¹⁶⁴ Likevel var muligheten for skolering i håndarbeid blitt en mye større sannsynlighet enn før skoleloven av 1889. Året etter derimot, gjennom *seminarloven av 1890*, ble skoleringskravene hevet for både elev og lærer. Gjennom loven ble håndarbeid gjort obligatorisk, noe som videre styrket husflidutdanningen.¹⁶⁵

Håndarbeid, - håndverk- og husflidopplæring hadde ikke alltid vært preget av en felles pedagogisk eller metodisk tilnærming i startfasen av faget. Før innføringen av husflidskoler hadde opplæring hovedsakelig bestått av praktisk arbeid som ellers foregikk muntlig. Etter opprettelsen av husflidskolene fikk undervisningen en mer *moderne* vri, hvor de siktet mer på fellesundervisning ved hjelp av mønstersamlinger og lærebøker. Håndarbeids- og husflidskulturen som var godt etablert på midten av 1800-tallet var derimot mindre generalisert og varierte sterkt fra de ulike områdene. Den norske husfliden hadde hatt lang tid på å la seg forme i Norge, uten påvirkning av en felles metodikk eller pedagogikk.¹⁶⁶ Dette er også en av grunnene til at husflid tradisjon i dag er så variert, da de ulike områdene ikke ble spesielt påvirket av hverandre. Den norske husfliden hadde bevart tydelige personlige, regionale og nasjonale preg i lang tid, som hadde farget husfliden som fenomen og begrep. Det kan likevel antas at den økende industrialiseringen og moderniseringen av samfunnet, at de nye opplæringsformene førte til en mer generalisert husflid, hvor flere gamle og nedarvede tradisjoner ble glemt.

Opplæringen skjedde sjeldnere i hjemmene, og gradvis oftere ved hjelp av skoler og kurs som tok sikte på praktisk og metodisk opplæring. Skolene og kursene som ble etablert, hadde som mål å dyktiggjøre ungdommen slik at de kunne bli selvhjulpne i det daglige liv. Husfliden som både fenomen og begrep var dermed i stor endring. Husfliden hadde da, fra midten av 1800-tallet, sklidd gradvis ut av hjemmet og omhandlet ikke lenger nytteproduksjon til gårdsdriften. Likevel var det en tydelig nytteverdi i husfliden. Opplæringen av husflid skulle hjelpe til selvhjelp, noe som taler til nytten av en skikkelig opplæring i husflid. Den individuelle husfliden ved skolering og spesialisering ble kontinuerlig mer vanlig og førte til en utbredelse av særegne yrker. Dette kan man kalle en kvalitetsrevolusjon. Det vokste frem egne

---

¹⁶⁴ R. Myhre 1998: 48ff.

¹⁶⁵ R. Myhre 1998: 52f.

¹⁶⁶ Engelstad et al. 1950: 93.

yrkesgrupper fra hva som tidligere hadde vært allmenkunnskap og -produksjon. Denne endringen førte også til at hver yrkesgruppe produserte bedre og mer kvalitetssikre produkter, og det oppstod altså en kvalitetsrevolusjon.

Det skimtes dermed en endring i begrepet, hvor det tradisjonelle allmenne nytteaspekt begynte å forsvinne. Begrepet får i denne settingen et omformet nytteaspekt, som omhandler institusjonaliseringen og industrialiseringen av husfliden. Dette innebærer en ny vinkling av husflidens iboende «hjelp til selvhjelp», som i denne *nye* settingen omformer det til å omhandle inntekt, fremfor produksjon til behov. Dette kan man også se gjennom amtmannsberetningene, der det eksempelvis ble kartlagt en endring i husflidbegrepet til Søndre Bergenhus amt, som ikke var like tydelig i Hedemarken amt. Denne overgangen fra en tradisjonell husflid, til en mer moderne husflid, inkorporerer de institusjonaliserte og industrialiserte sidene av husfliden. Disse vinklene av husfliden rekonstruerte den tradisjonelle husfliden. Dette ble muliggjort gjennom den økte utdanningen som formet nye yrker og jobber. Igjen kan man se at husflid som begrep endrer seg. Det kan imidlertid også tyde på at husflid som begrep har splittet seg i to deler. Hvor den ene delen bevegde seg mot *hobbyvirksomhet*, mens den andre delen bevegde seg til å bli det vi i dag kjenner som håndverk. Dermed bleknet den tradisjonelle nyttehusfliden, som hver gårdbruker hadde vært en del av.

4.2.2 Rosing, Borchgrevink og Grosch

Som vi har sett på ovenfor, utarbeidet Marie Rosing en metodisk utdanningsplan for husflidutdanningen. Målet var å sørge for at alle håndarbeidslærerinner skulle ha det samme utgangspunktet, og dermed kunne undervise både grundig og tilstrekkelig. En slik utvikling innen husflidutdanningen var svært ønskelig for mange. Sophie Borchgrevink var en av disse stemmene, som arbeidet aktivt for at alle lærerinner skulle besitte god praktisk dyktighet og pedagogisk skjønn. Rosings arbeid resulterte i en mer generell husflid, hvor noen mente at tradisjonelle husflidstradisjoner sto i fare for å forsvinne. Slike meninger kan man se i museumsdirektør Henrik Groschs *Husfliden paa jubilæumsutstillingen 1914*, hvor bakgrunnen for tradisjonelle husflidutstillinger kommer frem som behovet for å bevare den tradisjonelle kulturen.

Rosing arbeidet i mange år som lærerinne innenfor håndarbeid, og hun mente dermed at hun hadde nok grunnlag til å bedømme husflidutdanningens dårligere sider. Det var både undervisningen og arbeidet som fungerte dårlig i hennes øyne. Rosing mente det trengtes en generalisering som kunne sikre at alle elever gjennomgikk det samme materialet, og gikk ut fra

skolen med en tilstrekkelig utdanning. Ved hjelp av tysk og sveitsisk litteratur oppdaget hun en løsning på den norske husflidutdanningens problem: Norge trengte sin egen håndarbeidsmetodikk som passet til den norske husfliden. Hun benyttet seg dermed av sin egen erfaring og praksis, og utarbeidet boken, *Haandarbeide som Skolefag: Veiledning for Lærere* i 1880. Målet videre var å forenkle kunnskapen, samt gjøre den mer allmenn, slik at utdaterte metoder fikk en verdig erstatning. Så lenge den gjennomgripende metodiske fremgangsmåten besto, ville undervisningen bli å foretrekke.¹⁶⁷ Rosing hadde altså som mål å forenkle og bedre undervisningsmetodene til norske håndarbeidslærere, slik at gamle og utilstrekkelige tilnæringer falt bort.

Den tidligere tilnærmingen til husflidundervisning var ifølge Rosing utilstrekkelig, og gjorde både folk og husfliden dårligere. Det å lære husflid fra sine mødre var ikke like fullkomment som det å lære gjennom skolene. Gjennom skoleutdanningen kunne husflidmetodikken sørge for at alle elevene lærte like mye, istedenfor å bli begrenset av sine mødre. Samtidig hadde også den generelle utdanningen vært for dårlig, noe som førte til manglende kunnskap og uskikkede elever. Lærerne hadde aldri hatt fullverdige læreplaner i Norge, noe som begrenset mulighetene for en vid håndarbeidskunnskap. Elevene gikk dermed ut av skolene uten å kunne livnære seg av det de hadde lært på skolen, fordi de ikke hadde lært håndarbeidet godt nok.¹⁶⁸ Rosing mente også at lærerne og lærerne ikke hadde vektlagt den åndelige delen av håndarbeidet nok. Hånden fungerte nemlig kun som en tjenerinne for ånden. Dette fungerte som den nye metodens kjernepunkt. Den nye metodikken stilte de samme kravene til mekaniske ferdigheter som den gamle metodikken hadde gjort, men den nye krevde også anskuelse, forståelse og selvtenking. Det skulle altså øves med hånden, øye og tanken, samtidig som du skulle gjennomføre hele arbeidsprosessen selv.¹⁶⁹

Borchgrevink hadde også opplevd lignende mangler innen husflidutdanningen, slik som Rosing. Gjennom hennes *Indberetning om Inspektion af Landets Statsunderstøttede Husflids- og Haandgjernings-skoler* fra 1901, berettiger Borchgrevink om en lignende mangel på kvalitet i husflidutdanningen. Hun viser likevel til en rekke gode resultater, samtidig som hun kritiserer en rekke skoler for faglig innskrenking. Dette begrunnet hun i både skolens økonomiske problemer, men også lærerinnenenes manglende kunnskap.¹⁷⁰ Borchgrevink blir dermed en av

---

¹⁶⁷ Rosing 1880.

¹⁶⁸ Rosing 1880: 1.

¹⁶⁹ Rosing 1880: 2.

¹⁷⁰ Borchgrevink 1901: 33ff.

stemmene som var for en utbedring av husflidutdanningen. Hun var spesielt for en forbedring av skolens læreplaner og lærerinner, da dette kunne sikre en tilfredsstillende utdanning.

Grosch betegnet husfliden og hjemmearbeidet som av den største økonomiske og sosiale betydning, fra gammelt av. Det norske folket hadde hatt et stort behov for sin egen oppfinnsomhet og arbeidsdyktighet, på grunn av landets dårlige kommunikasjoner. Ifølge Grosch blomstret derfor husfliden fra midten av 1700-tallet og til første halvdel av 1800-tallet. Dette resulterte i en rik kulturell minnebank. Noe kunstnerne og vitenskapsmennene vakte en nyvunnen interesse for. Bondelivet, og dermed husflidsarbeidet, fikk en ny kulturellverdi gjennom nye kunstneriske perspektiver. Den ny funne kjærligheten som fasinasjonen for bondelivet hadde blitt, resulterte i nye sosiale, økonomiske og kunstneriske hensyn, som videre førte til en motstand av industrialiseringen og det fabrikkerte. Samtidig spilte sosiologien Eilert Sundt en viktig rolle i denne prosessen, som førte til opprettelsen av en rekke kvinnelige industriskoler. Her ser man også et tydelig skille på når den mannlige og kvinnelige husfliden splittes. Det mannlige håndarbeidet fikk sitt nye hjem i sløydundervisning, og dermed forsvant deler av forbindelsen til husfliden. Grosch begrunner dette med den økende pedagogiske og metodiske formen.¹⁷¹ Grosch vektlegger dermed den generaliserende formen av en utdanningstilnærming, som svekkende for husfliden.

Grosch arbeidet iherdig for bevaringen av den norske husfliden. Han var ansatt som daglig leder ved Kristiania Kunstindustrimuseum, et museum som så på det som sin oppgave å undervise den norske befolkningen i deres tradisjoner. Gjennom museene, hadde de på ny begynt å bevare gamle teknikker og forvalte husflidens utbredelse, samt på nytt vekke interessen for husfliden.¹⁷² Samtidig reiste Grosch rundt til ulike skoler for å bedømme om deres undervisning var i en estetisk nasjonal ånd.¹⁷³ Som forstått, var Grosch en forkjemper for det tradisjonelle og nasjonale, to egenskaper husfliden inneholdt. Groschs syn på å bevare den norske husfliden så altså annerledes ut enn Rosings syn gjorde. Rosing ønsket å bevare husfliden gjennom generalisering, mens Grosch ønsket å bevare husfliden gjennom alle de små tradisjonelle tradisjonene. Dette var to motsigende arbeid som resulterte i en forankring av husflidens splittelse. Rosing og Grosch var imidlertid ikke ansvarlig for en slik splittelse, men deres ulike perspektiver reflekterer meninger som florerte i perioden, og fungerte som viktige innspill på husflidens forgreining.

---

¹⁷¹ Grosch & Jubilæumsutstillingen 1914 1924: 5.

¹⁷² Grosch & Jubilæumsutstillingen 1914 1924: 14.

¹⁷³ Indahl 2023

4.3 Foreningsbølga og «assosiasjonsånden»

Midten av 1800-tallet var også starten på en periode hvor foreninger ble stadig mer vanlig og allment. Perioden var preget av dannelsen av foreninger, som ble muliggjort gjennom blant annet dissenterloven¹⁷⁴, samtidig som opprørsloven falt bort. Dette fjernet hindringer som tidligere hadde kuert dannelsen av foreninger. Nå kunne alle typer assosiasjoner¹⁷⁵ forenes, noe som ble svært vanlig utover 1850-tallet. Frihetsprinsippene omkring det å kunne organisere seg ble også stadig tydeligere. Dette gjorde det både mer attraktivt, men også mer mulig å forene seg. Samtidig økte den økonomiske statusen i landet generelt i denne perioden. Fremveksten av foreninger var et tydelig bevis på at det var forandring i de tidligere politiske vilkårene.¹⁷⁶ Dette førte til en befolkning med et større behov for trivsel, velvære og ikke minst tid. Videre førte det også til en økt interesse for lokal- og rikspolitik, som ga bøndene en *ny* stemme.

Bøndene samlet seg stadig mer i foreninger, på tvers av tidligere strukturer. Før foreningsbølga hadde bondebefolkningen vært begrenset av bygde-, tun- og familiefellesskap. Denne begrensingen derimot forsvant i økende grad ved innføringen av foreninger. Befolkningen hadde nå et nytt sted å samles, på tross av ulikheter i oppvekst og økonomisk situasjon. Befolkningen møttes nå heller med bakgrunn i lignende interesser og engasjement.¹⁷⁷ Og gjennom den økte økonomiske statusen, som førte til en avtagende forskjell mellom fattig og rik, vokste det frem et enhetssyn blant den norske befolkningen. Det nye enhetssynet førte til en bondestand med et politisk ønske om å felle embetsmannsgruppa som dominerte statsstyringa, og selv delta aktivt i den statlige samfunnsdebatten og -styringen.¹⁷⁸ Try tillegger dermed denne allmennhistoriske bakgrunnen for at foreningsbølga spredte seg vidt i det norske samfunnet.¹⁷⁹

På midten av 1800-tallet kom det nye lover som skulle regulere visse foreninger. Dette gjaldt spesielt de økonomiske foreningene, som sparebanker, men også brennevinsforeninger og skytterlag.¹⁸⁰ I praksis betydde dette at det ikke bare var statlig regulering som preget de ulike foreningene. Det var nemlig svært vanlig med et avgrenset inntak i de ulike foreningene, da de som ønsket medlemskap for eksempel måtte bo et spesielt sted, ha et spesielt arbeidsyrke eller betale for å få et medlemskap. Dette var spesielt vanlig for foreninger som var dannet rundt

---

¹⁷⁴ En norsk lov fra 1845 som gav andre kristne trossamfunn, uten om den norske kirke, lov til å etablere seg i landet.

¹⁷⁵ Ordet assosiasjoner brukes synonymt med foreninger.

¹⁷⁶ Seip 1981: 49.

¹⁷⁷ Try 1995: 11f.

¹⁷⁸ Try 1985: 24f.

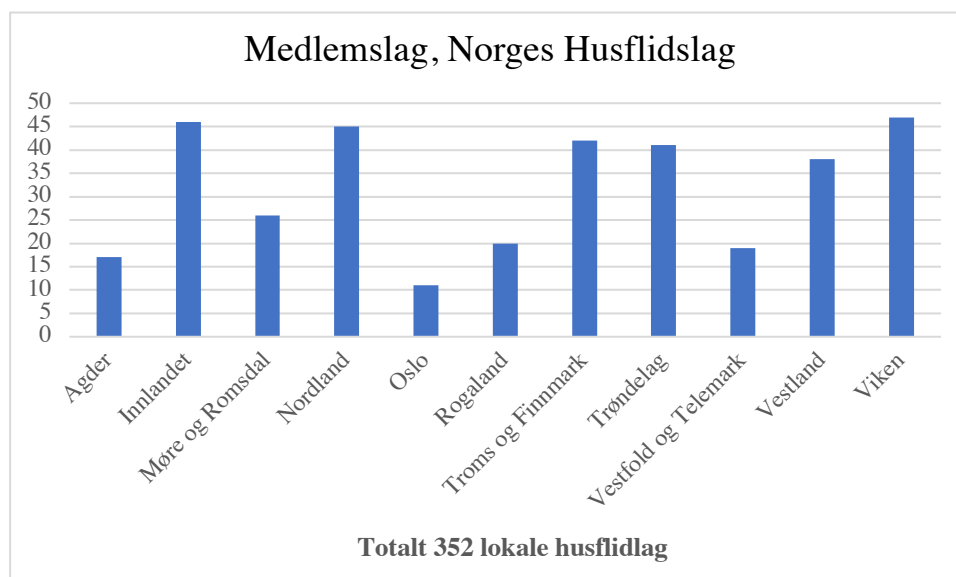
¹⁷⁹ Try 1985: 24.

¹⁸⁰ Try 1985: 10f.

spesielle yrker og særinteresser.¹⁸¹ Det hadde derimot ikke vært vanlig å danne foreninger for spesielle yrker eller særinteresser på tidlig 1800-tallet, men mot midten var dette en interesse som vokste.¹⁸² Det ble dermed vanligere for håndverkere å etablere seg, noe som også gjaldt husfliden, som samlet seg i mange lokallag rundt omkring i landet.

Husflidslagene ble etablert i en periode som opplevde en spesielt stor vekst i foreninger. I perioden mellom 1870-1875 vokste mengden foreninger i Norge til over 300, med over 30 000 medlemmer. Dette var et bemerkelsesverdig fenomen, med et usedvanlig omfang, som ikke hadde paralleller i andre land.¹⁸³ Jens Arup Seip til la veksten frigivelsen av bygdehandel, men også høykonjunkturen i begynnelsen av 1870-årene og lavkonjunkturen på slutten av 70-årene. Samtidig var også veksten grunnet «selvhjelpstanken» og ideen om folkeoppdragelse – som var fremtredende i perioden.¹⁸⁴

Foreningsveksten og faktorene bak, muliggjorde husflidslagenes dannelse og utbredelse. I dag er den største husflidsforeningen *Norges Husflidslag* (etablert i 1910), som består av 11 fylkeslag, som igjen har totalt 352 lokale husflidslag under seg, spredt rundt i hele landet. Mange av de lokale husflidslagene forente seg før *Norges Husflidslag*, og ble dermed innlemmet i etterkant. *Norges Husflidslag* er derfor resultatet av en økning av husflidslag som etablerte seg i løpet av siste halvdel av 1800-tallet.

Figur 1.2 Data hentet fra: *Våre husflidslag - Husflid.no 2020*¹⁸⁵

¹⁸¹ Try 1985: 13f.

¹⁸² Try 1985: 14.

¹⁸³ Seip 1981: 55.

¹⁸⁴ Seip 1981: 55f.

¹⁸⁵ *Våre husflidslag - husflid.no 2020*

De nyetablerte husflidslagene og -foreningene sto bak flere kurs og arrangement, og fungerte som en tidlig husflidskole. *Selskapet for Norges Vel* (etablert i 1809) og *Foreningen til fremme for kvindelig Håndverksdrift* (etablert i 1861) arrangert blant annet en del husflidskurser og -programmer, og hadde fungert som en fremdrifter av husflidutdanning. Da Kaptein Just Gude-Smith ble valgt som formann for *Foreningen til fremme for kvindelig Håndverksdrift* ble også Den kvindelige Industriskolen opprettet i hovedstaden i 1874, med han selv som leder. Målet for skolen var å utruste elevene med kunnskap slik at de selv kunne 1) gjennomføre hjemmets håndarbeid og 2) brødfø seg selv ved hjelp av industriell virksomhet. Dette faller da inn under ideen om den økonomiske moderniseringen, og forfallet av naturalhusholdet. Skolene skulle fungere som hjelp til selvhjelp og som levende organismer, som rettet seg etter nasjonens utvikling både teoretisk og praktisk.¹⁸⁶

Nasjonen skulle altså utdannes og dannes på samme tid. Håndarbeid og sløyd ble pålagt som fag gjennom folkeskoleloven av 1889. Dette ble muliggjort gjennom interessen husflidskurs vekket, men også på bakgrunn av samtidens pågående samfunnsdebatter. Dette var en tid hvor kvinnens samfunnsstilling ble diskutert, og dermed også kvinnens utdanning og arbeid. Likevel var det ikke bare ren samfunnsdebatt som fikk husflid, håndverk og sløyd på agendaen. Den voldsomme økningen av foreninger, og ideene de satt ut i verden, satt også søkelyset på håndarbeidet. Ved hjelp av foreningene fikk husflid som kurs og idé, en fast plass i sosialdialogen.¹⁸⁷

Allerede på midten av 1800-tallet hadde foreningene formet seg til å bli en fast og viktig del av det norske samfunnet. De arbeidet på sine vis for frigjøring fra kirke og stat, og samtidig for samhold og organisering. Ved at husfliden ble organisert gjennom skoler, kurs og foreninger, fikk stadig flere kunnskaper som skulle være til selvhjelp. Man kan imidlertid ikke se bort ifra det kulturelle aspektet av husflidens utdannings og forenings praksis. Gjennom husflidsforeningene og -lagene ble de store verdiene som husflidsarbeid innebar bevart. De tok utgangspunkt i å samle inn kulturelt råmateriale, og det ble dermed spesielt fokusert på bondekulturen i form av lokale og regionale tradisjoner: eventyr, sagn, folkeviser og folkedans. Dette materialet ble bearbeidet og formidlet av den norske eliten. Den kulturelle rasjonaliseringsprosessen ble kun muliggjort gjennom et utbygd skolesystem og moderne kommunikasjoner. Videre ble flere sider av den norske kulturen nasjonalisert. Som resultat kan man se en sterk nasjonalisering av verk ulike kunstnere, diktere, håndverkere og

---

¹⁸⁶ Kirke- og undervisningsdepartementet & Haga 1972: 10.

¹⁸⁷ Kirke- og undervisningsdepartementet & Haga 1972: 11.

husflidarbeidere produserte på 1800-tallet.¹⁸⁸ Vi kan dermed se hvordan kultur blir knyttet til husflidutdanning, samt den økonomiske situasjonen i landet. Det viser hvordan det å utdanne folket i håndarbeid ikke bare omhandlet oppnåelse av et høyere kunnskapsnivå, men også fungerte som en metode for å bevare den norske kulturen. I tillegg var det nyttig å opplære befolkningen til å kunne klare seg selv ved hjelp av husflidproduksjonskunnskapene.

4.4 En kvalitets- eller en spesialiseringsrevolusjon?

På bakgrunn av økt utdanning og spesialisering fikk husflidsproduktene en stadig høyere kvalitet. Husflidsproduktene ble ikke lenger produsert i hjemmet, og det tidligere behovet for allmenn kunnskap og produksjon av nyttegjensstander var ikke lenger nødvendig mot slutten av 1800-tallet. I praksis betydde dette at samtidig som hver enkel husstandsproduksjon ble *smalere* og mer spesialisert, ble også de generelle husflidsproduktene bedre. Periodens modernisering (gjennom utdanning, økonomi, produksjon og kultur) førte til at husflidproduksjonen ble mer effektiv, spesialisert, og fordelt. Dette resulterte i et fenomen jeg har valgt å kalle en kvalitetsrevolusjon, som også kan klassifiseres som en spesialiseringsrevolusjon. Det å beskrive husflidens produksjonsendring som en kvalitets- og/eller spesialiseringsrevolusjon kan begrunnes ved å se på den generelle moderniseringen som det norske samfunnet opplevde fra midten av 1800-tallet. Den kan også begrunnes ved å se på jubileumsutstillingen fra 1914, som fremviste kvalitetsprodukter fra hele landet. Dette taler for en endring i produksjon – ved hjelp av modernisering innen utdanning, økonomi og den generelle kulturen.

Videre kan man se betydningen av den ovennevnte tilstandens delaktighet ved å skille husfliden ytterligere. Jeg har allerede sett på oppdelingen av utdanningen, og hvordan kjønnene ble ulikt utdannet. I praksis betydde dette at kvinner og menn ble spesialisert innen ulike felt. Gjennom et utdanningssyn er det tydelig at kvinner og menn ble ulikt utdanna, og dermed ulikt spesialisert. Et viktig poeng er at kvinner og menn *alltid* hadde hatt ulike arbeidsoppgaver, dog ikke like skilt og spesialisert som man ser fra og med midten av 1800-tallet. Gjennom den økte utdanningen ble arbeidsoppgavene institusjonalisert i større grad enn før. Jeg kan dermed konkludere med at det ble et enda tydeligere kjønnskille på bakgrunn av samfunnets modernisering, og da spesielt gjennom utdanningsveksten. De ulike utdanningene og jobbene ble mer spesialisert og kvalitetspreget, samtidig som det ble mer kjønna.

---

¹⁸⁸ «Jakten på det norske» 2007: 11.

4.5 Husflid på utstilling

Den norske kulturen ble løftet frem i ulike utstillinger i kunstindustrimuseer og folkemuseer, og fungerte som et vitnesbyrd om den norske nasjonale kultur. Forestillingen om at bygdekulturen var mer norsk enn noe annet, førte nemlig til en økt interesse for bygdens materielle kultur og håndverk. «Nasjonalarven» ble dermed gjort om til en salgsvare, hvor det å produsere *suvenirer* var en sentral motivasjon for håndverket.¹⁸⁹ Utstillinger generelt var blitt populære på bakgrunn av et behov for å vise frem den norske kulturarven. Som nevnt i kapittel 2, ble husfliden dermed *omgjort* til å representere en sentral del av den norske materielle kulturarven. Dette kan være med på å forklare hvorfor utstillinger ble en viktig del av husflidens formidling.

Utstillingene ble nødvendige for å vise hvordan den norske befolkningen utfoldet seg, samtidig som det også var viktig å kartlegge hvilken produksjon og kvalitet som foreningene og skolene produserte. Utstillingene fungerer da som en god indikator på hvilket kjønn som drev mest med husflid, hva som ble produsert, og hvor det ble produsert. Jeg vil derfor benytte Jubileumsutstillingen i 1914 som utgangspunktet for kartleggingen av husflidens begreps- og produksjonsendring. Jubileumsutstillingen vil også kunne identifisere en eventuell kjønnsinndeling i kildematerialet. Dette blir muliggjort gjennom kildematerialet fra *Katalog over utstillere i de permanente avdelinger paa Frogner*. Kildematerialet gir en oversikt over alle utstillingsobjektene, og dens utstillere. Ved hjelp av dette er det mulig å identifisere hvordan den norske husfliden utviklet seg, fra 1850 og frem til 1914.

Norges Jubileumsutstilling Kristiania 1914, var en verden i seg selv. Det var en egen bydel med nyreiste bygninger fylt opp med utstillingsobjekter, lagd for å fremme den norske kulturarven. Jubileumsutstillingen bestod av et område på rundt 54 000 kvadratmeter, og er i dag ugjenkjennelig. De 216 bygningene med omtrent 5000 utstillere, som tidligere prydet bylandskapet på Frogner, er byttet ut med parklandskap og skulpturanlegg. Det er vanskelig å se for seg hvor massiv utstillingen faktisk var – men målet var at den skulle fungere som en feiring over Norges utvikling og *resultat* av 100 år med politisk frihet.¹⁹⁰ Dette ble fremstilt på ulike måter, gjennom de mange ulike utstillingspaviljongene. I husflidpaviljongen, den *5te seksjon*, besto utstillingsobjektene hovedsakelig av estetiskhusflid.

Ifølge direktør av Kunstindustrimuseet i Oslo og formann i husflidkomiteen på jubileumsutstillingen i 1914, Henrik Grosch (1848-1929), var husfliden tradisjonelt en viktig

---

¹⁸⁹ «Jakten på det norske» 2007: 38.

¹⁹⁰ Ytreberg 2014: 9f.

inntekts- og uttrykkskilde for den norske befolkningen. Men ved 1800-tallets innføring av industri, mente Grosch at den norske husfliden var i trengsel. En motbevegelse våknet ved hjelp av Eilert Sundts bok *husfliden i Norge* (1867). Men det ble imidlertid ingen varige endringer fulgte før etter hans død, ved opprettelsen av en rekke kvinnelige industriskoler.¹⁹¹ Husfliden hadde dermed fått innpass i skolen, noe som videre la grunnlaget for økonomisk og kulturell vekst. På tross av industriskolene og den generelle oppsvingene i interesse, var husfliden likevel i økonomisk nedgang. Den husfliden som ble undervist i skolene var nemlig langt mer pedagogisk enn den husfliden som hadde blitt undervist i hjemmene. Dette resulterte i en mer utvannet husflid. Husflidbegrepet ble dermed mer utvannet ved husflidutdanningen og metodikken. Husflidens kjerne ble svekket som et resultat av innlemming i utdanning.

I motsetning til den nye husflidutdanningen, fungerte museene som et hvelv for bevaring av den tradisjonelle norske kulturarven. Et eksempel på dette er hvordan *Kristiania Kunstindustrimuseum* (1876) gikk inn med denne holdningen fra første stund. En måte å opprettholde dette målet på var gjennom opprettelsen av *Norsk Husflidbolag* i 1886, etterfulgt av *Norsk Husflids venner* i 1887 og *Foreningen for national tekstil Kunstflid* i 1889. Ifølge Grosch var utdanningssporet og museum-/foreningssporet to vinkler av husflidens forgreining som ble fusjonert gjennom dannelsen av *Den Norske Husflidsforeningen* i 1891.¹⁹² Dette resulterte i flere lokallag, og dermed en bred nasjonal husflid som var mindre pedagogisk og metodisk enn den husfliden som var lært gjennom skolene. *Den Norske Husflidsforeningen* ble fort den sentrale landsforeningen innen husflid, og arrangerte dermed en rekke kurser og foredrag med formål om å undervise og opplyse.¹⁹³

Gjennom de lokale husflidslagene våknet det en interesse for å vise frem, og skape oversikt over den norske husflidproduksjonen. På lokale utstillinger ble gamle og nye tradisjoner trukket frem, men ved befolkningens misnøye. Det var lite skille mellom hva som ble sett på som nyttehusflid og luksushusflid. Det var dermed svært viktig for Komiteen for Husflidens jubileumsutstilling i 1914, i *Kristiania Kunstindustrimuseum*, å sørge for tydelige skiller og velutvalgte objekter. Dette var spesielt viktig da utstilling var Norges første av dette omfanget.¹⁹⁴ Husfliddelen av utstillingen ble delt inn i 18 amter og 3 byer, og bestod av rundt 1700 utstillere.¹⁹⁵ Selv om både mannlig- og kvinnelighusflid ble utstilt, hadde Grosch et tydelig fokus på den kvinnelige husfliden. For komiteen var det svært viktig at utstillingen, som fant

---

¹⁹¹ Grosch & Jubilæumsutstillingen 1914 1924: 5.

¹⁹² Grosch & Jubilæumsutstillingen 1914 1924: 7.

¹⁹³ Grosch & Jubilæumsutstillingen 1914 1924: 14.

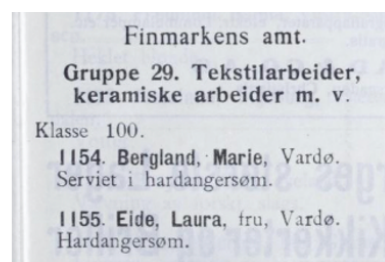
¹⁹⁴ Borchgrevink 1901: 6.

¹⁹⁵ Grosch & Jubilæumsutstillingen 1914 1924: 16.

sted på 17.mai i jubileumsåret 1914, inneholdt det videst mulige innholdet av det kunstneriske og kulturelle arbeidslivet i Norge. Utstillingen skulle dermed i sitt hele fungere som en festtilsetning, som skulle feire «det norske» og den norske politiske frigjøringen, poengtert gjennom åpningsdatoen – 17.mai 1914.¹⁹⁶ I denne settingen får husflidbegrepet en helt egen politisk betydning, som peker mot behovet for det særnorske og en egen kulturarv. I *Indberetning fra komitéen til forberedelse av utstillingen i Kristiania i 1914* kommer dette frem gjennom en debatt om hvorfor andre nasjoner ikke skulle ha muligheten til å delta i utstillingen, men også hvorfor de skulle.¹⁹⁷ Utstillingen skulle fungere som en fremvisning av landets eget kulturelle nivå. Dette var derfor viktig i en slik periode å fremheve det norske, fremfor det utenlandske.

Jubileumsutstillingen var spesiell da den ga en uvanlig god oversikt over husfliden som ble produsert i Norge på siste halvdel av 1800-tallet, samt hvor den ble produsert og hvem som produserte den. Gjennom utstillingen kan man dermed se hva som ble kategorisert som husflid, og hvilken form for husflid som var mest utbredt. Husflidutstillingene fungerte som et middel for å fremme Norge som et land med kulturell og kunstnerisk rikdom. Samtidig reflekterte de også hvilket kjønn som var den fremtredende aktøren innen husflidproduksjon. Gjennom en undersøkelse av jubileumsutstillingens utstillere er det tydelig hvilket kjønn og hvilken type husflid som var mest fremtredende.

Utstillingen bestod av 10 hovedkategorier, med totalt 18 seksjoner. Kategorien *Industriavdelingen II (Husflid), 5te Sektion. Husflid.* var delt inn i 4 underkategorier: *Tekstilarbeidere, keramisk arbeid m. v., Arbeider i tre, metall, horn m. v., Fletningsarbeider, og Kollektive utstillinger.* Hver utstiller ble nummerert, navngitt, stedsplassert og deres bidrag nevnt.

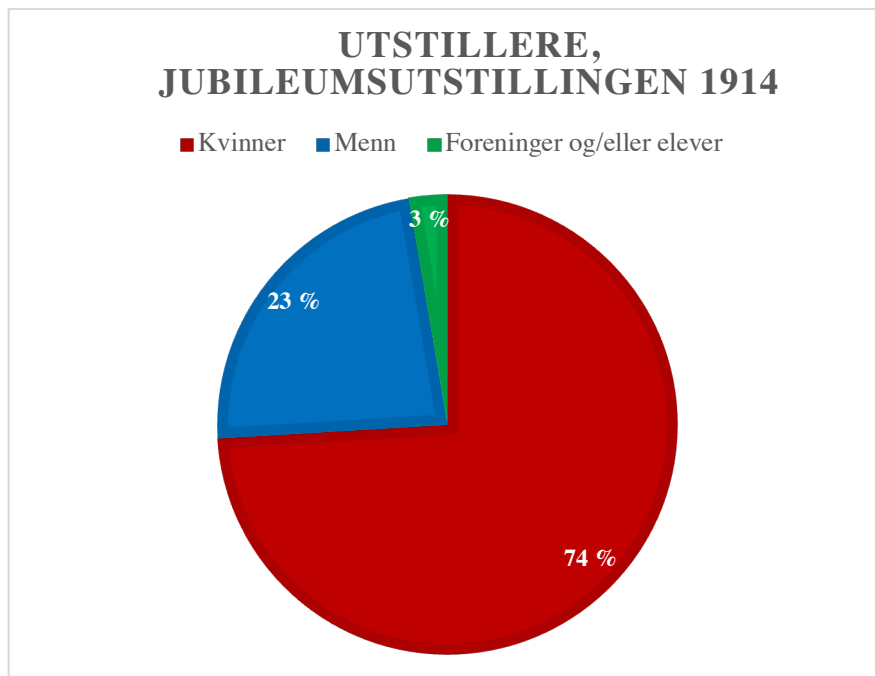
Figur 1.3 Hentet fra *Katalog over Utstillere i de Permanente Avdelinger på Frogner, 1914*, s.135

Gjennom katalogen over utstillerne fra jubileumsutstillingen gir en tydelig fremstilling og oversikt over hvilke produkter som ble produsert, hvilket kjønn som produserte hva og i

¹⁹⁶ Borchgrevink 1901: 7.

¹⁹⁷ Borchgrevink 1901: 8f.

hvilken kategori, og hvor mange som deltok fra hvert amt. Det er et helt klart skille over hvilken kategori kvinner og menn produserte mest husflid. Under kategorien *Tekstilarbeider, keramiske arbeider m. v.* er det en gjennomgående overflod av kvinner, i motsetning til kategoriene *Arbeider i tre, metall, horn m. v. og Fletningsarbeider*. Disse kategoriene har en rikelig mengde menn, dog ikke begrenset til menn. Det er selvsagt både menn og kvinner i begge kategoriene, men det er ingen tvil om hvilket kjønn som er i overtall. *Tekstilarbeider, keramiske arbeider m. v.* kategorien er generelt den største kategorien for hvert fylke, og her er det en overflod av kvinnelighusflid som utstilles. Kategorien består for det meste i veving av forskjellig slag, men også brodering, strikking og produksjon av ulikt garn. Dette gjenspeiler tendensen vi ser gjennom husflidutdanningen, der skolering i veving og søm var mer vanlig. *Arbeider i tre, metall, horn m. v. og Fletningsarbeider* var jevnt over mindre kategorier, med færre utstillingsobjekter. Noen av de vanligste utstillingsobjektene var trearbeid i form av sko, sleiv, river og ljàorv. Ellers var det svært ulikt hva som ble produsert, men en gjenganger er at det er menn som overvelder disse kategoriene. Totalt sett var det likevel gjennomsnittlig færre mannlige utstillingsobjekter. I jubileumsutstillingen var det totalt 1823 utstillere, der 1350 var kvinner og bare 424 var menn.¹⁹⁸ Dette viser til et kjønna skille i husflidproduksjon, som peker mot at kvinner produserte langt mer enn menn.¹⁹⁹

Figur 1.4 Basert på kildematerialet fra *Katalog over utstillere i de permanente avdelinger paa Frogner*, 1914, s. 115-243.

¹⁹⁸ Antallet menn og kvinner går ikke helt opp da jeg har utelatt utstillere som består av lag/foreninger.

¹⁹⁹ Norges jubilæumsutstilling 1914: 115-243.

Overfloden av kvinneligprodusert husflid i jubileumsutstillingen er ikke overraskende om man ser på utdanningsutviklingen. Det var stadig flere kvinnelige industriskoler som ble etablert, og i praksis var dette viktig for å bygge en befolkning som klarte seg selv. Den siste halvdel av 1800-tallet var, som nevnt, en periode preget av et økende fokus på kvinner og den kvinnelige utdanningen. Dette er noe som kommer tydelig frem gjennom jubileumsutstillingen. Utstillingen fungerer dermed som et godt eksempel på hva husfliden, som både begrep og fenomen, var blitt. Husfliden hadde i perioden 1850-1914 beveget seg ut fra hjemmet ved hjelp av utdanning og dermed effektivisering og økning av kvalitet. Nytteproduksjon, der hver husstand produserer egne nytteredskaper og -objekter, var av fortiden og husfliden handlet i stadig større grad om den kvinnelige produksjonen og det estetiske.

Det er et klart skille mellom estetiskhusflid og nyttehusflid. Dette er noe som kommer tydelig frem gjennom utstillingen. Den kvinnelige husfliden er særdeles mer estetisk preget, mens den mannlige husfliden er mer preget av nytteverdi. Dette kan være på grunn av skoleringen, som blant annet inneholdt Rosings metodikk som gikk ut på å beholde og dyrke det kreative. Da Rosings lærebok var rettet mot lærerinner og dermed hunkjønnene elever, er det ikke overraskende at det kreative og estetiske får en større plass i den kvinnelige produksjonen. Dette kommer til syne gjennom utstillingsobjektene produsert av kvinner. De var hovedsakelig mer estetiske preget enn det de mannlige utstillingsobjektene var. Det er dermed enkelt å trekke konklusjonen om at de mannlige utstillingsobjektene beholdt en større grad av nytteverdi enn de kvinneligproduserte utstillingsobjektene gjorde.

4.6 Påvirkningen av husflidutdanningen

Så hva forteller dette oss om husflidens kjønnsperspektiv? Vi vet at den tradisjonelle husfliden omhandlet både kvinnelig- og mannlighushusflidproduksjon. Dette eksisterer fortsatt i den mer moderne «industri»husfliden. Likevel kan man se et tydelig preg av en mer kvinnedominant husflid. Som vi har sett på tidligere, kan dette begrunnes med den stigende økonomiske og sosiale standarden som gjorde det mer unødvendig for menn å drive husflid. De kunne kjøpe varer de tidligere hadde produsert, og ble dermed frigitt fra tungt kveldsarbeid. Men dette fenomenet kan også forklares med innføringen av husflidskolene. Disse skolene ble hovedsakelig undervist av kvinner som underviste unge kvinner. Kvinnene drev dermed med hva som har blitt kategorisert som typisk kvinnelighusflid – for eksempel søm, veving og strikking. Mens menn ofte gikk på det de kalte for håndverksskoler eller jordbruksskoler. På

håndverkskolene ble de spesialisert innenfor hva som tidligere falt under husflid – for eksempel møbelsnekring, smedarbeid og fletningsarbeid. Den mannlige husfliden fikk dermed nytt navn, ble spesialisert og *forvist* fra det klassiske husflidbegrepet.

Dette får meg til å tro at bakgrunnen for at husfliden har blitt såpass kvinnelig som den har blitt, og at det er et veldig tydelig skille for hva som blir oppfattet som kvinnelig- og mannligusflid, er veldig preget av utdanningen som fant sted på siste halvdel av 1800-tallet. Det er selvsagt mange økonomiske og kulturelle aspekter som ikke blir nevnt her, men likevel er utdanningsperspektivet særdeles viktig. Det tyder på at utdanningen forsterket de allerede tydelige forskjellene og skillene mellom mannlig og kvinnelighusflid. Dette blir enda tydeligere ved å se på utstillingen fra 1914, hvor det er tydelig hva som tar mest plass og hva som havner i bakgrunnen. Det er ingen tvil om hvilket kjønn som produserer mest og hvilken type «husflid» det er. Kvinner produserte desidert mest, og de produserer såkalt kvinnelighusflid. Mens mennene produserer minst, og produserer såkalt mannligusflid.

Jubileumsutstillingen var preget av et skille mellom estetiskhusflid og nyttehusflid. Selv om utstillingsobjektene var av høy standard var det likevel lett å se at den kvinnelige husfliden bar et større preg av det estetiske, mens den mannlige delen var preget av nytteverdi. Dette poenget er interessant med tanke på hva Rosing ønsket å oppnå med hennes håndarbeidsmetodikk. Det var viktig for henne at produksjonen ikke bare skulle være nyttig eller rett, men at det kreative og estetiske måtte få plass. Selv om det var fokus på at ting måtte ha en mening, så gir det en god pekepinn på hva den ideelle husfliden var – i hvert fall den som ble lært bort.

4.7 Begrepets endring

Begrepet har endret seg spesielt mye ved hjelp av utdanning og innføring av (husflids-) foreninger. Utstillingene har nok derimot ikke endret begrepet, men fastslo de allerede *etablerte* endringene i begrepet. Husfliden som utstilles på jubileumsutstillingen i 1914 var dermed allerede kategorisert i en fabrikkert inndeling mellom både kvinnelig- og mannligusflid, og nytte- og estetiskhusflid. Begrepet har dermed fått nye fastslåtte forgreininger, som strekker begrepet husflid til å omhandle et bredt spekter av håndarbeid. Et viktig poeng kan også være betydningen av ordet husflid, og hvordan begrepet og det tradisjonelle innholdet har blitt brukt til å skape en nasjonal kulturarv. Ønsket om å knytte estetiske gjenstander til det som skulle være «typisk norsk» blir dermed svært forståelig. Begrepets brede betydning er forståelig, men også svært altomfattende og mister dermed sin originale tydelighet.

Avslutningsvis, handlet den økende utdanningen om å lære folk å ta vare på seg selv. Dette kommer frem gjennom den generelle holdningen som florerer rundt utdanningsinstitusjonene. Det å bruke det folk allerede kunne, og utnytte det til å bli en inntektskilde, var fremtredende. Det virket også bevarende på husflid som tradisjon. Begrepet ble endret for å passe inn i en økonomisk, og kulturell krevende periode, hvor både økonomiske aspekter, og kulturelle aspekter preget opplæringen. Husfliden ble dermed generelt preget av de ulike moderniseringsfaktorene som utartet seg i perioden.

Kapittel 5

5.1 Konklusjon

Idet husfliden mistet sin nytteverdi for folk flest, antok den samtidig en ny verdi som kulturell markør i en nasjon på leting etter nasjonale symboler. Dette er kjernen i utviklingen av det moderne husflidbegrepet, som jeg har satt meg føre å undersøke i denne oppgaven. I begynnelsen av oppgaven reiste jeg en rekke spørsmål i håp om å finne svaret på hvordan den moderne husfliden ble etablert som fenomen og begrep i perioden 1850-1914. Jeg begynte ved å se etter husflidens endringer innen kultur, økonomi og deretter institusjonalisering. Innenfor institusjonalisering utforsket jeg også utdanning, foreningsvekst og utstillinger. Dette førte til en rekke funn som har gitt flere interessante svar på problemstillingen min.

Gjennom tre kapitler har jeg vist hvordan ulike moderniseringsprosesser og endringsprosesser har hatt en innvirkning på den tradisjonelle husfliden. Gjennom kapitlene kommer det også frem hvordan de ulike moderniseringsprosessene har hatt en innvirkning på hverandre. De kulturelle, økonomiske, og institusjonelle moderniseringene påvirket hverandre og muliggjorde at endringene kunne bli så raske og gjennomgripende. Moderniseringen i samfunnet i perioden 1850-1914 var altså påvirket av flere faktorer som har blitt identifisert i oppgaven. Jeg kommer nærmere inn på dette i 5.7 Avsluttende konklusjon.

Videre mener jeg at jeg har påvist ulike perspektiver på hvordan husfliden endret seg i perioden, og bidratt med forklaringer på hvorfor endringene skjedde. De ulike samfunnsfenomenene som har blitt undersøkt i denne oppgaven har dermed inngått i en tidligere lite utforsket forskningstematikk – hvor et tydelig kjønnsperspektiv har blitt betont gjennomgående i oppgaven. Kjønnsperspektivet har dermed vært med på å besvare problemstillingen i en breiere sammenheng.

I kapittel 2 utforsket jeg den kulturelle siden av husflidens påvirkning, og fikk kartlagt en nasjonalitetsdiskurs som i økende grad var fremtredende i perioden 1850-1914. Denne diskursen, omhandlende den norske nasjonale identiteten, ble en viktig og fremtredende del av forståelsen av husflid som nasjonal kulturarv. Husfliden som kulturarv tok dermed formen som et materielt identitetssymbol, som medhjelpa den norske nasjonale identitetsbyggingen i perioden. Det å forstå på hvilken måte husfliden inngikk i den kulturelle nasjonalidentitetsdiskursen ble dermed svært viktig for min oppgave. Begrepet gjennomgikk dermed en rekke endringer som omhandlet den tradisjonelle nyttehusfliden, og hvordan den ble til en mer moderne og estetisk form av seg selv. Et viktig poeng i denne delen av oppgave ble dermed å identifisere hvordan husflidbegrepet selv ble endret innad i denne diskursen, som igjen kunne

være med på å forklare overgangen fra den tradisjonelle, førmoderne husfliden til en mer moderne form, som vi kjenner i dag. Dette ble gjort ved å gjennomgå avisene *Den 17de mai* og *Aftenbladet*, og tidsskriftet *Folkevennen*. *Den 17de mai* ga en oversikt over befolkningens meninger og holdninger, mens *folkevennen* ga et innblikk i *elitens* holdninger. Dette gav meg et innblikk i toneangivende kretser sine holdninger angående den samtidige diskursen.

I kapittel 3 utforsket jeg hvordan husflidaktiviteter ble påvirket av de økonomiske moderniseringsprosessene som foregikk i perioden 1850-1914. Moderniseringsprosessene har blitt tolket i lys av Inge Krokanns begrep om et hamskifte i bondesamfunnet, som var med på å forklare en rekke endringer som påvirket husflidens aktiviteter. Dette ble gjort ved å undersøke amtmannsberetningene fra den aktuelle perioden. Jeg valgte å undersøke to amt, Hedemarken og Søndre Bergenhus amt, for å kunne kartlegge endringer innen husflidaktiviteter på tvers av ulikheter i demografi og geografi. Dette resulterte i funn som jeg mener bekrefter hvordan og hvorfor husflidaktivitetene endret seg, på tross av ulikheter innad i amtene. Dette viser til en periode preget av endringsprosesser som påvirket store deler av landet, som da hadde en innvirkning på den økonomiske siden av husflidens produksjon og aktivitet.

I kapittel 4 utforsket jeg hvilken betydning institusjonaliseringsprosesser i Norge hadde på forståelsen av husflidbegrepet i perioden 1850-1914. Dette gjorde jeg ved å videre dele kapittelet inn i institusjoner knyttet til utdanning, foreningsliv og utstillinger. Jeg undersøkte utviklingen av husflidutdanning og foreningsveksten som tiltok fra midten av 1800-tallet. Dette gav en breiere forståelse av husflidsforeninger og hvordan de hadde en innvirkning på husflidutstillinger og -utdanning.

Ved å utforske jubileumsutstillingen på Frogner fra 1914, som også er hvor oppgavens tidsavgrensning ender, fikk jeg en mulighet til å kartlegge oppgavens *endepunkt* for husflidens utvikling. Utviklingen som jeg har fulgt fra 1850 avsluttes dermed her, med en utstilling som gir et klart bilde av hvordan den ble betraktet i øynene til sentrale meningsdannere i 1914. Utstillingen fungerer dermed som en slags finale for min oppgave.

5.2 Den kulturelle diskursen

Som allerede nevnt var perioden fra midten av 1800-tallet til begynnelsen av 1900-tallet en periode med sterke endringsprosesser. Endringsprosessene berørte sentrale fenomener som økonomi, kultur, utdanning og foreningsliv. Disse sentrale fenomenene påvirket den generelle befolkningen og endringer innen dem skapte således reaksjoner. Samtidens reaksjoner var dermed å vise sin misnøye eller mening gjennom mediet, aviser. Avisenes leserinnlegg ble til

et område hvor enkelt personer eller grupper kunne formulere og anføre meningene sine om *samfunnskritiske problemer*. Det ble dermed lagt et grunnlag for en samfunnsvid debatt og diskurs som tematiserte de store endringene som samfunnet gjennomgikk. Norges elite, fra midten av 1800-tallet, var svært preget av et ønsket om å være eller skape en egen nasjon, med en fremtredende nasjonalidentitet. Dette kommer frem gjennom flere nasjonale identitetsprosjekter som for eksempel Hulda Garborgs bunadsarbeid, Gudleiv Bøs naturnasjonalisme, eller Arne Garborgs bygde- og kulturnasjonalisme. Dette arbeidet var rettet mot et ønske om å skape en norsk kultur og nasjonalidentitet. I praksis betydde dette at kulturhistorikere arbeidet aktivt for å skape en felles nasjonal kultur og identitet som hovedsakelig ikke var gjenkjennelig for alle. Likevel var det et ønske i det norske folket for en kulturellvekkelse, som muliggjorde hele identitetsarbeidet. Behovet for en nasjonalidentitet strakk seg langt, og ifølge Gellners nasjonalismeteorologi var det viktig for en nasjon å ha en iboende kultur og nasjonalidentitet, som skulle ha bakgrunn i en lang fortid. Samtidig som det også måtte dannes et inntrykk av et felleskap på bakgrunn av den nasjonale identitetsarbeid, slik som Andersons nasjonalismeteorologi omhandlet. Dette var spesielt viktig for Norge på midten av 1800-tallet da nasjonen stod i et veiskille mellom dansk og svensk unionsoppløsning, og ønsket om en egen norsk identitet, kultur og nasjon var viktig.

Det å legitimere en norsk nasjon og nasjonalidentitet ble dermed et fremtredende ønske for både eliten og allmuen. Et vanlig virkemiddel i denne prosessen er å se langt tilbake i en nasjons historie, for å danne et grunnlag som skal være vanskelig å undergrave. Det er kjent at dette ofte resulterer i ulike «skapelsesmyter». I Norge resulterte dette arbeidet i nasjonalromantikken, hvor folkesjel og kultur ble viktige faktorer. Innenfor dette fenomenet ble nemlig bondekulturen, spesielt odelsbonden, et fremtredende symbol på «det norske». Denne vinklingen skulle betegne den ekte nordmannen, som igjen skulle være bildet av den norske kulturen og identiteten. Det var dermed etablert at den norske bonden skulle fungere som den nye representasjonen av den norske kulturen og identiteten. Likevel manglet de en materiell kulturarv. Husfliden, som var preget av gammelnorske tradisjoner, samt var utbredt på bygdene og hos bøndene, ble svært raskt et tegn på den norske materielle kulturarven.

Gjennom den moderate *Den 17de mai*, liberale *Aftenbladet* og nasjonalistiske *Folkevennen* har jeg identifisert hvordan husfliden, som materiell kulturarv, allerede hadde fått innpass i den kulturelle diskursen. Gjennom avisinnleggene kommer det et tydelig narrativ frem, hvor husfliden, som har vært i nedgang, må prioriteres og anvendes. Samtidig skulle det også produseres og kjøpes mer norskproduserte varer. Dette sammenfaller med samtidens

identitetsarbeid, hvor målet var å dyrke frem en interesse og nysgjerrighet rundt den skapte kulturarven.

Ifølge leserinnleggene fra *Den 17de mai*, identifiseres det et aktivt arbeid med å begrunne husflid som en viktig del av den norske kulturarven. Leserinnleggene har verken en positivt eller en negativ tone. De er heller preget av de personlige følelsene til den enkelte forfatter, noe som gir uttrykk for samtidens holdninger. Gjennom det å kunne se de personlige holdningene som kommer frem gjennom diskursen, ser man også et tydelig bilde av en husflid som blir framhevet for å representere den materielle kulturarven i Norge. Man ser hvordan «det norske» og de norske varene skulle trumfe utenlandske, og hvordan dette igjen fører til en større kulturell tyngde som ble tillagt husfliden.

Aftenbladet så på husfliden som en viktig del av Norges mål om selvstendighet, og var generelt positiv til husfliden som fenomen. Den gjennomgående holdningen reflekterer et ønske om å ha en mer selvstendig økonomi, og dermed drive husfliden mer driftseffektivt og lønnsomt. Husfliden blir gjennom *Aftenbladet* fremmet som noe kulturelt, men hovedsakelig økonomisk, viktig, og må prioriteres i en ny grad – slik at husflidens økonomiske og kulturelle sider kan bevares best mulig. Produksjonen av norske varer blir dermed viktig, men hovedsakelig for å opparbeide et godt økonomisk grunnlag og inntektsmulighet. Det kulturelle kommer dermed gradvis mer i bakgrunnen. Samtidig blir det kulturelle og estetiske satt søkelys på gjennom det gjentagende fokuset på utstilling, og husflidens estetikk. Det finner dermed et nokså tydelig skille mellom nyttehusflid og luksushusflid i *Aftenbladet*.

Folkevennen kobler husfliden opp mot hamskiftet og de økonomiske endringene som fulgte med. Det ble dermed mindre behov for å produsere et bredt utvalg nyttehusflid i hjemmene, da økte inntekter førte til en befolkning som heller kunne kjøpe redskaper. Dette førte også til en mer spesialisert husflid, hvor bondebefolkningen begynte å produsere mer bevisst og mindre bredt. Dette førte til noe jeg har valgt å kalle en kvalitets- eller spesialiseringsrevolusjon, hvor en del av befolkningen begynte å produsere en mindre artikkelskare, ofte for salg. Dette økte kvaliteten på den generelle husfliden, men endret betydningen av den tradisjonelle nyttehusfliden.

Det kommer også frem i *Folkevennen* at den generelle konsensusen var at den tradisjonelle husfliden hadde gått bort, noe Eilert Sundt tillegger bøndenes latskap. Det at bøndene var late er en overdrivelse. Dette er noe som kommer tydelig frem gjennom amtmannsberetningene i kapittel 3. Amtmannsberetningene viser hvordan bøndenes behov for nyttehusflid forsvant ved økt effektivisering av jordbruket, som var et resultat av økt utdanning – som fremstilt i kapittel 4. På tross av den forfallende nyttehusflidproduksjonen ble bøndene

tildelt et «bevaringskrav» over husfliden, av de øvre samfunnssjiktene, som gjenspeiler behovet for en markant materiell kulturarv. Ideen var at den norske identitet var bygget på strevsomhet og hardt arbeid, og det å utnytte all tid og alle ting var fremtredende i den nye identitetens tankegangen. Dette førte til en holdning blant deler av samfunnseliten, hvor bondebefolkningen ble forventet å bevare den norske kulturarven. Sundt ønsket å legge til grunn et ønske om å bevare husfliden og dens urnorske røtter. Sundt mente det var verdt å ivareta husfliden, og tillegger den en stolthet som vi kan se i ønsket om å etablere husfliden som en viktig del av den norske materielle kulturarven.

Husfliden ble dermed et sentralt element i den kulturelle diskursen som fant sted i perioden. Husfliden skulle fungere som et symbol for norskdom og norsk identitet i en periode hvor dette var viktig for å bygge opp en nasjonal identitet. Dette forklarer hvorfor, men også hvordan, husfliden ble en så stor del av den nasjonale diskursen. Da det var viktig å formulere hva en nordmann var og hva det ville si for å skape et nasjonalt samhold. Gjennom teoriene til Anderson og Gellner får man et innblikk i viktigheten av å skape en nasjonal identitet, og at dette ikke er noe som skjer av seg selv. Som nordmann i dag er det lett å tro på at den norske nasjonale identitet, med den norske odelsbonden og husflid som sentrale faktorer, har oppstått av seg selv som da dette var viktige deler av den norske kulturen. men det er også tydelig å se at dette er sider som har blitt formet og fremhevet av historiske aktører i denne perioden

Samtidig førte økonomiske endringsprosesser i perioden til at den generelle husflidproduksjonen minsket, selv om samfunnets interesse blomstret. Dette kan forklares med bakgrunn i den økonomiske fremgangen, men også ved husflidskolenes innsnevring av utdanningsmateriale. Dette betydde i praksis at en vid kulturell tradisjon ble gjort unødvendig gjennom bedre landsbruksmetoder, samt ble den mer generell og livløs ved innføringen av husflid metodikk og lærebøker. Husfliden hadde dermed mistet mye av sin opprinnelige nyttehusflid-form, noe som svekket den på landsbasis. Likevel var interessen for husflidsprodukter, som et kulturelt fenomen, viktig for identitetsarbeidet. Denne interessen kan man se gjennom både *Den 17de mai* og *Folkevennen*.

Husfliden inngikk dermed i en kulturell diskurs knyttet til norskdom og nasjonalidentitet. Diskursen omhandlet blant annet hva den norske identiteten skulle være, hvordan den skulle se ut og hvem som skulle representere den. En romantisert versjon av den norske odelsbonden ble tildelt rollen som den historiske aktøren som skulle representerte det urnorske. Dermed falt den nasjonale kulturinteressen rundt den generelle bondekulturen og husfliden som fenomen ble deretter sett på som den materielle kulturarven. Husfliden skulle da samspille med den symbolske odelsbonden, og dermed representere to viktige sider av den

norske kulturarven. Diskursen foregikk hovedsakelig gjennom leserinnlegg og avisinnlegg i aviser og tidsskrifter. Dette førte til en samfunnsvid debatt, med innspill fra ulike grupper og mennesker. Diskursen omhandlende betydningen av husfliden beholdt en kulturell tråd, samtidig som man kan se endringer begrepet gjennomgikk på bakgrunn av den samtidige diskursen. Begrepet ble altså gjennom den kulturelle diskursen et symbol på norsk materiell kulturarv, verdier begrepet ikke hadde inneholdt tidligere.

5.3 Den økonomiske moderniseringsprosessen

Den økonomiske siden av oppgaven har hatt som mål å kartlegge hvordan husflidaktiviteter ble påvirket av økonomiske moderniseringsprosesser mellom midten av 1800-tallet og starten av 1900-tallet. Amtmannsberetningene var en svært god kilde på nettopp dette. Selv om beretningene hadde en varierende sammenfatting, da de ble forfatta av ulike amtmenn over en lengre periode, inneholder de likevel et godt dekkende kildemateriale. Amtmannsberetningene dokumenterer også viktige sider av de økonomiske moderniseringsprosessene, som var med på å forklare hvordan husflidaktiviteter ble endret og påvirket i perioden mellom 1850-1914.

Hver amtmannsberetning berettet om små endringer fra år til år, likevel var det store forskjeller mellom amtmannsberetningen fra 1851-1855 og 1911-1915. Dette er mest sannsynlig begrunnet i husflidens manglende kildemateriale fra samtiden. Amtmennene hadde lite innsyn i inntekter og generell husflidproduksjon, noe som resulterte i mer antagelser enn rene faktaopplysninger. Det å da kartlegge husflidens økonomiske endringer over en lang periode var mest sannsynlig utfordrende, og ble formoderlig et offer av antagelser og *gjetting*. Likevel kan man finne tydelige tegn til endringer innen husfliden, ved å sammenligne dem med endringene i jordbruket.

De økonomiske moderniseringsprosessene som fant sted, var blant annet koblet til den industriøse revolusjonen som var virkende i perioden. Dette var, ifølge de Vries, en mer reel representasjon av de økonomiske og *industrielle* fremskrittene i perioden. Som i praksis betydde en tregere utvikling, fremfor en rask og altomfattende revolusjon i produksjon og økonomi. Den industriøse revolusjonen omfavner også endringene i jordbruket, som innføringen av plog og harve, som *revolusjonerte* og effektiviserte jordbruket. Nye jordbruksredskaper ble allmenne i perioden og gjorde det lettere for den gjennomsnittlige bonden å produsere effektivt og langvarig. Selv om jeg kommer tilbake til det senere, er betydningen av jordbruks- og landbruksskoler ikke til å unngå i denne settingen. Betydningen av at den allmenne bonden ble skolert, og dermed lærte å utnytte jorda og landskapet bedre,

førte til en lagt mer effektiv drift med bedre inntekter. Denne overgangen innkapsler hva Krokann har kalt *Det Store Hamskiftet*. Selv om det er mye diskusjon rundt denne beskrivelsen og periodiseringen, er det likevel en god forklaring på periodens moderniseringsprosesser, og hvordan dette har ført til en endring i husflidaktivitetene.

Søndre Bergenhus amt og Hedemarken amts husflidaktiviteter ble kartlagt gjennom informasjon fra amtmannsberetningen. Dette resulterte i et innsyn i samtidens begrunnelser og identifisering av de enkelte amtens endringer. Dette har resultert i funn som kan bekrefte en endring i husflidaktivitetene, men også i husflidsbegrepet. Spørsmålet jeg stilte i kapittel 3 omhandlet hvordan de økonomiske moderniseringsprosessene påvirket husflidaktivitetene, noe man kan se tydelige preg av i kildematerialet. Som nevnt tidligere var denne perioden i en overgang påvirket av hva De Vries kaller en industriøs revolusjon. Endringene som hadde gått forholdsvis sporadisk og sakte, men begynte å bli raske og gjennomgripende rundt midten av 1800-tallet.²⁰⁰ Dette betydde at tradisjonelle måter å håndtere og bearbeide husflidaktiviteter ble påvirket og endret deretter. Dette kan man se gjennom hvordan flere av bøndene begynte å tjene mer på for eksempel fabrikkarbeid fremfor husflidsarbeid, eller prioriterte selve gårdsdriften. Slike endringer førte til at det tradisjonelle samfunnet opplevde en generell endring, som også påvirket husfliden og de allmenne husflidaktivitetene.

Amtene Søndre Bergenhus og Hedemarken opplevde endringene i ulik tid og fart. Områdene bestod av svært ulik geografi og demografi, som resulterte i ulike forhold. Dette gjorde det svært vanskelig for befolkningen i de ulike amtene å prestere likt. Det var blant annet en langt større forbedring i jordbruket i Hedemarken amt, enn i Søndre Bergenhus amt. Da Søndre Bergenhus bestod av et hovedsakelig kupert kystlandskap, med mye myr. Dette betydde at det var mer utfordrende for en vestlandsbonde å leve kun av jordbruket, enn det var for en østlandsbonde. Østlandet bestod i større grad av flat mark og gode dyrkingsforhold. Dette i seg selv forklarer amtens forskjell, også hvorfor husfliden vedvarte i større grad i Søndre Bergenhus amt enn den gjorde i Hedemarken, hvor det var lettere å leve av jordbruket. Kystbøndene hadde lenge vært både fiskerbønder og skogsbønder, samt drev de med husflid for å dekke deres andre nyttebehov. Dette fenomenet var langt ifra uhørt på Østlandet, men mindre vanlig enn på Vestlandet. Dette forklarer hvorfor husfliden fikk en større og mer markant beskrivelse i amtmannsberetningene fra Søndre Bergenhus amt, men også hvorfor det er forståelig at produksjonen fortsatte i større grad der, uten å bli fabrikkert.

---

²⁰⁰ Krokann 1982: 123.

Det skjedde nemlig mange ulike endringer i husfliden, som spesialisering, fabrikkproduksjon og en stadig større industrialisering. Likevel ble dette «egne» kategorier i amtmannsberetningene, og aktiviteter som tidligere hadde blitt kategorisert som husflid ble heller kategorisert som for eksempel fabrikkarbeid. Gjennom slike funn kan man påstå at husfliden dermed har endret seg, likevel var ikke den tradisjonelle husfliden forsvunnet, den hadde bare fått en ny utstikker, som gradvis kuttet kontakt. Dette betydde at husfliden ikke var i direkte endring, men at avstikkerne tok deler av husflidproduksjonen og omgjorde det til noe nytt. Husfliden bevarte dermed sin originale form som nytteproduksjon, men gjennom opprettelsen av fabrikker og industrier forsvant behovet for hjemmeproduksjonen stadig bort. Dette betyr at husfliden endret seg indirekte med bakgrunn i fabrikk- og industriproduksjon, men ikke direkte.

Husfliden ble dermed påvirket av de økonomiske endringsprosessene som fant sted fra midten av 1800-tallet til inn på 1900-tallet, ved at deler av husfliden tok på seg nye former. De økonomiske endringsprosessene fungerte dermed som drivkrefter for fabrikk- og industriproduksjon. En av de viktigste husflidaktivitetene, hjemmeproduksjon, ble dermed mindre vanlig – men det forsvant ikke. Som nevnt over var husflidproduksjonen i Søndre Bergenhus amt lang mer utbredt enn i Hedemarken amt. Dette betydde at selv om husflidproduksjonen var i nedgang og hadde blitt påvirket av endringsprosessene, forsvant den ikke. Husfliden var levende, og som begrep var den ikke direkte påvirket av endringsprosessene. Men ved en indirekte påvirkning, ble begrepets originale innhold svekket, noe jeg kommer tilbake til.

5.4 Institusjonalisering

Den siste delen av oppgaven hadde som mål å identifisere hvilken betydning institusjonalisering hadde på forståelsen av husflidbegrepet i perioden 1850-1914. Jeg begynte med å undersøke betydningen av husflid-, håndarbeid- og jordbruksskoler, hvor husflidskoler fikk mest fokus. Videre utforsket jeg den store foreningsbølga som traff Norge på midten av 1800-tallet, som var begynnelsen for dannelsen av husflidsforeningene og -lagene. Og til slutt så jeg på jubileumsutstillingen fra 1914, som gir en slutning på hva som ble sett på, eller prioritert som husflid så sent som på 1910-tallet. Ved hjelp av de tre viklingene har jeg forsøkt å identifisere betydningen institusjonaliseringen hadde på husflidbegrepet i perioden.

Ved innføringen av allmennskolene og deretter de ulike håndarbeidsskolene blir det tydelig at store endringer var i gang i samfunnet. Denne perioden gjennomgikk mange

moderniseringsprosesser samtidig, som resulterte i et behov for skoling og utdanning. Dette var som følge av et behov for en spesialisering, da husflidens hjemmeproduksjon var på vei ut – og ulike nye arbeidsgrupper ble erstatningen. Da jordbruksdriften ble mer effektive ved hjelp av nye metoder og maskiner, minsket nemlig behovet for kvinnelige arbeidere, samt andre sesongarbeidere. Dette førte til et behov for nye yrkesgrupper, som tidligere hadde vært nødvendige gårdsarbeidere. Det var mange gårdsarbeidere som hovedsakelig var ansatt til sesongarbeid, da dette behovet forsvant utvandret en stor prosentdel fra bygdene, og skapte en ny arbeidsgruppe i byene. Tidligere hadde det for eksempel vært vanlig for en familie å sy sine egne klær, men ved endringene i jordbruket ble den tradisjonelle husfliden overflødig, og det ble vanligere å benytte nye yrkesgrupper – som syersken eller skreddere.

Mot midten av 1800-tallet ble statlige aktører involvert i husflidskolenes læreplan og den generelle driften. Dette førte til en viktig metodisk tilnærming til faget, som tidligere hadde vært preget av en mengde praktisk arbeid. Ved innføringen av husflidmetodikken ble husfliden stadig mer generalisert og nedarvede tradisjoner ble glemt. Dette førte til en minkende mengde husflidsprodukter, som var mindre representativ for den rike tradisjonen det en gang hadde vært. Likevel fortsatte undervisningen på den samme metodiske måten. Dette var den nye normen for husflid- og håndarbeidsutdanning. Undervisningen foregikk ikke i hjemmene lenger, og var hovedsakelig teoretiske, i motsetning til den tidligere praktiske tilnærmingen. Dette betydde at husflidens tradisjonelle tilnærming var endret, og hadde blitt til noe nytt.

Opplæringen forble metodisk i undervisningen, og det nye målet med husfliden var å dyktiggjøre ungdommen for å gjøre dem selvhjulpne. Dette er i tråd med den tradisjonelle førmoderne nyttehusfliden, som fokuserte på nytte og selvberging. Men likevel skimtes det en endring i begrepet, da denne formen for selvhjelp var mer koblet til økonomiskproduksjon, istedenfor nyttig driftsproduksjon. Med dette mener jeg at den nye formen for nytteproduksjon hadde et grunnleggende mål om å hjelpe ungdommen til å tjene penger, mens den gamle nyttehusfliden hadde som mål å for eksempel drifte gården og kle familien, og kanskje vedsiden av, tjene penger.

Selv om husflidopplæringen nå hovedsakelig foregikk på skolebenken, og var blitt mer metodisk, bevarte den likevel nytteaspektet. Og ved en skikkelig metodisk utdanning, ble også kvaliteten høyere. Husflidsproduktene ble bedre, men på generell basis ble artikkelskaren mindre. Dette betydde at den nye opplæringsmetoden hadde både fordeler og ulemper. Dette var også frykten til Henrik Grosch. Grosch ønsket å bevare den tradisjonelle og kulturelle husfliden, og fungerte dermed som en motpol av den metodiske husflidutdanningen. Marie Rosings arbeid var rettet mot å etablere en allmenn husflidutdanning, slik at kvaliteten kunne

forbedres, men også slik at alle elever kunne gå ut av skolen med den samme utdanningen – uansett hvor i landet de var utdannet.

Det er i denne perioden og konteksten man virkelig ser tegn på en splittelse mellom luksus- eller hobbyhusflid og nyttehusflid. Den tradisjonelle nyttehusfliden hadde gått fra å omhandle produksjonen av dagligdagse nytteredsaker, til å bli en mer moderne «ny» husflid. Denne «nye» husfliden innkapslet den moderne «utdannings husfliden», som ble stadig mer markant ved det minskende behovet for den tradisjonelle nyttehusfliden. På bakgrunn av en mer økonomisk trygg befolkning, som nå hadde mer fritid en før, hadde de nå tid til å produsere husflid som en hobby, fremfor nytte. Dette betydde at hobby- og luksushusflid fikk vokse frem, som en egen husflidforgreining. Hobbyhusfliden innebar en mer avslappet og estetisk tilnærming til produksjonen. Denne formen for husflid var også ofte hjemmelært, noe som resulterte i en videre produksjon med en større bevaring av husflidstradisjoner. I praksis betydde dette at gjennom hobbyhusfliden ble flere lokale husflidstradisjoner bevart, noe som hadde vært minkende gjennom husflidmetodikken. Luksus- og hobbyhusflidens vekst faller dermed under foreningsbølga på midten av 1800-tallet, som muliggjorde og spredte den estetiske forgreiningen.

Foreningsbølga ble mulig gjennom en rekke lovendringer som åpnet foreninger for den allmenne befolkningen, og dermed stiftelsen av husflidsforeningene og -lagene. Den ble også gjort mulig ved den generelle økonomiske veksten, samt andre utbryter faktorer som hadde endret de gamle bygdeforholdene. Den generelle befolkningen strakk seg dermed utenfor de gamle bygdesamfunnene og samlet seg på nye grunnlag. Noen av disse grunnlagene var arbeid, interesser og politikk. Dette var en måte som samlet befolkningen på en ny måte, og ga dem en ny stemme. Denne nye formen for samling spredtes dermed fort og vidt i det norske samfunnet, som tidligere hadde vært begrenset av bygdetun og familiefellesskap.

Interessen for foreningslivet fortsatte å vokse, og utover 1800-tallet var det spesielt foreninger for særinteresser som ble stiftet. Det var i denne perioden husflidslagene og -foreningene vokste frem. De besto av mange lokallag spredt rundt omkring i landet, og sto bak en rekke kurser. Disse kursene fungerte i begynnelsen som en slags husflid «skole», hvor målet om selvhjelp, igjen, var fremtredende. Dette forklarer den videre veksten av husflidskoler og kurser, som kan knyttes tilbake til husflidslagene. Gjennom husflidsforeningene og -lagene, som var spredt rundt i hele landet, ble det bevart en rekke husflidstradisjoner og -verdier. Målet deres var hovedsakelig å bevare norsk materiell kulturarv, som dermed resulterte i et fokus på å bevare den norske bondekulturen. Husflidslagene bevarte dermed skikker og fremstillinger som passet inn i den allerede skapte norske kulturarven.

En annen måte å bevare den norske kulturarven på var gjennom ulike utstillinger. Interessen for den norske kulturarven hadde vokst frem gjennom nasjonalitets- og kulturarvsarbeidet som ble gjennomført på midten av 1800-tallet. Den norske kulturen og nasjonalarven ble gjort om til en salgsvare, som skulle representere hva «det norske» var. Dette ble et viktig poeng ved *Norges Jubileumsutstilling Kristiania 1914*. Ved jubileumsutstillingen ble det grunnleggende å vise frem den norske kulturen, da utstillingen skulle fungere som en feiring over Norges utvikling og resultat av 100 år med politisk frihet.²⁰¹ Forståelig nok ble dette en viktig markering av norsk kultur og tradisjon. Museene hadde lenge fungert som et hvelv for husflidens tradisjoner, og på grunn av husflidsforeningene hadde det virkelig blitt mulig å bygge samlinger rundt de ulike husflidstradisjonene. Gjennom husflidsforeningenes hadde det også blitt vekt en interesse for å vise frem den norske husflidproduksjonen, en interesse man kan tydelig se gjennom jubileumsutstillingen i 1914.

Norges Jubileumsutstilling Kristiania 1914 var Norges første utstilling av dette omfanget. Det var dermed svært viktig å velge utstillingsobjekter som representerte den norske kulturarven best mulig. Dette ble gjort over flere år, hvor målet var å samle mange ulike former for husflid, som skulle representere den norske kulturarven og den nasjonale identiteten som var knyttet til bondekultur og husflid. Ved *Katalog over utstillere i de permanente avdelinger paa Frogner* kan man dermed se resultatene av denne innsamlingen av husflidsprodukter. Dette skulle fungerer dermed som en god oversikt over hvilken husflid som ble kategorisert «norsk kulturarv». Både nyttehusflid og luksus- og hobbyhusflid ble utstilt, men det var et klart overtall av den mer estetiske hobbyhusfliden. Dette er ikke et spesielt overraskende funn, men det reflekterer befolkningens minkende behov for nyttehusflid, samt utdanningsperspektivet – som prioriterte visse former for husflid.

Det også viktig å nevne at hobby- og luksushusflid hovedsakelig besto av kvinnelig produksjon. Det er nemlig et tydelig skille mellom hvilken husflid kvinner og menn bedrev. Menn produserte hovedsakelig nyttehusflid, en form for husflid som var i nedgang. Mens kvinner produserte hovedsakelig en mer estetisk «unyttig» husflid, som dekket 74% av utstillere fra jubileumsutstillingen i 1914. Dette viser til en husflid som har hatt et tydelig skifte og skille. Resultatet av dette skille kommer jeg nærmere inn på under «kjønnspektiv». Skiftet derimot identifiserer hvilken betydning institusjonaliseringen hadde på husflidbegrepet. De store endringene som fulgte med økt utdanning og foreningsvekst endret betydningen av hva man tidligere hadde tillagt husfliden, både som begrep og som fenomen. Men på grunn av

---

²⁰¹ Ytreberg 2014: 9f.

institusjonaliseringen ble det tradisjonelle førmoderne husflidbegrepet vridd til å bli en mer moderne form av begrepet. Nytte- og luksushusflid var ikke lenger like splittet eller forskjellig. Nyttehusfliden besto nå av en selvbergingshusflid som hadde økonomiske mål, en ny form man omtrent kan kalle håndarbeid. Mens luksushusfliden hadde formet seg til å bli svært kulturell, slik at den lignet mer på hobbyproduksjon.

5.5 Begrepets endring

Begrepet gjennomgikk mange ulike endringer i perioden mellom 1850-1914. Det var flere ulike faktorer som påvirket denne endringen, og der er nettopp disse årsakene jeg har sett på i denne oppgaven. Mange av endringene skjedde rundt samme tid, og kan derfor være litt vanskelig å skille fra hverandre. Det har derfor vært en utfordring å kartlegge alle påvirkningskreftene bak endringer i husflidbegrepet. Det har også vært mange tydelige funn som gjorde det enklere å kartlegge og identifisere hendelsesforløpet.

Ettersom husfliden som fenomen gjennomgikk endringer med bakgrunn i kulturelle, økonomiske og institusjonelle faktorer, ble også innholdet av selve begrepet endret. Dette kan virke som en selvfølge. Likevel er det slik at begrepet brukes i dag, og oppfattes tilsynelatende uforandret. Begrepet har beholdt en sentral rolle i over 150 år, og har gjennomgått en rekke sosiale endringer. Det er selvsagt ikke et nytt fenomen, at et begrep forandres med tiden. Men siden husflid har fått en så stor kulturell rolle i Norge, vekker det en enda større interesse for å forstå husflidens begrepsendring og hvordan den fant sted.

I oppgaven valgte jeg å begynne med å utforske den kulturelle endringen av begrepet husflid. Her er det en tydelig diskurs som omhandler den nasjonale kulturarven. Husfliden blir i denne settingen tildelt betydningen av å være en sentral del av den norske materielle kulturarven. Dette satt i gang en rekke utfall som resulterte i en betydelig endring i husflidbegrepet. Begrepet ble plassert i en ny kontekst, hvor betydningen ble hevet til et nytt plan. Før kulturarvsarbeidet startet hadde husfliden vært av en mindre betydning. Den hadde vært til for nytte og behov, ikke for kulturell nytelse eller behag.

Ved å undersøke påvirkningen den økonomisk modernisering hadde på begrepet må vi fokusere på jordbruket, og endringene som fulgte. I praksis skjedde det mange endringer i denne perioden i jordbruket mellom 1850-1914 – bedre jordbruksutdanning, felleskap utenfor bygd og familie og bedre økonomi og jordbruksmaskiner. Alt dette rokket med den tradisjonelle bondefamilien, og dermed også husflidproduksjonen. Husfliden var nemlig ikke like nødvendig, på grunn av økt fritid og bedre økonomi, som gjorde det mulig for

bondebefolkningen å kjøpe eventuelle redskaper de tidligere hadde produsert selv. Dette er en tydelig endring i begrepet, som mister mye av sitt originale innhold, ved amputeringen av nytte siden av husfliden.

Vi kan se at økt utdanning innen husflid og jordbruk resulterte i at den førmoderne nyttehusfliden skled over til å bli det vi i dag kjenner som håndverk. Håndverket var mer spesifisert enn nyttehusfliden hadde vært, men nytteaspektet levde videre. Dette betydde at husfliden mistet et grunnleggende element, i moderniseringen, som levde videre i en ny form. Ellers ble begrepet videre endret av husflidsforeningenes etablering, som fortsatte den nye innkapslingen av begrepet. Dette la til grunn at husfliden ikke omhandlet den klassiske førmoderne nyttehusfliden lenger. Imidlertid ble den moderne luksushusfliden videre befestet gjennom foreningenes vekst.

Begrepets endring nådde dermed sin foreløpige «ende» ved jubileumsutstillingen i 1914. Her ble det tydelig hva som defineres som husflid på 1910-tallet. Det er blant annet et tydelig preg av kvinnelighusflid, samt et hobby- og/eller estetiskpreg over utstillingsobjektene. Begrepet husflid har dermed endt opp som et mer moderne begrep som innkapsler tradisjonelle, kulturelle og estetiske karakteristikk. Den originale nytteverdien og allsidigheten hadde følgelig forsvunnet ut fra det husflidbegrepet som ble benyttet i jubileumsutstillingen i 1914, og det begrepet man anvender i dag. Husflidbegrepet mistet da i stor grad nytteaspektet, mens luksusaspektene ble avlet frem, gjennom utstilling, utdanning, og det kulturelle kulturarvsarbeidet.

5.6 Kjønnsperspektivet

Samlet sett har kjønnsperspektivet i oppgaven vært viktig i møte med husflidbegrepet. Det å møte problemstillingen gjennom et markant og tydelig kjønnsperspektiv, og å ikke la seg «overtale» av et ofte kjønna kildemateriale, har beriket både oppgaven og funnene. Kjønnsperspektivet har på den måten vært grunnleggende for å kunne forstå endringer innen husflidbegrepet, gjennom utdanning, kultur og økonomi.

Ved en gjennomgang av kildematerialet er det tydelig å se at begrepet husflid har vært et kjønnsnøytralt begrep i lang tid. Selv om begrepet i seg selv hadde en indre inndeling, hvor visse husflidaktiviteter *tilhørte* det ene eller det andre kjønn, var det likevel et overordnet kjønnsnøytralt begrep. Både kvinner og menn drev aktivt med husflid og selv om det var ulik husflid var den likevel viktig og godt etablert innenfor hvert kjønn. Kvinnelig- og mannligushusflid som kategorier var selvsagt ikke fullstendig låst til hvert kjønn – likevel viser

utstillingsprotokollen at kategoriene var relativt kjønnsfordelt. Kvinner drev oftere med f.eks. tekstilarbeid, mens mennene drev hovedsakelig med metall- og trearbeid. Dette skillet har vært viktig i forståelsen av hvordan begrepet faller inn under et kjønnsperspektiv. Mennenes husflidsarbeid ble stadig mer spesialisert og ble til hva vi i dag kaller for håndverk. Kvinnenes husflid ble derimot i større grad institusjonalisert, samtidig som den utviklet seg til å bli en større hobbyvirksomhet – ofte i form av strikking eller veving. Dette er et viktig skille for begrepets kjønnsperspektiv, da vi ikke mister synet av noen av kjønnene, men heller kartlegger i hvilken retning begrepet bevegde seg – uavhengig av kjønn.

Funnene viser til et klart kjønna skille i begrepet. Dette identifiserer en endring som følger de ovennevnte moderniseringsprosessene i samfunnet. Samtidig viser det også til et indre sosialt skille som har komt til syne på bakgrunn av kjønnsroller, som igjen reflekterer endringsprosessene i tidsperioden 1850-1914. Begrepet har dermed et skille i både behov og nytte, men også i kjønnsroller og -perspektiver. Den moderne husfliden fikk et større preg av en *kvinnelig* luksushusflid, som endret seg til å bli en mer hobbyhusflid, preget av estetikk. I dag er husflid kjent som noe som innebærer håndarbeid og ofte tekstiler. I denne beskrivelsen forsvinner stort sett den mannlige husfliden mer enn oftere. Dette har bakgrunn i at den mannlige husfliden har som vane å bli sett på som håndverk istedenfor husflid. Prosessen husfliden gjennomgikk, med spesialisering og skolering, utgjorde et klart skille som avskjærte den mannlige husfliden fra begrepet husflid. Resultatet ble et nytt begrep og fenomen som inneholdt store deler av den tradisjonelle nyttehusfliden, men i ny ham. Dette forklarer hvorfor begrepet husflid forla den mer mannlige siden.

Husfliden har hatt en stor endring over lang tid. Derfor er det viktig å etablere et tydelig perspektiv som kartlegger og poengterer forskjellen og endringene som har skjedd, for at begrepet kunne gjennomgå så store endringer. Endrings- og moderniseringsprosessene forklarer den *manglende* mannlige husfliden i vår egen samtid. Funnene viser derimot at den ikke er *manglende*, men at den har fått en ny identitet. Håndverk i tre, metall eller horn blir sjeldent definert som husflid i våre tider. Husflid skal være noe kulturelt, noe estetisk, pent å se på, og disse verdiene tillegger man ofte ikke håndverk. Likevel har både håndverk og håndarbeid tilhørt under husflid «paraplyen», til tross for at det er utfordrende å ikke observere håndverk og håndarbeid som selvstendige begreper. Det er derfor viktig å kartlegge husflidbegrepet i et kjønnsperspektiv som anerkjenner den innvendige kjønna splittelsen.

5.7 Avsluttende konklusjon

I Norge ble den moderne husfliden etablert i perioden 1850-1914. Kortfattet ble det moderne begrepet etablert på bakgrunn av moderniseringen som fant sted i samfunnet. Det var spesielt innen den norske kulturen, økonomien og institusjonaliseringen at man tydelig kunne se moderniseringsprosesser som påvirket det øvrige samfunnet. Korrelasjonen i moderniseringen førte til en fortgang i prosessen, som videre betydde at tidligere sporadiske og langsomme endringer ble raske og gjennomgripende. Dette betydde også at husflidbegrepet sto ovenfor et samfunn i både endring og modernisering, som er med på å forklare overgangen fra et førmoderne til et moderne begrep. Det at de ovennevnte samfunnsprosessene fant sted i samme periode var grunnleggende for at husfliden kunne moderniseres slik som den gjorde. De gjennomgripende endringene ble altså påvirket av hverandre, som videre muliggjorde moderniseringen.

Gjennomgående i oppgaven har jeg kartlagt ulike forekomster og samfunnsenheter som har påvirket husfliden som fenomen og begrep. Da har jeg sett at husfliden har gjennomgått endringer på flere plan. Samtidig har jeg også sett at den tradisjonelle nyttehusfliden, som var mest utbredt i første halvdel av 1800-tallet, ble utfaset av samfunnets modernisering. Dette hadde bakgrunn i flere viktige faktorer, men endringene innen bondebefolkningen og gårdsdriften var en av de største påvirkningskreftene for husflidens begrepsendring. Imidlertid er det også viktig å fastslå at endringene også ble muliggjort ved å legge til grunn moderniseringen innen utdanning, nasjonalkultur og foreninger, fant sted i den samme perioden. Likevel vil jeg argumentere for at endringene i jordbruket, som inkluderer økt utdanning, hadde størst påvirkning på utviklingen av det moderne husflid begrepet.

Den generelle økonomiske situasjonen til befolkningen var stigende, noe som samsvarer med Inge Krokanns Hamskifte teori. Dette var i stor grad på bakgrunn av den økende utdanningen, som skapte mulighet for driften av et mer effektivt jordbruk. Samtidig var samtiden også preget av en rekke moderniseringer i kommunikasjonene og nye oppfinnelser. Dette resulterte i en bondebefolkning som kunne drive mer effektivt på bakgrunn av økt utdanning, nye jordbruksredskaper, og bedre muligheter for eksport og import. Videre resulterte dette i et jordbruk som ikke hadde et like rungende behov for sesong- eller ekstraarbeidere, som deretter førte til en utvandring til byene eller utlandet. Den generelle befolkningen fikk bedre råd og mindre behov for nyttehusflid. Bondebefolkningen, som primært hadde benyttet seg av nyttehusfliden, var stadig mindre aktive. Behovet forsvant, og andre inntektskilder fikk plass. Dette var også grunnet i den økte muligheten for kommunikasjon, som førte til påvirkning av

ideer utenfra, som fritid og høyere lønn. Utvandringen var således med på å skape nye yrkesgrupper, som spesialiserte seg for ulikt håndarbeid. Husflid- og håndarbeidsskoler ble dermed viktigere en tidligere, da folk trengte arbeid og utdanning. Disse yrkesgruppene benyttet seg som regel av «husflidkunnskaper» som tekstil- og trearbeid, og nye yrker blomstret fra den kunnskapen.

Som følge av moderniseringen hadde den tradisjonelle nyttehusfliden blitt unødvendig for den alminnelige bonden. Den økte økonomiske situasjonen til den generelle bonden, som nå kunne kjøpe seg de redskapene de tidligere hadde produsert selv. Bøndernes behov for husflid ble i større grad unyttig, og ble dermed utfaset av de nye yrkesgruppene. Ut ifra veksten av nye yrkesgrupper, utvandring, og mer fritid hadde samfunnet forandret seg. Bygdebefolkningen var uttynnet, og gamle forhold var svekket. Nye mennesker fikk dermed kontakt, og det oppsto muligheten for å samle seg på bakgrunn av interesser istedenfor familiære forhold vokste. Foreninger ble dermed en sentral del av det norske samfunnet, og endret hvordan alminneligheten oppfattet husfliden, både som fenomen og begrep, gjennom husflidsforeningene.

For å konkludere vil jeg poengtere forholdet mellom de ulike moderniseringsprosessene innen kultur, økonomi og institusjonalisering. Samhandlingen mellom prosessene muliggjorde endringene i samfunnet, som dermed muliggjorde husflidens begreps endring. Fenomenet husflid, som omhandler hva man oppfatter med sansene, endret seg i takt med samfunnets overveldende moderniseringsprosesser. Som poengtert over, var de økonomiske moderniseringsprosessene i bondesamfunnet primære for moderniseringen av husflidbegrepet. Begrepet husflid, som omhandler et terms innhold, har fulgt med i moderniseringsprosessen som fenomenet gjennomgikk – primært på bakgrunn av økonomiske, men også kulturelle og institusjonaliserende, endringer. Avslutningsvis ble altså det moderne husflidbegrepet etablert som begrep på bakgrunn av endrings- og moderniseringsprosessene som var fremtredende i perioden 1850-1914.

Referanseliste

Kildemateriale:

Aftenbladet

Aftenbladet 1855.10.22. (1855).

Aftenbladet 1862.06.06. (1862).

Aftenbladet 1863.05.20. (1863).

Aftenbladet 1867.08.20. (1867).

Aftenbladet 1860.04.02 (1860).

Amtmannsberetningene

Beretning om Amternes Økonomiske Tilstand i Femaaret 1881-1885, Bind I. (1890). DET

STATISTISKE   CENTRALBUREAU;   Statistisk   Sentral   Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iii_102_i.pdf

Beretning om Amternes Økonomiske Tilstand i Femaaret 1886-1890, Bind I. (1894). DET

STATISTISKE   CENTRALBUREAU;   Statistisk   Sentral   Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iii_206_i.pdf

Beretning om Amternes Økonomiske Tilstand i Femaaret 1896-1900, Bind II. (1905). DET

STATISTISKE   CENTRALBUREAU;   Statistisk   Sentral   Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iv_106_ii.pdf

Beretning om Kongeriget Norges Oeconomiske Tilstand i Aarene 1856 -1860 med tilhørende tabeller. (1863). Departementet for det indre i forbindelse med de af rigetsamtænd

afgivne   specielle   beretninger;   Statistisk   Sentral   Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c2_1856-60.pdf

Beretning om Kongeriget norges økonomiske tilstand i Aarene 1851-1855 med tilhørende tabeller. (1858). Departementet for det indre i forbindelse med de af rigetsamtænd

afgivne specielle beretninger; Statistisk Sentral Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/st_27b_1851-55.pdf

Beretning om Rigets Oeconomiske Tilstand Aarene 1861-1865. (1867). DEPARTEMENTET

FOR DET INDRE.; Statistisk Sentral Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c2_1861-65.pdf

Beretning om Rigets Oeconomiske Tilstand Aarene 1871-1875. (1879). DEPARTEMENTET

FOR DET INDRE.; Statistisk Sentral Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c2_1871-75.pdf

Beretninger om Amtenes Økonomiske Tilstand 1911-1915, Bind I. (1924). DET STATISTISKE

CENTRALBYRAA; Statistisk Sentral Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_113_del1.pdf

Beretninger om Amtenes Økonomiske Tilstand 1911-1915, Bind II. (1924). DET

STATISTISKE CENTRALBYRAA; Statistisk Sentral Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_113_del2.pdf

Beretninger om Amtenes Oeconomiske Tilstand i Aarene 1866-70. (1873).

DEPARTEMENTET FOR DET INDRE.; Statistisk Sentral Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c2_1866-70.pdf

Beretninger om Amtenes Økonomiske Tilstand 1906-1910 Bind I. (1915). DET STATISTISKE

CENTRALBYRAA; Statistisk Sentral Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_047_h1.pdf

Beretninger om Amtenes Økonomiske Tilstand 1906-1910, Bind II. (1915). DET

STATISTISKE CENTRALBYRAA; Statistisk Sentral Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_047_h2.pdf

Beretninger om Amternes Økonomiske Tilstand i Femaaret 1876-1880, Bind I. (1884). DET

STATISTISKE CENTRALBUREAU; Statistisk Sentral Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_ii_c2_1876-80.pdf

Beretninger om Amternes Økonomiske Tilstand i Femaaret 1876-1880, bind II. (1884). DET

STATISTISKE CENTRALBUREAU; Statistisk Sentral Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_ii_c2_1876-80_ii.pdf

Beretninger om Amternes Økonomiske Tilstand i Femaaret 1881-1885 bind II. (1890). DET

STATISTISKE CENTRALBUREAU.

Beretninger om Amternes Økonomiske Tilstand i Femaaret 1891-1895, Bind II. (1899). DET

STATISTISKE CENTRALBUREAU; Statistisk Sentral Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iii_315_ii.pdf

Beretninger om amtneres økonomiske tilstand, V 93 1901-1905, Bind I. (1911). DET

STATISTISKE CENTRALBUREAU; Statistisk Sentral Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_093_i.pdf

Beretninger om amtneres økonomiske tilstand, V 93 1901-1905 Bind II. (1911). DET

STATISTISKE CENTRALBUREAU; Statistisk Sentral Byrå.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_093_ii.pdf

Den 17de mai

Den 17de mai 1895.08.22. (1895). I *Den 17de Mai 1895.*

Den 17de mai 1896.06.09. (1896). I *Den 17de Mai 1896.*

Den 17de mai 1899.05.23. (1899). I *Den 17de mai 1899.*

Den 17de mai 1899.06.15. (1899). I *Den 17de mai 1899.*

Den 17de mai 1899.12.22. (1899). I *Den 17de mai 1899.*

Folkevennen

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme. (1852). *Folkevennen*. 1852 Vol. 1. I

Schweigaardsamlingen. Cammermeyer.

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme. (1862). *Folkevennen*. 1862 Vol. 11. I

Schweigaardsamlingen. Cammermeyer.

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme. (1864). *Folkevennen*. 1864 Vol. 13. I

Schweigaardsamlingen. Cammermeyer.

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme. (1865). *Folkevennen*. 1865 Vol. 14. I

Schweigaardsamlingen. Cammermeyer.

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme. (1880). *Folkevennen*. 1880 Vol. 4. Cammermeyer.

Schweigaardsamlingen. Cammermeyer.

Selskabet for Folkeoplysningens Fremme. (1900). *Folkevennen*. 1900 Vol. 48. Cammermeyer.

Schweigaardsamlingen. Cammermeyer.

Jubileumsutstillingen

Norges jubilæumsutstilling. (1914). *Katalog over utstillere i de permanente avdelinger paa*

Frogner. Norges jubilæumsutstilling.

Grosch, H. & Jubilæumsutstillingen 1914. (1924). *Husfliden paa jubilæumsutstillingen 1914*.

Grøndahl.

Utdanning

Borchgrevink, S. (1901). *Indberetning om inspektion af landets statsunderstøttede husflids- og*

haandgjerningsskoler: foretaget efter opdrag af Kirkedepartementet 1900. Marius

Stamnes.

Kirke- og undervisningsdepartementet & Haga, B. B. (1972). Husflidsskolene: utredning fra et utvalg oppnevnt av Kirke- og undervisningsdepartementet 26. februar 1968. I *Norbok*. Universitetsforl.

NOU-ar. (2006, 1. november). [Sok]. Regjeringa.no; regjeringen.no.
<https://www.regjeringen.no/nn/dokument/nou-ar/id1767/>

Rosing, M. (1880). Haandarbeide som skolefag: veiledning for lærerinder. I *Norbok*. P. T. Malling.

Litteratur:

Amtmannsberetninger tilgjengelige på ssb.no - «Oplyste og brave Nordmænd». (u.å.). Hentet 2. mars 2023, fra <https://www.ssb.no/a/histstat/artikler/art-2008-04-18-01.html>

Anderson, B. (1996). Forestilte fellesskap: refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning. I E. Andersen (Overs.), *Norbok*. Spartacus.

Andresen, A., Rosland, Si., Ryymin, T. & Skålevåg, S. A. (2015). Å gripe fortida: innføring i historisk forståing og metode. I *Norbok* (2. utg.). Samlaget.

Arntzen, J. G. (2023). Ja, vi elsker dette landet. I *Store norske leksikon*.
https://snl.no/Ja,_vi_elsker_dette_landet

Bastiansen, H. G. & Dahl, H. F. (2008). Norsk mediehistorie. I *Norbok* (2. utg.). Universitetsforl.

Blom, I. (1992). Refleksjoner over Grunntrekk i norsk historie. *Historisk tidsskrift (Oslo : trykt utg.)*, 71(1992)nr. 3, [315]-329.

de Vries, J. (1994). The Industrial Revolution and the Industrious Revolution. *The Journal of Economic History*, 54(2).

de Vries, J. (2008). *The Industrious Revolution: Consumer Behavior and the Household Economy, 1650 to the Present* (s. xii–xii). Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511818196>

- Det Nordiske historikermøte, Sigurdsson, I., Universitetet i Oslo: Historisk institutt, & Den Norske historiske forening. (1997). *Internasjonale idéstrømninger og nordisk kultur 1850-1914: seks bidrag*. Historisk institutt, Universitetet i Oslo, og Den norske historiske forening.
- Dørum, K. (2021). den industrielle revolusjon i Norge. I *Store norske leksikon*.
http://snl.no/den_industrielle_revolusjon_i_Norge
- Engelstad, H., Grepstad, K., Lunde, J. & Hindbjørgmo, I. (1950). Norsk husflid: i går, i dag, i morgen. I *Norbok*. Norges husflid- og husindustrilag.
- Flo, Y. (2014). Statens mann, fylkets mann: norsk amtmanns- og fylkesmannshistorie 1814-2014. I *Norbok*. Fagbokforl.
- Folkeoplysningsselskabet. (2022). I *Store norske leksikon*.
<http://snl.no/Folkeoplysningsselskabet>
- Frida Hansen – En ledestjerne innen europeisk tekstilkunst*. (u.å.). Nasjonalmuseet. Hentet 30. september 2022, fra <https://www.nasjonalmuseet.no/historier-fra-museet/dypdykk-i-samlingen/frida-hansen/>
- Garborg, H. & Arneberg, H. (1992). Norsk klædebunad. I *Norbok*. Bjørn Ringstrøms antikvariat.
- Gellner, E. (1998). Nasjonalisme. I P. Eitrheim (Overs.), *Norbok*. Spartacus.
- Hagemann, G., Melby, K., Roll-Hansen, H., Sandvik, H. & Øye, I. (2020). *Med kjønnspektiv på norsk historie* (3. utgave / Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye.). Cappelen Damm akademisk.
- Hansen, T. (2020). Norges offentlige utredninger (NOU). I *Store norske leksikon*.
[http://snl.no/Norges_offentlige_utredninger_\(NOU\)](http://snl.no/Norges_offentlige_utredninger_(NOU))
- Haugland, H. & Dolven, A. S. (2021). laug. I *Store norske leksikon*. <http://snl.no/laug>

- Henriksen, T. (2023). begrep – klassifikasjon og indeksering. I *Store norske leksikon*.
https://snl.no/begrep_-_klassifikasjon_og_indeksering
- Hetland, T. & Allkunne. (2023). Den 17de Mai. I *Store norske leksikon*.
http://snl.no/Den_17de_Mai
- Hobsbawm, Eric. J. (1990). *Nations and nationalism since 1780* (2.).
- Hutchison, R. (2019). En kort introduksjon til Norges økonomiske historie på 1700-tallet. I *NFFO* (1. utgave). Cappelen Damm akademisk.
- Hylland, O. M. (2002). Folket og eliten: en studie av folkeopplysning som tekst i tidsskriftet Folkevennen. I *Norbok*. Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Hylland, O. M. (2010). Folkeopplysning som utopi: tidsskriftet Folkevennen og forholdet mellom folk og elite. I *NFFO*. Novus forl.
- Håndverksliv: et verk om håndverk og husflid: ved Norges Håndverkerforbunds 75 års jubileum. 2. (1958). I *Håndverksliv*. Oslo: Norsk Faglitteratur, [1958].
- Indahl, T. (2023). Henrik Grosch. I *Norsk biografisk leksikon*. https://nbl.snl.no/Henrik_Grosch
- Isaksen, T. E. (2011). *Ingen Grund til Ængstelse?* [Master, Universitetet i Agder].
- Jakten på det norske: perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. (2007). I Øystein Sørensen (Red.), *Norbok*. Pensumtjeneste.
- Jensen, I., Swensen, G., & Borgarsyssel museum. (1982). Flittige hender: syerskers arbeid og levekår i Østfold 1920-1940. I *Norbok*. Borgarsyssel museum.
- Jerstad, H. (2022). *Et kjønnsperspektiv på Hamskiftet* [Forskningsoppgave]. Universitetet i Agder.
- Klausen, A. M. (2006). Kultur: mønster og kaos. I *Norbok*. Pensumtjeneste.
- Krokann, I. (1982). Det store hamskiftet i bondesamfunnet. I *Norbok* (3. utg.). Samlaget.
- Mohr, V., Anker, P., & Norges husflidslag. (1994). Husflid: levende tradisjoner. I *Norbok*. Grøndahl Dreyer: I samarbeid med Norges husflidslag.

- Myhre, J. E. (2018). *Norsk Historie 1814-1905* (2., Bd. 3). Det Norske Samlaget.
- Myhre, R. (1998). Den norske skoles utvikling. I *Norbok* (8. utg.). Ad notam Gyldendal.
- Nasjonalbiblioteket*. (u.å.). Nasjonalbiblioteket. Hentet 29. september 2022, fra <https://www.nb.no/>
- Norgeshistorie, O. & Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH) ved U. (u.å.). *Byvekst og bygdemiljø - Norgeshistorie*. Hentet 21. april 2023, fra <https://www.norgeshistorie.no/bygging-av-stat-og-nasjon/1403-byvekst-og-bygdemiljo.html>
- Norgeshistorie, O. & Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH) ved U. (2020). *Lov om folkeskole - Norgeshistorie*. <https://www.norgeshistorie.no/kilder/industrialisering-og-demokrati/K1549-Lov-om-folkskole.html>
- Norsk Flid. (u.å.). *Historien*. Norsk Flid nettbutikk og bunader. Hentet 13. oktober 2022, fra <https://www.norskflid.no/om-oss/historien/>
- Norsk presses historie: 1-4 (1660-2010). B. 4: Norske aviser fra A til Å. (2010). I *Norsk presses historie*. Oslo: Universitetsforl., cop. 2010.
- Qvamme, B. (1965). *Økonomisk historie: inntil den industrielle revolusjon* (2. utg.). Aschehoug.
- Sandmo, E. & Jordheim, H. (2018). *Conceptualizing the World: An Exploration across Disciplines*. Berghahn Books.
- Sandvik, P. T. (2018). *Nasjonens velstand: Norges økonomiske historie 1800-1940*. Fagbokforl.
- Seip, J. A. (1981). Utsikt over Norges historie. 2: Tidsrommet ca. 1850-1884. I *Utsikt over Norges historie*. Oslo: Gyldendal, c1974-1981.
- Sprauten, K. & Tranberg, A. (1996). Norsk bondeøkonomi 1650-1850. I *Norbok*. Samlaget.

- Sundt, E., Sundt, E., Christophersen, H. O., Christie, N. & Petersen, K. (1975). Verker i utvalg. 8: Om husfliden i Norge. I *Verker i utvalg*. Oslo: Gyldendal, 1974-1978.
- Thorsnæs, G. (2022a). Hedmarken. I *Store norske leksikon*. <http://snl.no/Hedmarken>
- Thorsnæs, G. (2022b). Vestland. I *Store norske leksikon*. <http://snl.no/Vestland>
- Tjønneland, E. (2019). fenomen. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/fenomen>
- Try, H. (1985). Assosiasjonsånd og foreningsvekst i Norge: forskningsoversyn og perspektiv. I *Norbok*. Alvheim & Eide.
- Try, H. (1995). To kulturer, en stat: 1851-1884. I *Norges historie* (3. utg.). Oslo] : Cappelen, 1995.
- Våre husflidslag - husflid.no*. (2020, 7. desember). <https://husflid.no/nh-der-du-er/vare-husflidslag/>, <https://husflid.wpx.no/nh-der-du-er/vare-husflidslag/>
- Ytreberg, E. (2014). En forsvunnet by: jubileumsutstillingen på Frogner 1914. I *Norbok*. Forl. Press.
- Øistad, B. S. (2015, 17. april). *Kvinnehistorie: Korleis eit fagfelt vart til*. Kilden. <https://kjonnsforskning.no/nb/2015/04/kvinnehistorie-korleis-eit-fagfelt-vart-til>
- Østlie, J.-E. (2020, 22. mai). *Her går startskuddet for norske kvinners kamp for likestilling*. <https://frifagbevegelse.no/nnarbeideren/her-gar-startskuddet-for-norske-kvinnere-kamp-for-likestilling-6.158.698486.978fae9a75>